

Π. Γ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. Φ.

5573

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

Ο

ΠΑΤΗΡ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΗΓΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΝΕΩΤΕΡΑ

ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Ἀνετυπώθη ἐκ τῆς Ἑβδομαδιαίας Ἐπιθεωρήσεως

τοῦ

ΝΕΟΛΟΓΟΥ

*Τῷ Μακαριωτάτῳ Παιτριάρχῃ πρώτῳ
Ἱεροσολύμων κ. κ. κ. Νικοδήμῳ
τῷ πανοβλαύτῳ Παιτρὶ καὶ Διοκότῳ
κ. κ. κ.*

κ. κ. κ.

Ἐπιθεωρήσας

ὁ ἀρχιεπίσκοπος

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

1892

ΤΩ.

ΕΛΛΗΝΙΚΩ ΓΥΜΝΑΣΙΩ

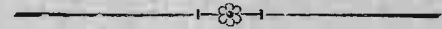
ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

1888—1892

 SISMANOGLIO

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

Ο ΠΑΤΗΡ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

Ὀλιγοσταὶ εἶναι αἱ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιωθειδαι ἡμῖν εἰδήσεις περὶ τοῦ **Ἡροδότου**, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἰδρυτοῦ τοῦ ἐπισημονικοῦ ἐν ἱστοριογραφίᾳ πεζοῦ λόγου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι, περὶ οὗ πρόκειται ν' ἀπασχολήσωμεν ἐνταῦθα τὸν λόγον.

Α'.

Περὶ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως τοῦ Ἡροδότου.

Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἡροδότου δὲν εἶναι ὀρισμένως καὶ ἀκριβῶς γνωστόν¹. πᾶσαι δὲ αἱ περὶ τούτου εἰδήσεις, ἅς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἔχομεν, ἀόριστοι καὶ ἀνεπαρκεῖς, κατὰ προσέγγισιν προσδιορίζουσιν αὐτό². Ἡ δὲ πληροφορία, ἣν ἀναγράφει ἡ Παμφίλη, ἡ περὶ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος περισυλλέξασα διαφόρους εἰδήσεις ἐν ἰδίῳ συγγράμματι ἀπολεσθέντι, ὅτι πρὸ τῆς ἐνάργεως τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦτο ὁ ἱστορικὸς οὗτος τριῶν καὶ πεντήκοντα ἐτῶν, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις πρὸς ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως αὐτοῦ. Διότι αὐτὴ αὐτὴ ἡ συγγραφεὺς καταστρέφει τὴν πίστιν καὶ ἀκριβειαν τῆς ἀναγραφομένης πληροφορίας διὰ τῆς

1) E. Munk : Geschichte der griechischen Literature : I Berlin 1879 σ. 507. « . . . ohne dass sich das Jahr seiner Geburt genau bestimmen ».

2) Διονυσίου Ἀλικαρνασσεύου : Περὶ Θουκυδίδου : σ. 820 « δ δ' Ἀλικαρνασσεὺς Ἡρόδοτος γενόμενος ὀλίγω πρότερον τῶν Περσικῶν ». Διόδωρ. II, 32. « Ἡρόδοτος κατὰ Ξέρξην γεγονώς τοῖς χρόνοις », καὶ Εὐρέβιος « Ὀλυμπιάδος 78 Ἡρόδοτος ἱστοριογράφος ἐγνωρίζετο ».

ἐπιφερομένης προσθήκης «videtur»=φαίνεται, ἐξ οὗ ἐγείρεται ὑπόνοια, ὅτι καὶ ἡ τὴν εἰδησιν ταύτην μεταδοῦσα δὲν εἶχεν ἐδραϊὰν βεβαιότητα περὶ τοῦ ὑπ' αὐτῆς προοδιοριζομένου χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ Ἡροδότου, ὅστις, κατὰ τὴν πληροφορίαν ταύτην, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦτο 53 ἐτῶν, θὰ ἐγεννήθη βεβαίως τῷ 484 π. X. Τοῦ συγγράμματος τῆς εἰρημένης Παμφίλης ἀπολεσθέντος, διέσωσε τὴν προκειμένην περὶ Ἡροδότου εἰδησιν ὁ Γέλλιος¹, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ ἀνέγνω αὐτό, καθ' ἃ σαφῶς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ κειμένου αὐτοῦ, ἐνθα φέρονται τὰ ἐξῆς ἐν μεταφράσει: «Ὁ Ἑλλάνικος, Ἡρόδοτος καὶ Ἰουκιδίδης συγγραφεῖς ἱστορίας περὶ τοὺς αὐτοὺς σχεδὸν χρόνους ἀκμάσαντες... Διότι ὁ μὲν Ἑλλάνικος ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου φαίνεται ὡν πέντε καὶ ἐξήκοντα ἐτῶν, ὁ δὲ Ἡρόδοτος τριῶν καὶ πενήκοντα καὶ ὁ Ἰουκιδίδης τεσσαράκοντα. Ἀναγράφονται ταῦτα ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ βιβλίῳ τῆς Παμφίλης». Παρατηρήσεως ἄξιον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ εἶναι, ὅτι τὸ τῆς γεννήσεως ἔτος τοῦ Ἡροδότου ἀπέχει ἐξ ἴσου σχεδὸν ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως τῶν δύο ἄλλων συναφερομένων ἱστορικῶν· διότι ὁ μὲν Ἑλλάνικος φαίνεται, κατὰ τὴν προκειμένην εἰδησιν, γεννηθεὶς τῷ 496, ὁ δὲ Ἡρόδοτος τῷ 484 καὶ ὁ Ἰουκιδίδης τῷ 471 π. X. Ὡστε ὁ Ἡρόδοτος ἀπὸ μὲν τοῦ πρώτου ἀφίσταται κατὰ 12 ἔτη, τοῦ δὲ τρίτου προηγείται κατὰ 13 ἔτη. Πλὴν δὲ τούτου καὶ τὰ ἔτη τῆς γεννήσεως τοῦ Ἑλλάνικου καὶ Ἰουκιδίδου κακῶς προοδιορίζονται ὑπὸ τῆς Παμφίλης, καθ' ἃ ὁ Stein φρονεῖ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἐκδόσει τοῦ Ἡροδότου². Ἄλλοι ὅμως, ὡς ὁ Müller³, τὴν πληροφορίαν ταύτην τῆς Παμφίλης ἀσπάζονται πληρέστερα καὶ θεωροῦσι βεβαίαν. Ἐν τούτοις ἀσφαλέςτερον πάντως κρίνουσιν οἱ ἀποδεχόμενοι τὸν ἱστορικὸν γεννηθέντα μεταξὺ τοῦ 490 καὶ 480 π. X., ἦτοι μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου Μηδικοῦ πολέμου⁴.

1) Noctes Attic. XV, 23.

2) Τόμ. I, ἐν Βερολίῳ 1870, σ. 5.

3) Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Φιλολογίας· μεταφράσεις Α. Κυπριανοῦ, ἐν Ἀθήναις, τόμ. Α'. 1867, σ. 399 πρὸς καὶ σ. 396, τόμ. Β'. σ. 359.

4) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 5.—K. Abicht: Herodotos: I, Leipzig 1884, σ. 1.—E. Curtius: Griechische Geschichte: II, 1888, Berlin, σ. 271 «... als er (der Herodotos) geboren wurde (zwischen 490 und 480 v. Chr.)».

B'.

Περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Ἡροδότου¹.

Ὅπως δὲ περὶ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως τοῦ Ἡροδότου, οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου αὐτοῦ οὐδεμία ὑπάρχει ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἄμεσος εἰδησις. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἔζη ἦδη ὁ ἱστορικὸς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ πολλῶν χωρίων τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ², καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἢ μετ' αὐτὴν ἦλθεν αἰθίς εἰς Ἀθήνας, ἐνθα εἶδε βεβαίως τὰ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Προπύλαια, ἅπερ ἀναφέρει³ καὶ ἅπερ συνετελέσθησαν, ὡς γνωστόν, τῷ 431 π. X⁴. Ἡ δ' ἐπεξεργασία τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον τῶν τελευταίων βιβλίων αὐτοῦ, συμπύπτει κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οὗ φοβεῖται τὰ ὀλέθρια ἐπακόλουθα⁵ καὶ τοῦ ὁποίου ἀναφέρει ἐν παρόδῳ πολλὰ γεγονότα, ὧν ὅμως οὐδὲν δύναται ἀναγκαιῶς νὰ τεθῆ μετὰ τὸ 428 π. X.⁶ Ὁ Πλίνιος βεβαίως, ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐπεξεργασία ἐγένετο ἐν Θουρίοις· ἡ δὲ βεβαίως αὕτη κυροῦται ἐξ ὕσων αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς Ἡρόδοτος ἀναφέρει πολλαχοῦ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, οἷον βουλόμενος νὰ καταστῆ καταληπτὸς εἰς ἀναγνώστην Ἰταλόν⁷. Ἡ δὲ περίπτωσις, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος συχνάκις ἀναφέρει Δαρεῖον τὸν Ὑστάσπου, καὶ δὴ ἐν χωρίῳ, οἷον τὸ ἐν Α'. βιβλίῳ § 130, ὅπου οὐδεμία χωρεῖ παρανόησις, χωρὶς νὰ διακρίνει αὐτὸν ἀπὸ Δαρείου τοῦ Νόθου, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ

1) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 45.

2) VI, 98. VII, 137, 233. IX, 73. — πρὸς. Schöll, Philol. IX, 199.

3) v. 77.

4) J. Overbeck: Geschichte der griech. Plastik: Leipzig 1881, I, σ. 246. «... daneben wurden von 437--432 (Ol. 85,4—87,1) die Propyläen erbaut». — πρὸς. E. Curtius: Griechische Geschichte: πτλ. II, σ. 275, «Nach 432 scheint er (Herod.) wie» der in Athen anwesend gewesen zu sein».

5) VI, 98.

6) III, 160. VII, 114, 137, 233. IX, 73. — 6. Natural. Hist. XII, 8.

7) III, 103. IV, 99. V, 44.

424-425 π. X. ἀλλ' ἀπλῶς ὀνομάζει αὐτὸν Δαρειὸν¹, καθίστησι πιθανόν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς οὐδὲν δευτέρᾳ χειρὶ προσέθηκεν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ μετὰ τὸ 424, καὶ ἐπειδὴ κατέλιπεν αὐτὸ ἄνευ τέλους, ἐξάγεται, ὅτι δὲν ἐπέζησε πέραν τοῦ χρόνου τούτου². Παρατηρητέον δὲ πρὸς τούτους, ὅτι τῷ 425 ἐκυκλοφόρει ἤδη τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, ἐνθα ὁ κωμικὸς Ἀριστοφάνης ἀνεβίβαζεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τοὺς «Ἀχαρνῆς» αὐτοῦ, ὅπου³ ὑπάρχει παρῳδία τις τοῦ περιεχομένου τῶν πρώτων κεφαλαίων τοῦ Α' βιβλίου τῆς ἱστορίας Ἡροδότου. Πάντως ὅμως ἐκτὸς πάσης κεῖται ἀμφιβολίας, ὅτι ὁ ἱστορικὸς δὲν ἔζη πλέον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπὶ Σικελίαν ὀλεθριωτάτης ἐκείνης τῶν Ἀθηναίων ἐκστρατείας, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἢ ἦττα, ἢν ὑπέστησαν οἱ Ταραντῖνοι καὶ οἱ Ρηγῖνοι παρ' Ἑλλήσιν, ἐξ ὧν γινώσκει ὁ ἱστορικὸς⁴. Ἐτελεύτησε δὲ ὁ Ἡρόδοτος ἐν Θουρίοις καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ἀγορᾷ⁵ τιμηθεὶς ἅμα καὶ δι' ἐπιτυμβίου ἐπιγράμματος βραδύτερον ὅμως ἐγκαταθέντος ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ, τοῦ ἐξῆς :

1) Ἴδ. τὸνναντίον πῶς ἐκφράζεται ὁ Θουκυδίδης ἐν I, 14, ὅπου τρανῆν ποιεῖται διάκρισιν : «Δαρείου θανόντος, ὃς μετὰ Καμβύσην Περσῶν ἔβασίλευσε».

2) Περὶ τῶν προσθηκῶν, ἃς ὁ ἱστορικὸς διὰ δευτέρας χειρὸς ἐπήνεγκε πολλαχοῦ τοῦ συγγράμματός του ἴδ. I, 125. II, 127, 156. III, 89, 98, 131. IV, 2, 64, 86. V, 83. VI, 59, 79, 98. VII, 20, 137, 191, 239.

3) Στίχ. 523 ἐξ.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ σμικρὰ κάπιχώρια
πόρνην δὲ Σιμαίθαν ἰόντες Μέγαρά δε
νεανίαὶ κλέπτουσι μεθυσσοκότταβοι
κᾶθ' οἱ Μεγαρῆς ὀδύνας πεφυσιγγωμένοι
ἀντεξέκλειψαν Ἀσπασίας πόρνα δύο
κάντεῦθεν ἀρχὴ τοῦ πολέμου κατερράγη
Ἑλλησι πᾶσιν ἐκ τριῶν λαικαστριῶν.

4) VII, 170.

5) Σουίδας ἐν λέξει : «Κάκεϊ τελευτήσας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τέθαπται, «τινὲς δὲ ἐν Πέλλῃ αὐτὸν τελευτήσαι φασιν». Ἡ τελευταία παράδοσις, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἐτελεύτησεν ἐν Πέλλῃ ἐρεῖδεται πιθανῶς ἐπὶ κενοταφίου τινός, ὃ ἀνήγειρεν αὐτῷ ὁ βασιλικὸς τῆς Μακεδονίας οἶκος, μεθ' οὗ ἦτο ὁ ἱστορικὸς διὰ φιλίας συνδεδεμένος (V, 22). Ὡσαύτως καὶ ἐν Ἀθήναις ἐδεικνύετο παρὰ τὰς Μελιτιῆδας πύλας τάφος τοῦ Ἡροδότου πλησίον τοῦ τάφου τοῦ Θουκυδίδου.

Ἡρόδοτον Λύξεω κρύπτει κόνις ἠδε θανόντα
Ἰάδος ἀρχαίης ἱστορίας πρύτανιν,
Δωριέων βλαστόντα πάτρης ἄπο· τῶν γὰρ ἄτλητον
μῶμον ὑπεκπροφυγῶν Θούριον ἔσχε πάτρην¹.

Γ'.

Περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ἡροδότου.

Πατρίς τοῦ Ἡροδότου ἦτο ἡ πόλις Ἀλικαρνασσὸς νῦν Βουδροῦμ κατὰ τὰ παράλια τῆς Καρίας κειμένη, ἣν κατόκουν ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις Κάρες· ἐνωρὶς ὅμως εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ Δωριέων καὶ Ἀχαιῶν, οἵτινες εἶχον μεταναστεύσει κατὰ μέγα μέρος ἐκ Τροιζῆνος². Ἐνεκα δὲ τῆς εὐνοϊκῆς θέσεως αὐτῆς

1) Στέφανος Βυζάντ. ἐν λέξει «Θουρίοις». Σχολ. εἰς τὰς «Νεφέλας» Ἀριστοφάνους στίχ. 331 πρβλ. Cramer : Anecd. Oxon. III, 350.

2) Ἴδ. H. Stein : Herodotos : Einl. S. 5—Ἡροδ. VII, 99. «τῶν δὲ κατέλεξα πολίων ἡγεμονεῖν αὐτὴν (τὴν Ἀρτεμισίαν) τὸ ἔθνος «ἀποφαίνω πᾶν ἔόν Δωρικόν, Ἀλικαρνησσέας μὲν Τροιζηνίους, τοὺς δὲ ἄλλους Ἐπιδαυρίους». πρβλ. II, 178.—Ἴδ. E. Curtius : Griechische Geschichte : I, Berlin 1887, σ. 115. «das alt-ionische Troezen wurde die Mutterstadt von Halikarnassos».—Ἡ συνάφεια δ' αὕτη Τροιζῆνος καὶ Ἀλικαρνασσὸς στηρίζεται ἰδίως ἐπὶ τῆς παραδόσεως τῆς ἐν Ἀλικαρνασσῷ οἰκογενείας τῶν Ἀνθεαδῶν, περὶ ἧς ἴδε Στέφ. Βυζάντ. σ. 34, 14· καὶ ἦτις ἐκέκτητο κληρονομικῶς τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα ἐν Ποσειδωνίῳ, ἴδ. A. Boeck : Corpus inscriptionum Graecarum : Ἀριθ. 2655. Οἱ Ἀνθεάδαι οἵτιοι ἀνήγον τὴν καταγωγὴν αὐτῶν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος Ἀνθαν, οἵτινος οἱ ἀπόγονοι στερηθέντες τῶν κτήσεων αὐτῶν μετὰ τὴν ἐν Τροιζῆνι ἔλευσιν τῶν Ἀχαιῶν ὑπὸ τοὺς Πελοπίδας Τροιζῆνα καὶ Πιπθέα, ἠναγκάσθησαν μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Δωριέων εἰς Πελοπόννησον ν' ἀπέλθωσιν ἐξ Ἀργολίδος συνενωθέντες καὶ μὲ μέρος τῶν εἰς τὴν χώραν ταύτην εἰσβαλόντων Δωριέων Δουάκων καὶ ἀποθάντες εἰς τὰ παράλια τῆς Καρίας ἴδρυσαν αὐτόθι τὴν Ἀλικαρνασσὸν καὶ τὴν Μύνδον. Ἴδ. Πausan. II, 30, 9 καὶ Στέφ. Βυζ. ἐν λέξει Ἀλικαρνασσῶν». Πρβλ. Curtius : Griechische Geschichte : I σ. 163 «so waren in Halikarnass nur Dymanen»· ὥστε ἡ ἐκ Τροιζῆνος καταγωγὴ τῆς πόλεως Ἀλικαρνασσὸς ἐπὶ μέρους μόνον ἀληθεύει· διότι οἱ Δωριεῖς ἐκεῖνοι, οἱ ἐξ Ἀργολίδος ἐνταῦθα ἐλθόντες, δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ θεωρῶνται ὡς Τροιζῆνιοι. Ὅθεν ὀρθότερα φαίνεται ἡ πληροφορία τοῦ Στράβωνος σ. 656 λέγοντος τάδε : «οἰκίσται δ' αὐτῆς (τῆς Ἀλικαρνασσὸς) ἐγένοντο ἄλλοι τε καὶ Ἀνθης μετὰ Τροιζηνίων».

καὶ τοῦ λαμπροῦ λιμένος ἀπέδν ἡ πόλις αὕτη σπουδαιότατον ἐμπορίας κέντρον, παραληφθεῖσα ἐν τῇ Δωρικῇ λεγομένη Ἐξαπόλει¹, ἐξ ἧς ὅμως βραδύτερον ἀπεκλείσθη ἕνεκα προσβολῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ Ἀλικαρνασσοῦ Ἀγασικλέους κατὰ νόμου τινὸς κρατοῦντος ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ Τριοπίου² Ἀπόλλωνος, ἐνθα οἱ ἀγωνιζόμενοι στεφανούμενοι ἐλάμβανον ὡς βραβεῖον τῆς νίκης αὐτῶν χαλκοῦν τρίποδα. Τὸν τρίποδα τοῦτον οὐδαμῶς ἐπετρέπετο ν' ἀπάγωσι μεθ' ἑαυτῶν οἵκαδε οἱ νικηταί, ἀλλ' ὄφειλον ν' ἀφιερῶσιν αὐτόθι εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ εἰρημένος ὅμως Ἀγασικλῆς, νικήσας ποτὲ καὶ λαβὼν τρίποδα ὡς βραβεῖον, ἀντὶ νὰ καταλίπῃ αὐτόθι ἀπήγαγεν αὐτὸν εἰς τὰ ἴδια, παρὰ τὸν κρατοῦντα νόμον, ὅπως κοσμήσῃ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Ἡ παράβασις ὅμως αὕτη τοῦ νόμου ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῶν λοιπῶν πέντε πόλεων, οἵτινες ἀπέκλεισαν τοῦ Δωρικοῦ συνδέσμου τὴν Ἀλικαρνασσόν³. Πότε συνέβη τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἄγνωστον· ὡς βέβαιον ὅμως θεωρεῖται τοῦτο, ὅτι ὁ ἀποκλεισμὸς οὗτος τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἀπὸ τῆς Ἐξαπόλεως οὐδὲν ἄλλο σημαίνει, εἰ μὴ ὅτι τὸ δωρικὸν στοιχεῖον τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀπώλεσε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἀριθμητικὴν καὶ ἄλλην αὐτοῦ ὑπεροχὴν, ἣν πρότερον ἐξῆσκει καὶ οὕτως ἔπαυσεν ἀποτελοῦσα ἡ πόλις αὕτη μέρος μετὰ τῶν λοιπῶν πέντε δωρικῶν πόλεων ἐν τῇ διαληφθεῖσῃ Ἐξαπόλει, τοῦ ἐν αὐτῇ καρικοῦ στοιχείου ἀναλαβόντος αὐτῆς τὴν προτέραν αὐτοῦ ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν. Οὗτος φαίνεται πολλῶ τῷ μέτρῳ σπουδαιότερος λόγος ἢ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (I, 144) ἐπιφερόμενος, ὅπως αναμίγνυται μόνον ἡ προσωπικότης ἐνός νικητοῦ Ἀγασικλέους⁴. Μετὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦτον συνεμερίσθη ἡ Ἀλικαρνασσὸς τὴν τύχην τῶν λοιπῶν ἀνὰ τὰ παράγια ἐ-

1) Ἡ Δωρικὴ Ἐξάπολις ἀπετελεῖτο ὑπὸ τῶν ἐξῆς πόλεων, τῆς Λίνδου, Ἰαλύσου καὶ Καμείρου ἐπὶ τῆς νήσου Ρόδου κειμένων, τῆς Κῶ ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου νήσου καὶ τῆς Κνίδου καὶ Ἀλικαρνασσοῦ ἐπὶ τῆς ἀντικρῆ Ἰπείρου. . . Πρβλ. George Grote : Geschichte Griechenlands : Berlin 1881, II, σ. 155--156.

2) Τριοπίον ὄνομα πόλεως καὶ ἀκρωτηρίου ἐπὶ τῆς Κνιδίας χερσονήσου ἐν Καρίᾳ, ἐνθα καὶ γὰρ Ἀπόλλωνος τοῦ ἔθνικοῦ τῶν Δωριέων θεοῦ, ὅπου ἐτέλουν οἱ Δωριεῖς οἱ τοὺς κοινούς αὐτῶν ἀγῶνας.

3) Ἡροδ. I, 144. Πρβλ. Grote : Gesch. Griech. II, σ. 157 καὶ E Curtius : Griechische Geschichte : II 1888. Berlin σ. 271.

4) Grote : Gesch. Griech. II, σ. 157. — πρβλ. H. Stein : Herodotos : Einl. σ. 6.

κεῖνα ἐλληνίδων πόλεων ὑποταχθεῖσα μετ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τὸ Λυδικόν, εἶτα δὲ ὑπὸ τὸ περσικόν κράτος¹. Περὶ δὲ τοῖς χρόνοις τῶν περσικῶν πολέμων ἡ Ἀλικαρνασσὸς ἀπετέλει μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν κειμένων τριῶν νησιδίων Κῶ, Νιζύρου καὶ Καλύδνης² τὸ ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν διατελοῦν [μικρὸν κράτος τῆς Ἀρτεμισίας, τῆς ἀνδρείας ἐκείνης καὶ ἔμφρονος γυναικός, ἥτις μεγάλως διεφημίσθη κατὰ τὴν πρώτην τοῦ Ξέρξου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείαν οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἀνδρείας αὐτῆς καὶ τῶν κατορθωμάτων κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τοῦ θάρρους τῆς γνώμης αὐτῆς ἀπέναντι τοῦ Μεγάλου Βασιλέως καὶ τῆς συνέσεως, ἐφ' ἣ διεκρίθη ἐν συμβουλίῳις, τὰ κράτιστα προτείνασα³.

Δ'.

Περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἡροδότου.

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἡροδότου ἀνήκε μετὰ τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς Ἀλικαρνασσοῦ οἰκῶν· ὁ πατὴρ του ἐκαλεῖτο Λύξης, ἡ δὲ μήτηρ Δρυὼ ἢ Ροιὼ καὶ ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος⁴. Στενὸς συγγενὴς τοῦ ἱστορικοῦ, ἄγνωστον ὅμως ἀντὶ τῆς μητρὸς ἀδελφός, ἢ τοῦ πατρὸς ἀνεψιός, ἦτο ὁ δόκιμος ἐπικὸς ποιητὴς Πανύσις, ὅστις «σθεσθεῖσαν τὴν ποιητικὴν ἐπανήγαγεν» καὶ ὄν μεταγενέστεροι κριταὶ παραβάλλουσι καὶ κατατάσσουσι μετὰ τῶν διαπρεπεστέρων ἐπικῶν ποιητῶν⁵.

1) Ἡροδ. I, 28—29 καὶ 174.

2) E. Curtius : Griech. Gesch. II, σ. 271.

3) Ἡροδ. VII, 99. VIII, 68 ἐξ. καὶ 101. ἐξ.

4) Σουΐδας ἐν λέξει : «Ἡρόδοτος Λύξου καὶ Δρυῶς Ἀλικαρνασσεῦ τῶν ἐπιφανῶν». Τὸν πατέρα τοῦ Ἡροδότου Λύξην ὀνομάζει καὶ ὁ Λουκιανὸς «Περὶ τοῦ οἴκου» 20 : «... προσκάλει αὐτὸν Ἡρόδοτον Λύξου Ἀλικαρνασσοῦ». Καὶ ὁ Θεμιστίας ἀποκαλεῖ αὐτὸν οὕτως, II, 27. — Πρβλ. καὶ Στεφ. Βυζάντ. «Θούριοι» καὶ Σουΐδαν «Πανύσις». Ὁ δὲ τύπος Ἐύλος, ὃν ὁ Τζέτζης ἐν Ἀνεκδ. Ὁξων. III, 350 συνίστησι, φαίνεται ὡς παιδιὰ τις κατιλλώπτουσα τὴν Δροιώ, ὁ τύπος ὅμως Ὁξύλος, ὃν ὁ αὐτὸς Τζέτζης ἀναφέρει ἐν Χιλιᾷ. I, 19 ἀποκρούεται ὑπ' αὐτοῦ τούτου. — Ἡροδότον τινα ἐκ Χίου ὁμωνύμου τῷ ἱστορικῷ, ὃν καὶ ἀναφέρει ἐν VIII, 132, ἀποδέχονται οἱ νεώτεροι ὡς συγγενῆ τοῦ ἱστορικοῦ ἢ στενὸν φίλον. Πρβλ. H. Stein : Herodotos Τόμ. IV, 1868. σ. 103.

5) Σουΐδας ἐν λέξει : «Πανύσις Πολυάρχου Ἀλικαρνασσεύς, τερατογράφος καὶ ποιητὴς ἐπῶν, ὃς σθεσθεῖσαν τὴν ποιητικὴν ἐπανή-

Ε΄.

Περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἡροδότου¹.

Ὡς βέβαιαι δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἡροδότου αἱ ἐξῆς περιστάσεις :

α) Ἡ ἐξωσις αὐτοῦ ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ ὑπὸ τοῦ τυράννου Λυγδάμιδος ἀπογόνου τῆς Ἀρτεμισίας.

β) Ἡ διαμονὴ αὐτοῦ ἐν Σάμῳ.

γ) Αἱ περιηγήσεις αὐτοῦ.

δ) Ἡ εἰς Ἀλικαρνασσὸν ἐπάνοδος αὐτοῦ, ὁποῦθεν ἐνήργησε τὴν ἐξωσιν τοῦ τυράννου καὶ ἡ εἰς Θουρίου μετανάστασις του.

Καὶ περὶ μὲν τῶν περιηγήσεων τοῦ Ἡροδότου, κατωτέρω ρηθῆσονται τὰ δέοντα ἐν ἰδιαίτερω κεφαλαίῳ· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν τοῦ βίου του σημείων, ὅσα ἀνωτέρω παρατίθενται, πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ Σουίδας, ἢ μᾶλλον, ὁ ἄγνωστος ἀρχαιότερος συγγραφεὺς, ὃν ὁ λεξικογράφος οὗτος ἀντιγράφει, ἀναφέρων ἐν τῷ περὶ Ἡροδότου ἄρθρῳ αὐτοῦ τὰ ἐξῆς ἐπὶ λέξει : «Μετέστη δὲ (ὁ Ἡρόδοτος) ἐν Σάμῳ διὰ Λύγδαμιν τὸν ἀπὸ Ἀρτεμισίας τρίτον τύραννον γενόμενον Ἀλικαρνασσοῦ. Πισίνδηλις γὰρ ἦν υἱὸς Ἀρτεμισίας, τοῦ δὲ Πισινδήλιδος Λύγδαμις, ἐλθὼν δὲ εἰς Ἀλικαρνασσὸν καὶ τὸν τύραννον ἐξελάσας, ἐπειδὴ ὕστερον εἶδεν ἑαυτὸν φθονούμενον ὑπὸ τῶν πολιτῶν, εἰς τὸ Θούριον ἀποικιζόμενον ὑπὸ Ἀθηναίων ἐθελοντῆς ἦλθεν». Ὁ υἱὸς τῆς Ἀρτεμισίας Πισίνδηλις ἀναμφισβήτως εἶναι ἐκεῖνος, περὶ οὗ ὁ Ἡρόδοτος ὑποδηλοῖ², ὅτι, καθ' οὓς χρόνους ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ Ξέρξου κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἦν ἥδη νεανίας. Τούτου υἱὸς καὶ διάδοχος ἐν τῇ τυραννίδι ἦν, κατὰ τὸν αὐτὸν Σουίδαν,

« γαγε. Δοῦρις δὲ Διοκλέους τε παῖδα ἀνέγραψε καὶ Σάμιον, ὁμοίως δὲ
« καὶ Ἡρόδοτον Θούριον. Ἰστορήσται δὲ Πανύσσις Ἡροδότου τοῦ ἱστορι-
« κοῦ ἐξάδελφος, γέγονε γὰρ Πανύσσις Πολυάρχου, ὁ δὲ Ἡρόδοτος Λύξου
« τοῦ Πολυάρχου ἀδελφοῦ· τινὲς δὲ οὐ Λύξην (δηλ. ἱστορήσαν), ἀλλὰ
« Ροιῶ τὴν μητέρα Ἡροδότου Πηνυάσιδος ἀδελφὴν ἱστορήσαν. Ὁ δὲ
« Πανύσσις γέγονε κατὰ τὴν ΟΗ' ὀλυμπιάδα· κατὰ δὲ τινὰς πολλῶν
« πρεσβύτερος· καὶ γὰρ ἦν ἐπὶ τῶν Περσικῶν, ἀνηρέθη δὲ ὑπὸ Λυγδάμι-
« δος τοῦ τρίτου τυραννήσαντος Ἀλικαρνασσοῦ. Ἐν δὲ ποιηταῖς τάττε-
« ται μεθ' Ὀμηρον, κατὰ δὲ τινὰς καὶ μεθ' Ἡσίοδον καὶ Ἀντίμαχον».

1) H Stein: Herodotos: Einl. σ. 9.

2) VII, 99. «... καὶ παιδὸς ὑπάρχοντος νενηϊέω».

ὁ Λύγδαμις, περὶ οὗ οὐδὲν μὲν ἰδιαίτερος ἀναφέρεται, ὅστις ὅμως κατὰ τὸ 455 π. Χ. εἶχε βεβαίως φθάσει εἰς ἡλικίαν, ὥστε νὰ κληρονομήσῃ τὸν πατέρα. Μόνον δὲ διὰ Περσικῆς βοήθειας καὶ διὰ βίας βεβαίως ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τυραννίδα. Διότι τὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας πνεῦμα μετὰ τὰ ἐν Μυκάλῃ καὶ Εὐρυμέδοντι τρόπαια εἶχεν αὐθις ἐπιπνεύσει καὶ ζωογονήσει πάσας τὰς ἀνὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πόλεις, ὧν αἱ πλείους κατώρθωσαν νὰ ποσειδῶσι τὴν περσικὴν κυριαρχίαν. Ἐξ οὗ ὅμως χρόνου ὁ συνηνωμένος τῶν Ἑλλήνων στόλος κατέλιπε τὰ ὕδατα ἐκεῖνα, οἱ δ' Ἀθηναῖοι, οἱ μέχρι τοῦδε προϊστάμενοι τοῦ ἔργου τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἐλληνίδων ἐκείνων πολιτειῶν, τὸ μὲν ἕνεκα πολέμων μετὰ τῶν γειτόνων αὐτῶν, τὸ δ' ἕνεκα τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν ἐν τῇ κατὰ τῶν Περσῶν ἀποστασία τῆς Αἰγύπτου, ἀπετράπησαν καὶ παρεκωλύθησαν ἐν τῷ ἔργῳ ἐκείνῳ, ἤρξαντο αὐθις οἱ ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μικρασίας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας ἀπωσθέντες πέρσαι σατράπαι νὰ ἐπεκτείνωσι βαθμυδὸν τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν παραλίων πόλεων, ἐφ' ὧν ἐπέβαλλον τυράννους μηδίζοντας πολλακίς οὐχὶ ἄνευ ἐρρωμένης ἀντιστάσεως ἐκείνων ἐκ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων τούτων, οἵτινες ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας αὐτῶν. Ταῦτα περίπου συνέβησαν καὶ ἐν Ἀλικαρνασσῷ, ἔνθα ἕνεκα τοῦ τυράννου Λυγδάμιδος ἠναγκάσθησαν ὅ,τε Πανύσσις καὶ Ἡρόδοτος ν' ἀπέλθωσιν ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ εἰς Σάμον, ὅπου ἠκολούθησαν αὐτοῖς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ πολλοὶ τῶν ἐξεχόντων συμπολιτῶν αὐτῶν καὶ ἔνθα δυνατόν νὰ εἶχεν ἡ οἰκογένεια Ἡροδότου συγγενεῖς. Ἡ δὲ νῆσος Σάμος εὐδαίμων καὶ ἰσχυρὰ κατὰ θάλασσαν εἶχεν ἀναδειχθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ προπύργιον τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς βαρβαρικῆς ἐξουσίας· διότι μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν πρῶτοι πάντων οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὥρμησαν ἐπὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ἐπίσης ἀνδρείως προημύναντο τοῦ ἐν Μυκάλῃ ἀγῶνος¹. Ἐκ τῆς νήσου λοιπὸν ταύτης οἱ φυγάδες ἀνέλαβον τὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος αὐτῶν ἔργον, ἀλλ' ὁ Πανύσσις ἔπεσε πιθανῶς κατὰ τινα ἀπόπειραν εἰς χεῖρας τοῦ Λυγδάμιδος καὶ ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας θάνατον².

1) Ἡροδ. IX, 90 ἐξ. 103.

2) E. Curtius: Griechische Gesch. II, σ. 272. «... wobei Panyasis durch Lygdamis das Leben eingebüsst hat...»

Ἐν Σάμῳ εὗρεν ὁ Ἡρόδοτος δευτέραν πατρίδα¹, συνοικισθεὶς πληρέστατα πρὸς τὸν τόπον, τὰ μνημεῖα, τὰς θέσεις, πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς πολιτείας καὶ γνωρισθεὶς μετὰ πλείστων οἰκογενειῶν οὕτως, ὥστε τὴν ἰδιάζουσαν πρὸς τὴν νῆσον ταύτην ἀγάπην αὐτοῦ σπεύδει μετὰ προθυμίας νὰ ἐκδηλώσῃ, ὁσάκις παρεμπίπτει εὐκαιρία, περιπαθῶς ἐπαινῶν καὶ διαφερόντως ἀφηγούμενος².

Ἐν τούτοις ὅτε ὁ Κίμων τῷ 449 π. Χ. τὸ δεύτερον ἐνεφανίσθη μετ' Ἀθηναϊκοῦ στόλου πρὸς μεσημβρίαν τῶν Μικρασιατικῶν παραλίων καὶ κατετροπώθη ἐν Κύπρῳ ἢ Περσικῇ ἰσχύς, ἀνεροπίσθη πάλιν τὸ τῆς φιλοπατρίας αἴσθημα καθ' ὅλας ἐκείνας τὰς πολιτείας, ὁπόθεν ἐδέησε νὰ ὑποχωρήσωσιν αὐθις οἱ Πέρσαι. Τότε πιθανῶς καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἐπανελθὼν μετ' ἄλλων ὁμοφρόνων αὐτῷ φυγάδων εἰς Ἀλικαρνασσὸν ἐξέβαλε μὲν ἐκεῖθεν τὸν τύραννον, δὲν ἠδυνήθη ὅμως ἐπὶ μακρὸν νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ ἀπελευθερωθείσῃ πατρίδι, διότι δυσμένεια καὶ φθόνος τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ὡς λέγεται, ἐξηνάγκασαν αὐτὸν νὰ καταλίπῃ αὐτὴν αὐθις.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀπεφάσισαν οἱ Ἀθηναῖοι τῷ 444 π. Χ. τῇ προτροπῇ τοῦ Περικλέους νὰ συνοικίσωσι τὴν ἐν τῇ Κάτῳ Ἰταλίᾳ ὑπὸ τῶν Κροτωνιατῶν καταστραφεῖσαν πόλιν Σύβαριν καὶ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην εἶχον κληθῆ πάντες οἱ Ἕλληνες³. Τότε καὶ ὁ Ἡρόδοτος, καταλιπὼν διὰ παντὸς τὴν γενέτειραν πόλιν, συναπῆλθε μετὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς Θουρίους⁴, ὡς ὀνομάσθη ἢ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Συβάρεως ἰδρυθεῖσα Ἀθηναϊκὴ ἀποικία, ἢ γενομένη νέα πατρίς τοῦ ἱστορικοῦ, ὅστις διὰ τοῦτο καλεῖται καὶ Θούριος⁵. Δὲν παρέμεινεν ὅμως ὁ Ἡρόδοτος διαρκῶς ἐν Θου-

1) E. Curt. Gr. Gesch. II, σ. 272. «Sie (Panyasis und Herodot) fanden in Samos eine neue Heimath...»

2) I, 70. II, 168. III, 26, 39 ἐφεξ. 54 ἐφεξ. 60 ἐφεξ. 120 ἐφεξ. 139 ἐφεξ. IV, 43, 88, 152. V, 112. VI, 13 ἐφεξ. 22 ἐφεξ. VIII, 85. IX, 106.

3) Ἡ ἐπιχείρησις ἔφερεν οἶονεὶ ἔθνικὸν Ἕλλην. χαρακτῆρα. Ἰδ. E. «Curtius: Griech. Gesch. II, 259 «...denn es lag Perikles daran, dass etwas Nationalhellenisches zu Stande käme.»

4) Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐλήφθη ἐκ τῆς ὀνομασίας πηγῆς τινος ἀρχαιοτάτης, κειμένης ἐπὶ τῆς περιοχῆς τῆς Συβάρεως καὶ «Θουρίας» καλουμένης. Ἰδ. Curt. Griech. Ges. II, 159.

5) Στράβ. σ. 656 : «ἄνδρες δὲ γεγονάσιν ἐξ αὐτῆς (τῆς Ἀλικαρνασσοῦ) Ἡρόδοτός τε ὁ συγγραφεύς, ὃν ὕστερον Θούριον ἐκάλεσαν διὰ τὸ

ρίοις, ὡς ἐκ πολλῶν ἔστιν εἰκάσαι· διότι μέγα μέρος τῶν ἰδίως Ἑλληνικῶν πραγμάτων, περὶ ὧν πραγματεύεται ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, συμπίπτει μετὰ τὴν εἰς Θουρίους μετάβασιν, ἐνῶ ἡ ἀκριβὴς αὐτῶν περιγραφή ἀπῆται βεβαίως τὴν εἰς Ἑλλάδα παρουσίαν αὐτοῦ. Ἐξήρκει πάντως εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐγκαταστάσεως ἢ ἐγγραφῆς μόνον μεταξὺ τῶν νέων ἀποίκων καὶ ἡ συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὰ τέλη καὶ βάρη τῆς νέας πολιτείας, ἐνθα δὲν ἀπηρεῖτο ἡ προσωπικὴ τοῦ ἀποίκου παρουσία, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐξ ἀναλόγου περιστάσεως, ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου μνημονευομένης. Οὕτω δὲ τὸν λοιπὸν τοῦ βίου αὐτοῦ χρόνον, μακρὰν τῶν φητριαστικῶν πραγμάτων ἰστάμενος, διῆλθεν ὁ Ἡρόδοτος ἐπιδοθεὶς ἀποκλειστικῶς εἰς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ· οὐδεμίαν δὲ νέα τοῦ βίου περιπέτεια, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς σιγῆς τῶν παραδόσεων, διεκόλυσε, φαίνεται, τὴν μουσάν αὐτοῦ καὶ ἐστέρησεν αὐτὸν τῆς ἡσυχίας τοῦ βίου μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

ΣΤ'.

Περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ Ἡροδότου².

Ἡ νεότης τοῦ ἱστορικοῦ συμπίπτει καθ' οὓς χρόνους τὸ Περσικὸν βασίλειον εἶχεν ἀναρθῆ εἰς τὸ ὑψίστον τῆς δυνάμεως καὶ ἰσχύος αὐτοῦ σημεῖον καὶ συμπήξει τὰ διάφορα ἀνόμοια, ἐξ ὧν συνίστατο, μέρη εἰς ἓν ὅλον ἀδιάσπαστον· ἐκυβερνᾶτο δὲ ἐξ ἐνὸς κέντρου καὶ ὑπὸ μιᾶς βουλήσεως ἐν τραχείᾳ πραγμάτων διατάξει, ἥτις ἴσχυεν ἐξ ἴσου καὶ ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους ἐπαρχίαις αὐτοῦ. Ὁ χιλιετής καὶ ἐπέκεινα ἱστορικός βίος καὶ ἀνάπτυξις πάντων τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ λαῶν, ἐφαίνετο ἤδη ἀποτεροματισθεὶς ἐντὸς τοῦ κράτους τούτου, ὅπερ περιέλαβε καὶ συνεχώνευσε τὰ πάντα εἰς ἓν ὅλον συναφές. Ἡ δὲ παντοδυναμία τοῦ μεγάλου Βασιλέως ἐξετείνεται ἀνανταγωνίστως ἀπὸ τῆς Θράκης μέχρι τῶν ὀρίων τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Αἰθιοπίας. Ἐνῶ δ' ἀφ' ἐνὸς ἐγείρεται ἐνιαῖος ὁ Ἀσιατικὸς οὗτος κολοσσός, ἀφ' ἑτέρου οἱ ἐν Εὐρώπῃ λαοὶ κατατετηχημένοι καὶ διηρημένοι μᾶλλον κατὰ φύλα ἢ κατὰ πόλεις, μόλις ἄρχονται περὶ τοὺς χρό-

κοινωνῆσαι τῆς εἰς Θουρίους ἀποικίας.....» Πρὸς δὲ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀποικίας τάττης, τὸν Ἀθηναῖον Λάμπωνα, φαίνεται ὁ ἱστορικός ἔλθων εἰς στενωτέρας σχέσεις, πρβλ. IX, 21.

1) I, 27.

2) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 7. ἐφεξῆς.

νους τούτους ἀναπτυσσόμενοι. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, τὸ δραστηριώτατον τοῦτο καὶ πρὸς μόρφωσιν ἐπιτυδειώτατον ἔθνος ἐξ ὅλων τῶν ἐν τῇ Δύσει λαῶν, πρὸ ὀλίγου μόλις εἶχον συμπληρῆ εἰς μικρὰ μὲν, πλὴν ἰσχυρὰ πολιτειακὰ σώματα, πρὸ μικροῦ ἀρξάμενα ν' ἀναπτύσσωνται καὶ ἰδία ἢ Σπάρτην καὶ αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες ἔτεινον νὰ διασπάρωσι καὶ ἐξέλθωσι τῶν στενῶν ὁρίων τῆς μέχρι τοῦδε ὑπάρξεως αὐτῶν, ὅτε τὸ Περσικὸν κράτος ἀείποτε εὐρυνόμενον ὡς κύμα πλατύ, ἔφθασε μέχρι τῶν ὁρίων τῆς ἐξουσίας τῶν δύο τούτων πολιτειῶν. Αἱ κατα τὰ ἀσιατικὰ παράλια ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ αἱ πλεῖσται τῶν νήσων τοῦ ἀρχιπελάγους εἶχον ἤδη ὑποκύψει ὑπὸ τὸ κράτος καὶ τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀσιανοῦ βασιλέως, ἢ δὲ μετὰ κουφότητος διεξαχθεῖσα ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος καὶ αἱ ἐν Κασίᾳ πολιτεῖαι καὶ πιθανῶς καὶ ἡ Ἀλικαρνασσός, οὐδὲν ἄλλο ἔσχεν ἀποτέλεσμα ἢ τὸ νὰ ἐπιβαρύνῃ ἔτι μᾶλλον τὸν ζυγὸν τῆς ξενικῆς κυριαρχίας. Μόλις δὲ αἱ πληγαί, αἱ ἐκ τῆς ὀλεθρίας ἐκβάσεως τῆς εἰρημένης ἐπαναστάσεως ἀνοιχθεῖσαι, εἶχον ἐπουλωθῆ, ὅτε ἐγέννηθη ὁ Ἡρόδοτος ὡς ὑπῆκοος τοῦ μεγάλου Βασιλέως· διότι καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν ὑπῆρχον πλεόν ἐλεύθεροι Ἕλληνες· ὑφίσταντο δὲ τοιοῦτοι μόνον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἀποικίαις αὐτῆς, χάρις εἰς τὴν ἐρωμένην ἀντίστασιν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν πρώτων ἀποπειρῶν πρὸς ὑποταγὴν καὶ τῶν ἀποικιῶν τούτων ὑπὸ τὸν Περσικὸν ζυγόν. Τὴν ἀποτυχίαν δὲ ταύτην ὅπως ἐκδικηθῆ καὶ ἵνα περιλάβῃ ἐντὸς τοῦ ἀπεράντου κράτους αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐν Εὐρώπῃ Ἕλληνας, ἐξηκολούθησεν ὁ Ξέρξης περαιτέρω τὰς ἐπὶ τοῦ Δαρείου ἀρξάμενας προετοιμασίας πρὸς ὑποδοῦλῶσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπλήρωσε τὴν Ἀσίαν πᾶσαν τοῦ θορύβου τῶν πολεμικῶν προπαρασκευῶν. Ὡσαύτως καὶ ἡ Ἀλικαρνασσός ἔλαβε μετὰ τῶν ἐπιλοίπων Περσικῶν δυνάμεων τὸ ἐπιβεβλημένον αὐτῇ μέρος ἐν τῷ κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ τούτῳ ἀγῶνι, διότι καὶ ἡ βασιλις αὐτῆς Ἀρτεμισία κατέπλευσεν ἄγουσα πέντε πολεμικὰ πλοῖα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ συνηνῶθη, ὡς γνωστὸν, μετὰ τοῦ βασιλικοῦ στόλου. Αἱ ἀναριθμητοὶ ἐκεῖναι ἀσιατικαὶ δυνάμεις, αἱ ἐξοπλισθεῖσαι καὶ διεκπεραιωθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα, δικαίως ἐξήγειραν φόβους παρὰ τοῖς ἀσιάταις Ἕλλησιν, οἵτινες μετὰ συνοχῆς καρδίας ἠτένιζον τὴν μέλλουσαν τύχην τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν.¹ Ὅτε ὅμως ἡ ἀνέλπιστος καὶ ἀπιστευτος φήμη περὶ τῆς

1) Ἡρόδ. VIII, 10: «Ὅτῳ ἀσθενέα σφι ἐφαίνετο εἶναι τὰ τῶν Ἑλλήν, πράγματα».

ἐπονειδίστου ἦττης, ἣν ὑπέστη ὁ βαρβαρικὸς κόσμος, ὑπὸ λεπτοῦ ζεφύρου τοῦ Αἰγαίου φερομένη, εὐφροσύνως ἐπληξε τὰς ἀκοὰς αὐτῶν, ἦκουσε τότε βεβαίως τὸ προδεκτικὸν ἐκεῖνο παιδίον, ὁ Ἡρόδοτος, ἀπὸ τινος στόματος τὴν εὐσεβῆ ἐκφρασίαν, ὅτι ἡ ἀποτυχία ἐκεῖνη τοῦ κραταιοτάτου τῶν βασιλέων τῆς γῆς δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρῆται, ἢ ὡς ἔργον τοῦ ἐξοργισθέντος καὶ τιμωροῦ θεοῦ, ὅστις δὲν ἀνέχεται τὴν ὑπεροψίαν τῶν θνητῶν, ἀλλὰ προσβάλλει καὶ κατακεραυνοῖ πᾶν τὸ ὑπερέχον¹.

Ἡ βαθεῖα δ' αὕτη καὶ ζωηρὰ ἐντύπωσις περὶ δικαίου τιμωροῦ θεοῦ, ἢ ἐκ τῶν γεγονότων τούτων παραχθεῖσα ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ παιδὸς Ἡροδότου παρέμεινεν ἀνεξάλειπτος μέχρι τῆς ἀνδρικῆς αὐτοῦ ἡλικίας, ὅτε καὶ ἀπεικόνισε ζωηρότατα ἐν ὅλῳ τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τὰς ἐντυπώσεις ἐκεῖνας.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν συνόψει περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἀξιωματικῶν ἐκείνων γεγονότων ἐπὶ τοῦ παιδικοῦ πνεύματος τοῦ ἱστορικοῦ. Αἱ δὲ περὶ τοῦ λοιποῦ αὐτοῦ βίου ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἡμῖν περισθεῖσαι πενιχραὶ καὶ ἀνεπαρκεῖς εἰδήσεις, εἰ καὶ δὲν διαφωτίζουν ἡμᾶς ἰδίᾳ περὶ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως αὐτοῦ, οὐχ ἦττον ὅμως δὲν ἀφιστάμεθα πολὺ τῆς ἀληθείας, ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς πολλὰ ὀφείλει εἰς τὰς προτροπὰς καὶ τὴν ἐπιμέλειαν πρεσβυτέρων συγγενῶν αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ Πανυάσιδος. Τὸ δὲ πρῶτον καὶ σπουδαιώτατον στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως ἔλαβεν ὁ Ἡρόδοτος ἐκ τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως, ἥτις ἦτο γενικῶς τὸ κράτιστον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μορφωτικὸν τῶν νέων μέσον. Ἐνέκυψε λοιπὸν μετὰ περιπαθείας εἰς τὴν μελέτην οὐ μόνον τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως καὶ ἐν γένει τοῦ ἐπικοῦ καλουμένου Κύκλου, μέχρις αὐτοῦ τοῦ Πινδάρου καὶ Αἰσχύλου, ἀλλ' ἔλαβεν ὑπ' ὄψει καὶ ἐμελέτησεν ὑπὸ τὴν ἐπιστάδιαν τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Πανυάσιδος καὶ αὐτὰ τὰ ἀπόκρυφα τῶν Ὀρφικῶν καὶ χρησμολόγων² ποιήματα.

1) Ἡρόδ. VII, 10: «Ὅρξ τὰ ὑπερέχοντα ζῶα ὡς κεραυνοὶ ὁ θεὸς οὐδὲ ἐξ φαντάζεσθαι, τὰ δὲ μικρὰ οὐδὲν μιν κνίζει, ὄρξ δὲ ὡς ἐς οἰκήματα τὰ μέγιστα αἰεὶ καὶ δένδρεα τὰ τοιαῦτα ἀποσκήπτει τὰ βέλεα· φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολουεῖν. Ὅτῳ δὲ καὶ στρατὸς πολλὸς ὑπὸ ὀλίγου διαφθείρεται κατὰ τοιόνδε... οὐ γὰρ ἐξ φρονεῖν μέγα ὁ θεὸς ἄλλον ἢ ἐωυτόν.»

2) Οἶος ὁ ἐν I, 62 ἀναφερόμενος Ἀμφίλυτος ὁ Ἀκαρνάν χρησμολόγος ἀνὴρ, ὁ Ὀνομάκριτος Ἀθηναῖος ἐπίσης χρησμολόγος VII, 6, καὶ ἄλλοι.

Αἱ ποιήσεις τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου¹, τοῦ Ὀλβίνου², Μουσαίου³, Ἀρχιλόχου⁴, Ἀλκαίου⁵, τῆς Σαπφούς⁶, Σόλωνος⁷, Αἰσώπου⁸, Ἀριστέου⁹, Σιμωνίδου τοῦ Κεῖου¹⁰, τοῦ Φρυγίχου¹¹, Αἰσχύλου¹² καὶ Πινδάρου¹³ ἦσαν ἤδη γνωσταὶ εἰς αὐτόν. Μνημονεύει δ' ἐπίσης καὶ τοῦ Ἀνακρέοντος¹⁴ καὶ Λάδου τοῦ Ἐρμιονέως¹⁵, χωρὶς ὅμως ναναφέρῃ καὶ τὰ ποιήματα αὐτῶν¹⁶.

Πᾶσα δ' αὕτη ἡ φιλολογία ἐπέδρασεν οὐ μόνον ἐπὶ ὄλου τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκφράσεως ἰδία καὶ ἐπὶ τῆς συντάξεως αὐτοῦ, τῆς συχνότατα ἐπικῆς ἀποβαινούσης, πρὸς δὲ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν γλωσσικῶν φρασεολογιῶν.

Ἰδιαίχουσαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς νεανικῆς τοῦ Ἡροδότου παιδεύσεως ἐξήσκησεν ἀναμφιδόλως ὁ θεῖος αὐτοῦ Πανύασις, ἐπικὸς ποιητής, ὅστις εἶχεν ὑμνήσει ἐν ἐπικῶ τε καὶ ἠρωϊκῶ ποιήματι ἐκ ἰδ' βιβλίων συνισταμένῳ τὰ κατὰ τὸν Ἡρακλέα, ὅπερ καὶ διὰ

1) II, 23, 53, 116 ἐξ. IV, 29, 32. V, 67., ἔνθα παραθέτει καὶ στίχους ὁμηρικούς εἰς τὴν Μειελίου Ἑλένην ἀναφερομένους, IV, 32: «ἀλλ' Ἡσιόδῳ μὲν ἔστι εἰρημένα.»

2) IV, 35: «Ὁὗτος δὲ ὁ Ὀλίῳ καὶ τοῖς ἄλλοις... ἔμους ἐποίησε κλ.»

3) VII, 6: «χρησῶν τῶν Μουσαίου» πρβλ. VII, 96. IX, 43.

4) I, 12: «τοῦ καὶ Ἀρχιλόχου ὁ Πάριος... ἐν ἰαμβῶ τριμέτρῳ ἐπεμνήσθη».

5) V, 95: «ἐν δὲ δὴ καὶ Ἀλκαῖος ὁ ποιητής.»

6) II, 135: «ἀδελφοῦ δὲ Σαπφούς τῆς μουσοποιῦ.»

7) I, 29—34. 84. II, 177. V, 113.

8) II, 131: «σύνδουλος δὲ Αἰσώπου τοῦ λογοποιῦ.»

9) IV, 13: «Ἐφη δὲ Ἀριστέης ὁ Καῦστροβίου ἀνὴρ Προκοννήσιος.»

10) V, 102: «Καὶ ὑπὸ Σιμωνίδεω τοῦ Κεῖου πολλὰ αἰνεθέντα.» καὶ VII, 228.

11) VI, 21: «καὶ δὴ καὶ ποιήσαντι Φρυγίχῳ ὄρμα Μιλήτου ἄλωσιν.»

12) II, 156: «Αἰσχύλος ὁ Εὐφορίωνος... ἐποίησεν Ἄρτεμιν εἶναι θυγατέρα Δήμητρος.»

13) III, 38: «καὶ ὀρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι νόμον «πάντων βασιλέα φήσας εἶναι.»

14) III, 21.

15) VII, 6.

16) Δὲν μνημονεύει δὲ τοῦ Καλλίνου Ἐφεσίου, τοῦ Τυρταίου, τοῦ Σιμωνίδου ἐξ Ἄμογοῦ, τοῦ Στησιχόρου καὶ Ἐπιχάρμου.

τοῦτο ἐκλήθη «Ἡρακλείας»¹. Ἐπόμενος δὲ τῷ παροδείγματι τοῦ θεοῦ αὐτοῦ μετὰ τοσοῦτου ἐπεδόθη ζήλου ὁ Ἡρόδοτος εἰς τὴν σπουδὴν καὶ μελέτην τοῦ μυθικοῦ περὶ Ἡρακλέους κύκλου καὶ τῶν σπουδῶν καὶ μελέτην τοῦ μυθικοῦ περὶ Ἡρακλέους κύκλου καὶ τῶν τῆς λατρείας αὐτοῦ, ὥστε καὶ μέχρι Τύρου² τῆς Φοινίκης ἐπλευσε πρὸς ἀκριβεστέραν ἔρευναν τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ, ὡς διαρρήδην ὁ αὐτὸς πληροφορεῖ περὶ τούτου³. Ὡσαύτως ὁ Πανύασις εἶχε πραγματευθῆ τὴν ἱστορίαν τῆς μεταναστάσεως τῶν Ἰώνων καὶ ἐγκατάστασεως αὐτῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐν συγγράμματι ἐκτενεῖ, ὅπερ ἐπίσης ἔλαβεν ὑπ' ὄψει ὁ Ἡρόδοτος, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, ἔνθα ὑπάρχει ἐγκατεσπαρμένη ἀκριβεστάτη γνῶσις περὶ τῶν καθέκαστα τῶν ἐν λόγῳ ἀποικιῶν. Καὶ τέλος ὁ Πανύασις ἠσχολήθη μεγάλως καὶ εἰς ἐξήγησιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν διαφόρων ἐκτάκτων τῆς φύσεως σημεῖων τῶν λεγομένων τεράτων⁴, ἐξ οὗ καὶ «τερατοσκόπος» καλεῖται, ἴσως μάλιστα καὶ ἔγραψε περὶ τούτων. Οὐδεὶς ὅμως τῶν πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορικῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος ἠδυνήθη μετ' ἴσους πρὸς αὐτὸν ἐπιμελείας καὶ διαπύρου πρὸς τὸ εἰδέναι ἐπιθυμίας νὰ περισυλλέξῃ εἰς ἓν ὅλον τοσαύτας ἱστορικὰς εἰδήσεις περὶ τῶν σημεῖων τούτων καὶ τεράτων καὶ νὰ συνδέσῃ αὐτὰς μετὰ τῶν σημαντικώτερων γεγονότων. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ Ἰώνων Λογογράφων⁵, τῶν ἀσχοληθέντων εἰς ἱστορικὰς πραγματείας, ὧν τινες μνημονεύει ὁ ἡμέτερος ἱστορικός, ἀξιοὶ ἀναγραφῆς ἐνταῦθα εἶνε πρὸ πάντων οἱ ἐπόμενοι :

1) Σουΐδας εἰς «Πανύασις»: «Ἐγραψε δὲ καὶ Ἡρακλείαδα ἐν βιβλίοις ἰδ' εἰς ἔπη θ'. Ἰωνικὰς ἐν πενταμῆτρῳ, ἔτι δὲ τὰ περὶ Κόδρον καὶ Νηλέα καὶ τὰς Ἰωνικὰς ἀποικίας. εἰς ἔπη ζ'.

2) Περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ Ἡρακλέους καὶ περὶ τῆς μητροπόλεως τῆς λατρείας αὐτοῦ ἐν Τύρῳ ἴδε τὸ σπουδαιότατον σύγγραμμα τοῦ Preller: Griechische Mythologie II, Berlin 1875. σ, 165—169.

3) II) 44: «... τῶν Ἡρακλεία εἶνα εἶναι νομίζουσι. Καὶ ἐθέλων δὲ τούτων πῆρι σαφές τι εἰδέναι. ἐξ ὧν σὸν τε ἦν ἐπλωσα καὶ ἐς Τύρον τῆς Φοινίκης.» — πρβλ. Ἄρριαν. Ἀναβ. II, 16: «Ἐστὶ γὰρ ἐν Τύρῳ ἱερὸν Ἡρακλείους παλαιότατον. ὧν μνῆμη ἀνθρωπίνῃ διασώζεται». Δουκ. Περὶ τῆς Συρίας Θεοῦ. 3: «Καὶ ἔστιν ἱερὸν καὶ ἐν Συρίῃ οὐ παρὰ πολὺ τοῖς Αἰγυπτίοισιν ἰσοχρονίσοντα. τῶν ἐγὼ πλεῖστα ὅπωπα τό γε τοῦ Ἡρακλέους. τὸ ἐν Τύρῳ, οὐ τούτου τοῦ Ἡρακλέους, τὸν Ἑλληνας ἀεῖδουσιν, ἀλλὰ τὸν ἐγὼ λέγω, πολλὸν ἀρχαιότερος.»

4) E. Curtius: Griech. Geschichte: κτλ. II, σ. 271.

5) E. Curtius: Griech. Geschichte: κτλ. II, σ. 269—70.

α) Κάδμος ὁ Μιλήσιος ἀκμάσας περὶ τὸ 540 π. Χ.¹ ὅστις πρῶτος συνέγραψεν ἐν πεζῷ λόγῳ ἱστορικὸν σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον «Κτίσις Μιλήτου καὶ τῆς ὅλης Ἰωνίας ἐν βιβλίοις δ'».

β) Διονύσιος ὁ Μιλήσιος σύγχρονος τοῦ Ἐκαταίου γράψας «Περσικά» ἢ «Τὰ μετὰ Δαρεῖον» καὶ παντοδαπὰ ἄλλα συγγράμματα μυθολογικοῦ περιεχομένου, ἐξ ὧν βραδύτερον ὁ Ἀλεξανδρῖνος γραμματικὸς Διονύσιος ὁ Μυτιληναῖος, ὁ καὶ Σκυτοβραχίων ἐπικληθεὶς, ἠντιλῆσε τὴν ὕλην συγγράματός τινος, ὃ ἐπωνόμησε «Κύκλον ἱστορικόν»². Ἀμφοτέρων τῶν προειρημένων συγγραφέων ἀπώλοντο τὰ ἔργα, οὐδενὸς ἀποσπάσματος αὐτῶν περισωθέντος· τῶν δ' ἐπιφερομένων ὑπάρχουσιν ἰκανὰ ἀποσπάσματα μέχρις ἡμῶν διασωθέντα. Τοιοῦτοι δὲ εἶναι οἱ ἑξῆς:

γ) Χάρων ὁ Λαμψακηνός, ὃν Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς³ καταλέγει μετὰ τοῦ Ἐκαταίου, τοῦ Ἀργείου Ἀκουσίλαου καὶ ἄλλων πολλῶν ἐν τοῖς ἀρχαιότεροις προδρομοῖς τοῦ Θουκυδίδου⁴. Εἶναι δὲ κατὰ τι ἀρχαιότερος τοῦ Προδότου ὁ Χάρων οὗτος, ὃν ὁ Munk θέτει ἐν τῇ 80ῃ Ὀλυμπιάδι, ἤτοι τῷ 456.⁵ Συνέγραψε δὲ περὶ Περσίας, Λυδίας καὶ ἄλλων χωρῶν, ἐνθα συνανέμιξε καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Περσικῶν πολέμων, περιλαβὼν ἐν αὐτῇ καὶ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν. Ὡσαύτως ἔγραψε καὶ ὄρους Λαμψακηνῶν, ἤτοι χρονικὰ τῆς ἰδίας πατρίδος⁶.

δ) Εἰάνθος ὁ Λυδὸς ἐκ Σάρδεων γράψας «Λυδιακά» ἐν 4 βιβλίοις εἰς Ἰωνικὴν διάλεκτον, ὡς ἐμφαίνουσι τὰ ὀλίγα περισωθέντα ἀποσπάσματα. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ὠφελήθη ὁ Ἡρόδοτος⁷.

ε') Φερεκύδης ὁ Λέριος, συνήθως ἕνεκα τῆς ἐν Ἀθήναις δια-

1) Ἰδ. ἱστορίαν ἑλλην. φιλολογίας: ὑπὸ Müller, μεταφρ. Κυπριανοῦ, I, σ. 391. — E. Munk: Geschichte der Griechischen Literatur, I, Berlin 1879, σ. 166. καὶ Κλίντωνος: Fasti Hellen. II, σ. 368.

2) E. Munk: Geschichte der griechischen Literatur I, σ. 166.

3) Περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος κτλ. σ. 818: «... ἐν οἷς ἔστιν Εὐγέων τε ὁ Σάμιος καὶ Δηΐσοχος ὁ Προκοννήσιος, καὶ Εὐδῆμος ὁ Πάριος, καὶ Δημοκλῆς ὁ Φυγαλεύς, καὶ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ὅτε Ἀργεῖος Ἀκουσίλαος καὶ ὁ Λαμψακηνὸς Χάρων, καὶ ὁ Χαλκηδόνιος Ἀμελησαγόρας».

4) Müller: ἱστορία τῆς ἑλλην. φιλολογ. κτλ I, σ. 395. σημείωσις 4.

5) Geschichte der griech. Literatur: I, σ. 166.

6) Müller: ἱστορ. ἑλλην. φιλολογ. I, σ. 395, σημ. 4.

7) Munk: Geschder gr. Literatur, I, σ. 166.

μονῆς αὐτοῦ καὶ Ἀθηναῖος καλούμενος περὶ τὰ Μηδικὰ ἀκμάσας. Περιέλαβεν ἐν ἔργῳ τινὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορία» εἰς δέκα βιβλία, ὅπερ καὶ «Αὐτόχθονες» καλεῖται, μυθολογικὰς εἰδήσεις καὶ γενεαλογίας, διὸ ἀποκαλεῖται καὶ «γενεαλόγος»¹.

στ') Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος σύγχρονος σχεδὸν τοῦ Ἡρόδοτου, γράψας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τῶν ἔργων αὐτοῦ τὰ μὲν εἶναι γενεαλογικοῦ περιεχομένου, οἷον Δευκαλιώνεια, Φορωνίς, Ἀτλαντιάς, Τρωικά, τὰ δὲ χρονολογικοῦ, οἷον Ἰέρεια, Ἴπρας καὶ Καρνεονίκα, καὶ ἄλλα χωρογραφικοῦ, οἷον Ἀθίς, Αἰολικά, Περσικά. Τὰ δὲ περὶ τῆς ἀρχαιότερας ἀττικῆς χρονολογίας ὑπὸ Ἑλλάνικου γεγραμμένα ἴσχυον ἐν Ἀθήναις μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἐρατοσθένους². Συνέγραψε πρὸς τούτοις καὶ τὰ μεταξὺ τῶν Περσικῶν καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου γεγονότα, συντομώτατα ὅμως καὶ ἄνευ ἀκριβείας χρονολογικῆς, διὸ καὶ ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου³. Οἱ δὲ προηγηθέντες δύο, ὁ Ἑλλάνικος καὶ Φερεκύδης, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Ἀκουσίλαος δὲν ἐπεζήτησαν ν' ἀποσπᾶσθαι ἀπὸ τῆς μυθικῆς σφαίρας τὰ θαυμάσια καὶ φαντασιώδη γεγονότα, ἀλλ' ἀπεδέχοντο τὰ περὶ αὐτῶν μυθεύματα ἀμετάβλητα, ὡς εἶχον διαπλάσει αὐτὰ οἱ ποιηταὶ καὶ συνέγραψαν ἐν τέλει ἐπὶ τῇ βάσει τούτων τὰ ὡς ἀκριβῆ καὶ ἀξιόπιστα ὑπ' αὐτῶν θεωρούμενα ἱστορικὰ ἔργα, εἰς τὸ παρελθὸν ἀναγόμενα πάντα, ἐν οἷς οὕτως ἀκριβολογοῦσιν, ὥστε ὁ Ἑλλάνικος⁴ οὐ μόνον τὸ ἔτος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας προσδιορίζει⁵.

ζ) Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος (550—476), ὅστις ἀποτελεῖ τὴν μετὰ βαδιν ἀπὸ τῆς λογογραφίας εἰς τὴν καθαρώς ἱστοριογραφίαν. Ἐπεχείρησε πολλὰς περιηγήσεις εἰς ἄλλας τε χώρας καὶ διηγεῖται εἰς Αἴγυπτον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος⁶. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς Ἰωνικῆς ἀποστασίας ἦτο ἤδη προβεβηκὸς τὴν ἡλικίαν καὶ κατεῖχεν ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ Περσικοῦ κράτους, διὸ συντεῶς καὶ φρονίμως ποιῶν εἶχεν

1) Munk: Gesch. der gr. Lit. I, σ. 166.

2) Munk: Gesch. der gr. Lit. I, σ. 166.

3) I, 97: «τούτων δὲ... καὶ ἤψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ συγγραφῇ Ἑλλάνικος, βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη» — πρὸβλ. Müller: ἱστορ. ἑλ. φιλολ. I, σ. 397.

4) Ἀπόστ. 143. ἔκδ. Didot.

5) G. Grote: Geschichte Griechenlands: κτλ I, σ. 270.

6) II, 143.

ἀποτρέψει τοὺς Ἴωνας ἀπὸ τῆς ἀποστασίας, χωρὶς ὅμως νὰ εἰσακουσθῶσιν αἱ νοθεσῖαι αὐτοῦ¹. Δύο ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρει ἡ ἀρχαιότης, ἐν ἐθνογραφικὸν «Περιήγησις γῆς» καὶ «Περιήγησις» καλούμενον καὶ ἕτερον ἱστορικὸν «Γενεαλογία» ἢ «Ἱστορία» ἐπιγραφόμενον². Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἐκαταίου πολλαχῶς ὠφελήθη ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ἐπιχειρεῖ πολλακίς νὰ ἐπανορθώσῃ αὐτὸν ἐν ταῖς περὶ Αἰγύπτου εἰδήσεσιν αὐτοῦ, ἀποδεικνύων οὕτως, ὅτι περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο τὸν ἱστορικὸν τοῦτον καὶ ἔσθ' ἐν.

Ὡσαύτως φαίνεται, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἐγίνωσκε καὶ ὠφελήθη καὶ τὰ ἔργα τοῦ συνεχωρίου αὐτοῦ γεωγράφου Σκύλακος τοῦ Καρυανδέως³ καὶ τὸ περιγραφικὸν ἔπος τοῦ Προκοπνησίου Ἀριστέου Καῦστροβίου⁴ τὰ «Ἀριμιάσπεια ἔπη», ἐν οἷς περιεγράφησαν αἱ εἰς τὰ βόρεια τῆς Εὐρώπης χῶραι.

Ἄλλοι τινὲς μετὰ ταῦτα ἀκμάσαντες λογογράφοι, οἷον Δαμάσθης ὁ ἐκ Σιγείου, Ἴππυς ὁ Ρηγίνος, Ἀντίοχος ὁ Συρακόσιος καὶ Ἀκουσίλαος ὁ Ἀργεῖος παραλείπονται, διότι ἀγνοεῖ αὐτοὺς ὁ Ἡρόδοτος.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ περὶ τῆς πνευματικῆς ἀνατροφῆς τοῦ Ἡροδότου εἰρημένα, λαμβάνομεν ὡς πόρισμα ὅτι βάσις μὲν τῆς διανοητικῆς μορφώσεως αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ὀμηρικὴ κυρίως ποίησις, ἔλαβεν ὅμως ὑπ' ὄψει καὶ ἐμελέτησεν, ὡς προείρηται ἤδη, καὶ πᾶσαν τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ ἀναπτυχθεῖσαν φιλολογίαν. Εἰς συμπλήρωσιν δὲ τῶν γνώσεων αὐτοῦ παρεισήχθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ Πανυάσιδος εἰς τὴν σπουδὴν τῶν γενεαλογικῶν καὶ θεολογικῶν ἐπῶν, γνωρίσας ἅμα καὶ πάσας τὰς ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ σωζομένας ἀρχαίας συλλογὰς χρησμάτων. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἀφοῦ ἐμελέτησεν ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ τὰ συγγράμματα τῶν λογογράφων καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἱστορικοῦ Ἐκαταίου, ὑπεξεκαύθη παρ' αὐτῷ ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ οὗτος, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ ἱστορικοῦ καὶ γεωγραφικοῦ ἐδάφους ἀσχοληθέντων, μακρὰς ἀποδημίας, ὅπως περισυλλέξῃ ἐξ ἰδίας αὐτοψίας τὰς δεούσας πληροφορίας πρὸς συγγραφήν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἐν ᾧ προσέθετο τὴν περιγραφὴν τοῦ κρατεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν. Τὴν δὲ ἀπόφασιν αὐτοῦ ταύτην οὐκ ὀλίγον ὑπεβοήθησεν ἡ θέσις τῆς πα-

1) Ἡροδ. V, 36. 135 - πρὸς. E Curtius: Griechische Geschichte: xτλ. I, σ. 618—619.

2) E Munk Gesch. der gr. Liter. xτλ. I, σ. 166.

3) IV, 44. - Καρύανδα νῆσος εἰς τὰ παράλια τῆς Καρίας.

4) IV, 13.

τρίδος αὐτοῦ Ἀλικαρνασσοῦ, ἵπτις ἦν ἡ σπουδαιότερα τῆς Καρίας παράλιος πόλις καὶ κέντρον ἐμπορίας περιφανές, συνδεομένη διὰ λεωφόρων μετὰ τῶν πρωτευουσῶν πόλεων τῆς τε Ἰωνίας μερικῶς καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γενικῶς. Πρὸς δὲ ἦτο ἡ πατρὶς αὐτῆ τοῦ Ἡροδότου εἰς ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν καὶ μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, τῶν νήσων δηλ. τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν παραλίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὡς καὶ μετὰ τῆς Κύπρου, Συρίας, Φοινίκης καὶ Αἰγύπτου. Ἡ τελευταία αὐτῆ περίπτωσις ἐπενήργησεν ἀναμφιβόλως ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ, νὰ γνωρίσῃ δηλ. ἐξ ἰδίας πείρας τὸ θέατρον τῶν συμβάντων, ἵπερ προὔτιθετο ν' ἀφηγηθῆ, ὅπως περισυλλέξῃ ἐπὶ τόπου τὰς ἀσφαλεστέρας καὶ ἀκριβεστέρας εἰδήσεις.

Z'.

Περὶ τῶν περιηγήσεων τοῦ Ἡροδότου¹.

Περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου παντελῶς ἐλλείπουσιν ἀρχαῖαι εἰδήσεις· καὶ ἂν αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς δὲν ἐχορήγει ἡμῖν παρεμπιπτόντως πᾶσαν περὶ αὐτοῦ πληροφορίαν, οὐδεμίαν θὰ εἶχομεν ἄλλην εἰδήσιν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ παρουσίαν καὶ ἐπίσκεψιν τῶν τόπων καὶ λαῶν, ἐνθα συνετελέσθη τὸ μέγα τῶν Μηδικῶν πολέμων δράμα. Πᾶσαν τὴν ἀκμὴν τοῦ βίου καὶ τῶν σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἀφιέρωσεν ὁ Ἡρόδοτος εἰς ἀποδημίας πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ ἐξέτασιν μακρὰν καὶ πλησίον κειμένων χωρῶν. Τὸ δ' ἐξαγόμενον τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἀποτελεῖ τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο, τὸ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας καλλιεργηθὲν, ἐφ' οὗ νύξήθη καὶ εὐδοκίμησεν ὡς θαλαρὸν δένδρον, ὅπερ ἱστορικὸν κατέλιπεν ἡμῖν ἔργον, ὡς τὸν τελευταῖον καὶ ὠριμώτατον καρπὸν τῆς ἰσοβίου ἐκείνης ἐργασίας. Ὁ κατὰ τὸ ἐνὸν ἀκριβέστερος προσδιορισμὸς τῶν χωρῶν, ἃς ἐπεσκέψθη ὁ ἱστορικὸς, καὶ τῆς τάξεως καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐπεχείρησε τὸ ἔργον τοῦτο, ἀποτελεῖ θέμα σπουδαῖον, οὗ ἡ λύσις πολλὰς διαφωτίζει σχέσεις ἐν τε τοῖς καθέκαστα καὶ καθ' ὄλου τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ Ἡροδότου ἔργου.

Ἀνωφελὲς πάντως ἀποβαίνει καὶ ὄλος ματαία ἡ ἐξακριβωσις τοῦ ζητήματος πόθεν ὁ συγγραφεὺς ἐπορεύθη καὶ διέθηκε τὰ μέσα πρὸς τοιαύτην βεβαίως πολυδάπανον ἐπιχείρησιν, ὡς καὶ ἂν συνεδύασεν ἐμπορικὰ συμφέροντα πρὸς τὴν σφοδρὰν ἐπιθυ-

1) H. Stein: Herodotos: Finl, S. 12.

μίαν τοῦ νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ ἴδη χώρας καὶ λαοὺς ξένους καὶ μελετήσῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν. "Ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἦτο γόνος οἰκογενείας διακεκριμένης καὶ δὴ καὶ πλουσίας ῥητὴ ὑπάρχει περὶ τούτου ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιωθειῖσα ἡμῖν μαρτυρία, τὸ νὰ ὑποθέσωμεν ὅμως, ὅτι πρὸς ταῖς ἐμπορικαῖς αὐτοῦ ὑποθέσει, χάριν τῶν ὁποίων περιηγεῖτο ξένας καὶ ἀπωτάτας χώρας, ἀνέλαβε κατὰ δεύτερον λόγον καὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἱστορικῆς τῶν χωρῶν τούτων ἀναπτύξεως, τὸ τοιοῦτο καὶ ἀληθὲς ἀκόμη ἂν ἦτο, χάριν ὅμως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τούτου τοῦ ἱστορικοῦ ἕκαστος ὀφείλει ἐντόνως νὰποκρούῃ, ἀποδεχόμενος ὅτι οὐχὶ συμφέροντα ἐμπορικά, ἀλλὰ καθαρὰ τοῦ εἰδέναι ἐπιθυμία ὑπέτρεφε καὶ ἀνεροίπιζε τὸν διάπυρον ζῆλον τοῦ ἀνδρός, ἐπιχειρήσαντος τὰς μακρὰς ἐκεῖνας περιηγήσεις. Ἐξ αὐτοῦ δὲ τούτου τοῦ ἱστορικοῦ μανθάνομεν ὅτι, ὑπὸ τοῦ πόθου ἀκριβῶς τοῦ εἰδέναι ἐλαυνόμενος, ἐπλευσε καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ἐν Φοινίκῃ πόλεως Τύρου, οὐχὶ βεβαίως χάριν ὑποθέσεων κερδοσκοπικῶν, ἀλλ' ἀπλῶς ὅπως ἐκ τοῦ πλησίον πληροφορηθῆ καὶ ἐξετάσῃ τὴν ἡλικίαν τοῦ αὐτόθι ὑπάρχοντος ἱεροῦ Ἑρακλέους¹. Ἡ αὐτὴ ὡσαύτως ἐπιθυμία ἠκριβωμένης τῶν πραγμάτων γνώσεως παρώρμησεν αὐτόν, ὥστε νὰ περιφρονήσῃ τοὺς κινδύνους καὶ ἀπέλθῃ εἰς Ἀραβίαν, ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ, τῷ κατὰ τὴν Βουτουῦν² πόλιν, ὅπως ἐξετάσῃ ἂν ἔχηται ὑποστάσεως ἢ μυθώδης φήμῃ περὶ ὑπάρξεως αὐτόθι πτερωτῶν ὄψεων³. Ἐτι ὅμως ἀνυσιμωτέρα ἀποβαίνει ἢ ἐξέτασις καὶ ἀκριβὴς ἐκτίμησις τῶν περιστάσεων, ὑφ' ἧς ἀνέλαβε τὰς ἀποδημίας αὐτοῦ ὁ Ἡρόδοτος. Διότι ὁ ἀποδημῶν τὸ πάλαι ἀπίντα πολλῶ σπουδαιότερα προσκόμματα ἢ ὅσα οἱ σύμμερον ὁδοιποροῦντες. Ὄφειλε δὲ πρὸ παντός νάντιπαλαίσῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρὸς τε ἄλλας πολλὰς δυσχερείας καὶ πρὸς τὴν ἄγνοιαν τῶν γλωσσῶν τῶν λαλουμένων ἐντὸς τῶν χωρῶν, ἐνθα γίνεται ἢ ἐπίσκεψις καὶ ἔρευνα. Καὶ ναὶ μὲν παρεισάγει ὁ ἱστορικὸς ἐνιαχοῦ τοῦ ἔργου αὐτοῦ παρατηρήσεις τινὰς περὶ ξένων γλωσσῶν⁴ καὶ ἐξηγεῖ λέξεις τινὰς⁵ αὐτῶν καὶ ὀλοκλήρους φρά-

1) II, 44.

2) Διασταλτέα ἢ πόλις αὕτη ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Δέλτα τοῦ Νείλου ὁμωνύμου ἐν II, 63 ἀναφερομένης.

3) II, 75.

4) Πρὸβλ. I, 57, 139, 172. II, 105. IV, 117.

5) Πρὸβλ. I, 105, 110, 192. II, 2, 30, 46, 69, 77, 79, 94, 96, 98, 112, 143. IV, 27, 59, 67, 110, 155, 192. V, 9. VI, 119. VIII, 85, 98. IX, 110,

σεις¹, ταῦτα ὅμως πάντα εἶνε μεμονωμένοι καρποὶ μακρῶν ἀποδημιῶν, ἄνευ περαιτέρας ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν γλωσσῶν περισυλλεγόντες. Ἄλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλαι πληροφορίες, δι' ἔρμηνέων ληφθεῖσαι καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἡροδότου ἀναφερόμεναι, οἷα ἢ ἐν II, 125 περὶ πυραμίδων, χρῆζουσι μεγάλης προσοχῆς καὶ μελέτης. Φαντασθῆτω δὲ τις ὁπόσῃν ἀφοβίαν καὶ ἐπιτηδειότητα ὤφειλε νὰναπτύξῃ τὸ πάλαι ὁ εἰσδύων εἰς χώρας, ὧν οἱ κάτοικοι οὐδεμίαν σχέσιν ἐμπορικὴν ἢ φιλικὴν εἶχον μετὰ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος. Καὶ ὅμως πάντας τούτους τοὺς σκοπέλους ἠδυνήθη ὁ Ἡρόδοτος εὐτυχῶς νὰ παρακάμψῃ χάρις εἰς τὰς προσωπικὰς καὶ λοιπὰς σχέσεις, ἃς εἶχε καλλιεργήσει. Ἡ πατὴρ αὐτοῦ, ἦτις, νησιωτικὴν καὶ ἠπειρωτικὴν ἄμα κατέχουσα θέσιν, συνήνου πολλὰ τὰ ἐκ τῆς συναφείας αὐτῆς μετὰ τῆς μεγάλης ἠπείρου προκύπτοντα πλεονεκτήματα, ἠσφάλιζεν ὡς πόλις ὑποτελής εἰς τὸν μέγαν Βασιλέα καὶ ἐχορήγει τῷ Ἡροδότῳ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρως περιουσίας ἀνὰ τὸ ἀχανὲς Περσικὸν κράτος. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς ὡς Ἕλληνας καὶ ὡς γεννηθεῖς εἰς τὰ εὐπρόσιτῶτα ἐκεῖνα παράλια ἠδύνετο νὰ περιέλθῃ ἀκινδύνως καὶ ἀδαπάνως πάσας ἐκεῖνας τὰς θαλάσσας, τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους, ἃς ἐπλευσαν ἦδη καὶ ἐπεσκέφθησαν πρὸ αὐτοῦ οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ. Ἐνα αἰῶνα πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἦτο ἄγαν παράτολμον πρᾶγμα τὸ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἰδιώτης νὰ εἰσχωρήσῃ μόνος εἰς τοὺς λαοὺς τῆς ἀσιατικῆς ἠπείρου καὶ διὰ τὴν ἐλλειψὴν ὁδῶν, καὶ πρὸ πάντων διότι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀσφάλεια διὰ τοὺς ἐπισκεπτομένους τὸ κράτος ἐκεῖνο ξένους. Ἐν τῇ Κάτῳ Αἰγύπτῳ, τοῖς περὶ τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου μέρεσιν, εἶχον ἰδρύσει οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν χρόνων ἦδη τοῦ Ψαμπτίχου² ἀποικίας προνομιστοῦς, αἵτινες ἀπέλαυον μεγάλης προστασίας καὶ περιουσιῶσεως ἀπὸ μέρους τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων. Καὶ ὅμως οἱ φιλοθεάμονες μετὰ τῶν Ἑλλήνων τούτων, ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἄνω Αἰγύπτον καὶ ἐπισκεφθῶσι τὰ θαυμαστοῦ ἄξια μνημεῖα αὐτῆς, δὲν ἐπεχειροῦν τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἐν παντὶ καιρῷ, ἀλλ' ὤφειλον ἐκ φόβου νὰναμείνωσιν εὐκαιρίαν τινά, οἷα ἢ ἐπ' Αἰγύπτου ἐκστρατεία Καμβύσου τοῦ υἱοῦ τοῦ Κύρου³. Ἀπὸ τοῦ

1) Πρὸβλ. I, 187. II, 106, 125, 136, 141. III, 88.

2) Βασιλεὺς αὐτῶν κατὰ Κούρτιον ὑπὲρ τὴν ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα (666—612 π. X.). Ἴδ. Griechische Geschichte: κτλ. I, σ. 414. πρὸβλ. καὶ σ. 680 σημ. 183.

3) Ἡρόδ. III, 139.

Ὁ ἱστορικὸς δηλ. οὗτος, ὁμιλῶν¹ περὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ λίμνης τοῦ βασιλέως Μοίριος καὶ πληροφορηθεὶς παρὰ τῶν περιοίκων, ὅτι ἢ ἐν λόγῳ λίμνη ἦτο χειροποίητος καὶ ὀρυκτὴ, ἐκπληκτοῦ ἐρωτᾷ ποῦ εἶχεν ἐκριθῆναι ὁ ἐκ τοῦ βαθυτάτου ἐκείνου ὀρύγματος χοῦς, ὃν οὐδαμοῦ που πλησίον ἐβλεπεν. Ὅτε δὲ οἱ ἐπιχώριοι ὑπέδειξαν αὐτῷ τὸ μέρος, ὅπου ἐρρίθθη ὁ χοῦς, εὐκόλως ἐπίστευσεν αὐτοὺς ὁ ἱστορικὸς, διότι ἐγίνωσκεν ἐκ προφορικῆς πληροφορίας², ὅτι ἕτερον τοιοῦτον ἐγένετο καὶ ἐν τῇ πόλει Νινευτὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ, ὅπερ δηλοῖ ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν εἶχεν ἐπισκεθῆναι τὴν χώραν τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἐξ ἀκοῆς ἔμαθε τὴν μνημονευομένην ἀνάλογον περιόριστον. Διὰ δὲ τῆς ἐκφράσεως «λόγῳ» δὲν ὑπονοεῖ ὁ ἱστορικὸς ἄλλον τινὰ συγγραφέα, ἐξ οὗ παρέλαβε τὴν προκειμένην εἰδησιν, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς ἰδιωτέραν αὐτοῦ πραγματείαν περὶ τῶν Ἀσσυριακῶν πραγμάτων, ἣτις ἐπιγράφεται «Ἀσσύριοι λόγοι» καὶ περὶ ἧς κατωτέρω (ΙΣΤ') γενήσεται ὁ προσήκων λόγος.

Τὴν Αἴγυπτον ἐπεσκέθη ὁ Ἡρόδοτος, ὅτε διετέλει ἡ χώρα αὕτη ἐν πλήρει ὑπὸ τοὺς Πέρσας ὑποταγῆς. Ἐν δὲ τῷ πεδίῳ τῆς παρὰ τὴν πόλιν Πάπρημιν γενομένης μάχης, καθ' ἣν ὁ λίβυς ἀποστάτης Ἰναρος κατέβαλε τὸν ὑπὸ τὸν Ἀχαιμένην Περσικὸν στρατόν, ἠδυνήθη ὁ Ἡρόδοτος νὰ δοκιμάσῃ καὶ πεισθῆ περὶ τῆς σκληρότητος τῶν κρανίων τῶν Αἰγυπτίων καὶ Περσῶν νεκρῶν, ὧν τὰ ὀστά ἐκείντο κεχωρισμένα ὑπὲρ τὴν γῆν. Διηγήθησαν δ' αὐτῷ καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν τὰ κρανία τῶν Αἰγυπτίων ἦσαν πολλῶ σκληρότερα ἢ τὰ τῶν Περσῶν⁴. Γνωστὸν δ' ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι ἢ ἀποστασία αὕτη τοῦ Ἰνάρου, ἦν διὰ στόλον ὑπεστήριξαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, διήρκεσεν ἐξ ὅλα ἔτη. ἀπὸ τοῦ 460 μέχρι τοῦ 455 π. Χ. καὶ μόλις καὶ μετ' ἐπανειλημμένας προσπάθειας ἠδυνήθησαν οἱ Πέρσαι νὰ ὑπαγάγῃ αὐθις τοὺς ἀποστάτας ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν. Καὶ ἀφοῦ καθυσέχασαν τὰ πράγματα, τότε βεβαίως ἠδυνήθη ὁ Ἡρόδοτος νὰ ἐπισκεθῆναι τὸ πεδῖον ἐκεῖνο τῆς μάχης, ὅπου εἶδεν ἀνακείμενα τὰ ὀστά τῶν ἀμφοτέρωθεν ἐν τῷ ἀγῶνι πεσόντων. Ὡστε συμπίπτει βεβαίως ἢ εἰς Αἴγυπτον ἀποδημία τοῦ Ἡροδότου μεταξὺ τοῦ 454 καὶ 449 π. Χ.⁵

1) II, 150.

2) «ἤδεα γὰρ λόγῳ» Ἡροδ. II, 150.

3) II, 30, 39, 149.

4) III, 12.

5) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 15.

Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχεν ἦδη ὁ ἱστορικὸς ἐπισκεθῆναι τὰ μεσογαιότερα τῆς ἀσιατικῆς ἡπείρου. Τίτι ὁδῶ ἐπὶ τούτῳ ἠκολούθησε δύσκολον ἀποβαίνει νὰ ἐξακριβωθῆ. Ἴσως ἠκολούθησε κυρίως τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ στρατιωτικῇ ὁδῶ, τῇ ἐξ Ἐφέσου εἰς Σάρδεις καὶ Σοῦσα ἀγούσῃ, ἧς τὴν διεύθυνσιν καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῆς σταθμοὺς μετ' ἀκριβείας καὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος¹, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ μνημονεύσῃ ἄλλας λεπτομερείας, δυναμένας νὰ πείσωσι περὶ τοῦ ἐξ αὐτοψίας τρόπου τῆς ἐξετάσεως τῆς περιγραφομένης ὁδοῦ, ἐνῶ ἄλλη τις εἰδησις περὶ τῶν διατρεχόντων τὴν ὁδὸν ταύτην ἀγγέλων, ἦν ὁ αὐτὸς ἀναφέρει², φαίνεται μὴ πηγάζουσα ἐξ ἰδίας τοῦ πράγματος πείρας. Ὅτι ὁ Ἡρόδοτος προήλασε μέχρι Σούσων δύναται μὲν νὰ ἐξαχθῆ ἐξ ὅσων ἀφηγεῖται περὶ Ἰνδικῶν τινῶν μυρμηκῶν, μικροτέρων μὲν κυνῶν κατὰ τὸ μέγεθος μεγαλειτέρων δ' ἀλωπέκων, οὓς εἶχε πιθανῶς καὶ ὁ τῆς Περσίας βασιλεὺς εἰς Σοῦσα ἐντὸς θηριοτροφείου τινός, ἀλλ' ἐκ τῆς λεπτομερείας ταύτης δὲν ἐξάγεται μετὰ βεβαιότητος, ὅτι εἶδεν ὁ ἱστορικὸς τοὺς μύρμηκας τούτους εἰς Σοῦσα³. Εἰς Ἀρδερικκα ὅμως, πέντε περίπου μίλια μακρὰν τῶν Σούσων, μετέβη αὐτοπροσώπως ὁ ἱστορικὸς, ἐνθα ἐπεσκέθη τοὺς ὁμοθενεῖς αὐτῷ Ἐρετριεῖς, τοὺς ἐξανδραποδισθέντας ἄλλοτε ποτε ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Δαρείου καὶ πεμψθέντας πρὸς αὐτὸν ὡς μόνον λάφυρα τοῦ πολέμου, ὃν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἠγείρεν οὗτος. Τοὺς Ἐρετριεῖς τούτους κατόκιθεν ὁ Δαρεῖος ἐν τῇ Κισδίᾳ λεγομένην χώρα καὶ εἰς τὸν σταθμὸν Ἀρδερικκα, ὅπου μετὰ μίαν περίπου γενεὰν εὔρεν αὐτοὺς ὁ Ἡρόδοτος, ὃν ἐχαιρέτισαν ἑλληνιστί, διὸ καὶ ἐκπλήσεται οὗτος, ὅτι διετήρησαν οἱ Ἕλληνες οὗτοι τὴν μητρικὴν αὐτῶν γλῶσσαν⁴. Περιγράφει δὲ καὶ τὸ φρέαρ ἐκεῖνο, ἐξ οὗ προσδιορίζει τὴν ἀπόστασιν τοῦ σταθμοῦ Ἀρδερικκῶν εἰς 40 σταδίους καὶ ὅπερ παρεῖχε τριπλάς ὕλας, ἄσφαλτον, ἄλας καὶ ἔλαιον, κατὰ τρόπον ἀπαιτοῦντα ἰδίαν τοῦ πράγματος παρατήρησιν.

Ὡσαύτως ὁ Ἡρόδοτος ἐπιμελῶς ἐξήτασε καὶ ἀκριβῶς περιέγραψε⁵ τὴν θέσιν, τὰ τεῖχη καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Βα-

1) V, 52 ἐφεξῆς.

2) VIII, 98.

3) III, 102.

4) VI, 119: «οἱ καὶ μέχρι ἐμὲ εἶχον τὴν χώραν ταύτην φυλάσσοντες τὴν ἀρχαίην γλῶσσαν.»

5) I, 178, ἐξῆς.

βυλῶνος, τὴν φύσιν καὶ τὰ προϊόντα τῆς πέριξ γονίμου χώρας καὶ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ὡς καὶ τὴν θρησκείαν τῶν κατοίκων αὐτῆς. Πρὸ δὲ πάντων περὶ δύο διοικησάντων τὴν περὶ τὴν Βαβυλῶνα σατραπειάν, τοῦ Μεγαπάνου¹ καὶ τοῦ Τριτανταίχμου², ποιεῖται τὸν λόγον ὁ Ἡρόδοτος κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὡσανεὶ οὗτοι ἦσαν αὐτόθι παρόντες, καθ' ἣν ἐποχὴν τὸ πρῶτον ἦδη πιθανῶς ἀφίκετο ἐκεῖσε ὁ ἱστορικός. Ὅπως δὲ τὸ ἀπώτατον οὐμεῖον, ὃ ἐπεσκέφθη πρὸς μεσημβρίαν τε καὶ ἀνατολῆς ἦσαν τὰ Ἀρδέρικκα, οὕτω τὰ Ἀγβάτανα ἀπετέλουν τὸ ἔσχατον πρὸς τὰ βορειοανατολικώτατα τῆς πορείας αὐτοῦ τέρομα. Καὶ ἐνταῦθα περιγράφει ὡς αὐτόπτης μάρτυς τὸ εἶδος τῆς οἰκοδομῆς τῶν τευχῶν καὶ τὸ χρῶμα τῶν ἐπάλλξεων ἐνὸς ἐκάστου τῶν 7 τευχῶν καὶ δὴ τοῦ τελευταίου, ἐνθα ὑπῆρχον τὰ βασιλεια καὶ οἱ ἰσχυροὶ καὶ ὅπερ περιέθεεν ἰδίως τὴν ἀκρόπολιν, ἥς τὴν περιοχὴν παραβάλλει πρὸς τὴν τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν³. Βεβαίως δὲν παρέλιπε μὲν νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ τὰ θαυμάσια ἐρείπια τῆς πόλεως Νινευί, οὐ μακρὰν τῆς εἰς Σοῦσα ἀγούσης ὁδοῦ κείμενα, τὸ ἐξαγόμενον ὁμῶς τῆς ἐπισκέψεως ταύτης περιέλαβεν ἐν τοῖς «Ἀσσυρίοις λόγοις» αὐτοῦ, οἵτινες ὁμῶς ἀπώλοντο δυστυχῶς. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν περιοδείαν ταύτην ἀκριβέστερον ἠρεύνθη καὶ τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας, ἄγνωστον διατελεῖ. Περὶ τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Ἄλως ποταμοῦ ἀπλουμένων χωρῶν τοσοῦτω μόνον ἐξήτασε καὶ ἔμαθεν, ὅσῳ ἦτο δυνατόν νὰ πράξῃ τοῦτο παροδικῶς πορευόμενος τὴν κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ τούτου μεγάλην στρατιωτικὴν ὁδόν· ἐνθ' ἣν ἐντεῦθεν τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ Μικρὰν Ἀσίαν γινώσκει πολλῶ τῶ μέρει ἀκριβέστερον. Καὶ ναὶ μὲν ἐλάχιστα πως καὶ ἐλλιπῆ φαίνονται ὅσα ἀναφέρει περὶ τῶν «κάτω τῆς Ἀσίας» μερῶν, ἅτινα, ἀποτεμνόμενα ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἄλως, ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς ἀτικρῆ τῆς Κύπρου θαλάσσης μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου ἐπὶ μῆκος ὁδοῦ πέντε ἡμερῶν⁴ καὶ ἀποτελοῦσι τὸν αἰχένα⁵ τῆς χώρας ὅλης, τὰ περὶ Καρίας ὁμῶς, Λυδίας καὶ Μυσίας εἰρημένα, ὡς καὶ τὰ περὶ τῶν βορείων καὶ με-

1) VII 92.

2) I, 192.

3) I, 98.

4) Ἡρόδ. I, 72.

5) Ὁ αὐτὸν οὗτος ἔχει μῆκος 75 σημερινῶν μιλίων γεωγραφικῶν (Ἡρόδ. ὑπὸ Abicht I, σ. 108, σημ. 8.), ὃν ὁ Πλίνιος: *Histor. Natur.* VI, 7 προσδιορίζει εἰς 25 γερμανικὰ μίλια.

σημβρινῶν χωρῶν τῶν μέχρι τοῦ Αἰγαίου κατατεινουσῶν, εἶδιν ἐξ αὐτοψίας τοῦ ἱστορικοῦ ἐξηκριβωμένα¹.

Ἐπι ἀκριβέστερον προσδιορίζεται ἢ εἰς Αἴγυπτον ἀποδημία τοῦ ἱστορικοῦ. Ἐκ Κανώβου, τοῦ σπουδαιότερου λιμένος, τοῦ εἰς τὰ δυτικὰ τοῦ Δέλτα τοῦ Νείλου, ὅπου ἐπεσκέφθη ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους², ἀναπλεύσας τὸν Κανωβικὸν τοῦ Νείλου βραχίονα, ἀφίκετο εἰς Ναύκρατιν³, ὅπου εὔρεν ἐγκατεστημένους Ἕλληνας⁴. Ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Σάιως, ἔδρας τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς ἰθαγενοῦς δυναστείας, ἐνθα οὕτω στενῶς συνεδέθη μετὰ τῶν ἱερέων, ὥστε ἐμνήθη ὑπο τούτων τὰ μυστήρια τοῦ Ὀσίριδος⁵. Ὡσαύτως ἐπεσκέφθη καὶ τὴν πόλιν Βουτώ καὶ τὸ ἐν αὐτῇ περιβόητον χρυστήριον τῆς Λητοῦς⁶, ἔτι δὲ καὶ τὴν παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦτο κειμένην θαυμασιωτάτην νῆσον, τὴν καλουμένην «Χέμμιν»⁷. Ἐπίσης μετέβη καὶ εἰς τὴν πόλιν Βούσιριν, ἐνθα παρευρέθη εἰς τὴν πένθιμον τοῦ Ὀσίριδος ἑορτήν, ἣν περιγράφει λεπτομερῶς⁸. Πᾶσαι δ' αὗται αἱ πόλεις ἀπὸ τῆς Ναυκράτεως καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ πολλῶν διωρύχων τοῦ Νείλου κείμεναι δυσμικῶς καὶ πρὸς τὰ μεσογαιότερα τοῦ Δέλτα, ἦσαν λίαν εὐπρόδοτοι. Τὴν δὲ εἰς τὴν μέσιν καὶ ἄνω Αἴγυπτον ἀποδημίαν ἐπεχείρησεν ἐν καιρῷ τῆς γνωστῆς περιοδικῆς τοῦ Νείλου πλημμύρας, ὡς ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τῆς περιγραφῆς, ἣν ποιεῖται περὶ τοῦ ἀπὸ Ναυκράτεως μέχρι Μέμφιδος⁹ πλοῦ, ὃν ἐπεχείρησε πορθμευθεῖς οὐχὶ κατὰ τὰ ρεῖθρα τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ διὰ μέσου τοῦ πεδίου καὶ παρ' αὐτὰς τὰς πυραμίδας, ὡς αὐτὸς ὁ ἱστορικός διαρρηθὴν τοῦτο λέγει¹⁰. Τὰ μνημεῖα τῆς πόλεως ταύτης, ἥς τὴν θεμελίωσιν οἱ ἐπιχώριοι μῦθοι ἀνάγουσιν εἰς τὸν πρῶτον βασιλέα

1) I, 57, 93, II, 40, IV, 14, VII, 26 ἐφεξῆς καὶ ἀλλαγῶ.

2) II, 113.

3) II, 97.

4) II, 178.

5) II, 169 ἐξ. πρὸς II, 28, 62, 130 ἐξ. 175 ἐφεξῆς.

6) II, 83, 152, 155.

7) II, 156.

8) II, 61. πρὸς 40.

9) Μέμφις π. ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Νείλου ὄχθης· κατὰ τὴν ἱερογλυφικὴν τῶν Αἰγυπτίων γλῶσσαν ἐκαλεῖτο Menofre, ἥτοι «Διαμονὴ τῶν ἀγαθῶν.» πρὸς K. Abicht: *Herod.* II, σ. 80, σημ. 15. καὶ H. Stein: *Herod.* II, σ. 5. 29.

10) II, 97.

των Φαραώ Μήνα¹, ἐπιμελῶς ἐμελέτησεν, ἀσχοληθεὶς ἅμα ἐνταῦθα εἰς περιδύλλογὴν πάσης εἰδήσεως, ἀναγομένης εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς Αἰγύπτου ἱστορίαν, ἣν ἐξηκρίβωσε διὰ τῶν αὐτῶν ἱερέων καὶ περιγητῶν. Ἐν τῇ χώρᾳ τῶν πυραμίδων, ὅπου ὁ ἔρμηνεύς αὐτοῦ ἀνέγνω τὰς ἐπιγραφάς², ἐμελέτησε μετὰ προσοχῆς τὸν τρόπον τῆς οἰκοδομῆς τῶν πυραμίδων, ὧν μάλιστα ἐμέτρησε μίαν, τὴν τοῦ Χεφρῆνος³. Ἀκολουθῶν περαιτέρω τῷ τοῦ ποταμοῦ ρεύματι ἐξεπλάγη ἐπὶ τοῖς ἰσχυροτάτοις προχώμασιν, ἅτινα κατέστρεψον τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ περὶ τὸ μέσον τῆς πεδιάδος⁴. Ὡσαύτως ἐν καιρῷ ἐπιγενομένης πλημμύρας ἐπεσκέφθη ὁ Ἡρόδοτος καὶ τὴν γονιμωτάτην κοιλάδα τῆς λίμνης Μοΐριδος⁵ καὶ μετ' ἀπεριγράπτου ἐκπλήξεως περιῆλθε τὸ θαυμασίον τοῦ λαβυρίνθου οἰκοδόμημα, ὅπερ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν θεωρεῖ ἀνώτερον τῶν πυραμίδων, περὶ ὧν φρονεῖ, ὅτι ἐκάστη χωριστὰ ἰσοφαρίζει πρὸς ὅλα τὰ παρ' Ἑλλήσιν οἰκοδομητικὰ ἔργα. Οὐχὶ μικρὰν ἐντύπωσιν καὶ θαυμασμὸν προὔξενσαν αὐτῷ καὶ τὰ ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου ἔργα τέχνης, οἷον ναοί, ἀνάκτορα βασιλικά, τάφοι, κολοσσοὶ καὶ ὀβελίσκοι· ἀλλὰ περὶ τούτων οὐδένα ποιεῖται λόγόν, εἴτε διότι ταῦτά τε καὶ τὴν πόλιν ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ εἶχον περιγράψαι, εἴτε διότι τὴν περιγραφὴν αὐτῶν παρέλιπεν ἐνταῦθα, ἐπιφυλαχθεὶς νὰ πράξῃ τοῦτο βραδύτερον ἐν τῷ «Αἰγυπτίῳ λόγῳ». Ὡς ἐν παρόδῳ δὲ μόνον ἀναφέρει τὸν περιβόητον ναὸν τοῦ Ἀμμωνος Διός⁶, ἐνθα μανθάνει παρὰ τῶν ἱερέων τὴν ἱστορίαν τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Κατὰ τὴν γνώμην δὲ τῶν ἱερέων τούτων ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις ὑπῆρχον οἱ ἀνώτατοι μόνον θεοί, μετ' αὐτοὺς ἔρχονται κατὰ σειράν αἱ οὐράναι δυνάμεις δευτερευούσης τάξεως καὶ τελευταῖον οἱ ἡμίθεοι⁷. Οὐ μακρὰν τῶν Θεῶν ἔκειτο ἡ πόλις Χέμις⁸ ἐπὶ

1) Μῆν-ῆνος καὶ Μηνᾶς παρὰ Διοδ. I, 45. — πρὸβλ. Ἡρόδ. II, 4. «βασιλεύσαι δὲ πρῶτον Αἰγύπτου ἀνθρώπων ἔλεγον Μῆνα». οὗ ἡ βασιλεία κατὰ τινὰς μὲν ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 5702 π. X. κατ' ἄλλους δ' ἐβασίλευσε τῷ 3892 π. X. — πρὸβλ. καὶ II, 99.

2) II, 125: «τὰ ὁ ἔρμηνεύς μοι ἐπιλεγόμενος τὰ γράμματα ἔφη.»

3) II, 127: «ταῦτα γὰρ ὧν καὶ ἡμεῖς ἐμετρήσαμεν.»

4) II, 99.

5) II, 150.

6) II, 3, 18, 32, 42, 56, 83, 143. IV, 181.

7) II, 43. Καὶ 145. ἔκδ. Abicht ἢ Stein.

8) Διακριτέα ἀπὸ τῆς ὁμωνύμου νήσου ἐν τῷ Δέλτῳ κειμένης (II, 150). Οἱ Ἑλληγες ἐκάλουν αὐτὴν Πανὸς πόλιν.

τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Νείλου, ἥτις προσεῖλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ ἱστορικοῦ διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ὑπάρχον ἱερόν τοῦ Περσέως, ἐνθα ἐτελοῦντο, ὡς ρητῶς ἀναφέρει, ἀγῶνες κατὰ τὰ ἑλληνικὰ ἦθη καὶ ἔθιμα¹. Τὸ τελευταῖον πρὸς μεσημβρίαν σημεῖον μέχρι τοῦ ὁποίου προὔχωρησεν ἐπὶ τοῦ Νείλου ὁ Ἡρόδοτος ἦτο ἡ πόλις Ἐλεφαντίνη, πέραν τῆς ὁποίας οἰκοῦσιν οἱ Αἰθίοπες². Ἐπισκεφθεὶς δὲ καὶ ταύτην δὲν ἐπέστρεψεν αὐθις εἰς Ναύκρατιν, ἀλλ' ἐτόρπη ἀπὸ τῆς Μέμφιδος πρὸς ἀνατολικά τῆς Κάτω Αἰγύπτου ἀφικόμενος εἰς Ἡλιόπολιν³, ἐνθα ἐκ προφορικῶν ἀφηγήσεων πληροφορεῖται τὰ περὶ τοῦ ὠραίου μύθου τοῦ πτηνοῦ Φοίνικος καὶ τῆς εἰκότος αὐτοῦ, διέπλευσε τὴν διώρυχα τοῦ βασιλέως Νεκῶ⁴ πιθανῶς μέχρι τῶν ἐκβολῶν αὐτῆς εἰς τὸν Ἀραβικὸν κόλπον⁵ καὶ εὐφράνθη ἐπὶ τῇ γραφικῇ ὄντως θέσει καὶ τῇ θέᾳ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἱεροῦ τῆς πόλεως Βουβάστιος⁶. Ἐπίσης καὶ περὶ τῆς λατρείας τοῦ Πανὸς ἐν Μένδητι πόλει, κειμένη ἐν μέσῳ τοῦ Δέλτα παρὰ τὴν θάλασσαν, ὁμιλεῖ ὡς αὐτόπτης μάρτυς⁷. Ἐν δὲ Πηλουσίῳ πόλει καὶ λιμένι, κειμένῳ πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ τῶν ὀρίων Αἰγύπτου καὶ δυσμικῶς τῆς Σερβωνίδος λίμνης, τῆς ἀποτελούσης τὸ φυσικὸν ὄριον μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Συρίας, ἐπεσκέφθη τὰ λείψανα τῶν πάλαι ποτὲ ἀποίκων Καρῶν καὶ Ἰώνων⁸, καὶ ἐτι ἀνατολικώτερον τὴν κατὰ μῆκος τῆς Σερβωνίδος λίμνης⁹, καὶ τοῦ ὄρους Καδίου¹⁰ ἐκτεινομένην ἐπὶ στενῆς λωρίδος γῆς παραλίαν ὁδὸν μέχρι τῆς ἐν Συρίᾳ πόλεως Γάζης μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας περιγράφει¹¹ καὶ τοσαύτας εἰδικὰς περὶ Ἀράβων

1) II, 91.

2) II, 29. «οἰκέουσι δὲ τὰ ἀπὸ Ἐλεφαντίνης ἄνω Αἰθίοπες ἡδὲ.»

3) Πρὸβλ. II, 7, ἐνθα προσδιορίζει τὴν ἀπόστασιν τῆς πόλεως ταύτης εἰς 15 σταδίου.

4) Βασιλεύσαντος ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ Abicht Herod. IV, 39 τῷ 616—600, κατὰ δὲ Κούρτιον: Griech. Geschichte I. σ. 414 μετὰ τὸ 612. Καὶ κατὰ Grote: Geschichte Griechenlands II, σ. 250. περὶ τὸ 604.

5) II, 158. πρὸβλ. II, 75, 159.

6) II, 137.

7) II, 46.

8) II, 154.

9) Ἦς τὸ μῆκος κατὰ Διοδώρον ἦτο 200 σταδίων καὶ τὸ πλάτος 50 σταδ.

10) Περὶ τὰς 5 μίλια μακρὰν τοῦ Πηλουσίου· νῦν καλεῖται «el-Kas».

11) III, 5.

πληροφορίας παρέχει, ὥστε δὲν δύναται τις ἢ μετὰ βεβαιότητος, νὰ συμπεράνη ὅτι καὶ τὴν χώραν αὐτῶν ἐπεσκέψθη καὶ δὴ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδον².

Πλὴν δὲ τούτων ἐπεχείρησεν ὁ Ἡρόδοτος ἑτέρας δύο ὁλοῦς ἀνεξαρτήτους καὶ σπουδαίας ἀποδημίας, τὴν μὲν εἰς τὴν ἐν Λιβύῃ ἑλλην. ἀποικίαν Κυρήνην καὶ τὰ περὶ αὐτὴν μέρη, τὴν δὲ εἰς Πόντον καὶ τὰς παρακειμένας χώρας. Καὶ τὴν μὲν Κυρήνην ἐπεσκέψθη ὁ Ἡρόδοτος πιθανῶς ἐκ Σάμου, ὅπου, ὡς γνωστόν, μετέστη φεύγων τὴν ὀμότητα τοῦ Λυγδάμιδος τυράννου τῆς πατρίδος αὐτοῦ· ἢ δὲ νῆσος Σάμος, καθ' οὓς χρόνους παρέμεινεν ἐν αὐτῇ ὁ ἱστορικός, διετέλει οὕσα συνδεδεμένη διὰ φιλικῶν καὶ ἐμπορικῶν πάντως σχέσεων μετὰ τῆς λιβυκῆς ἐκείνης πόλεως³. Ἐκτὸς δὲ τῆς πόλεως Κυρήνης καὶ τῶν πλησιεστάτων αὐτῇ μερῶν⁴, καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως Ἀζιριδος⁵ καὶ ἄλλων τινῶν ἐπὶ τῆς Λιβυκῆς παραλίας τόπων⁶, οὓς φαίνεται αὐτοπροσώπως ἐπισκεψθεὶς ὁ Ἡρόδοτος, ἐὰν ὅσα καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οἰκούντων λαῶν ἀναφέρει ἐν τῷ Δ' βιβλίῳ αὐτοῦ, εἶναι πορίσματα ἐπὶ τόπου καὶ ἐξ ἰδίας πείρας ληφθέντα, δυσκόλως δύναται νὰ προσδιορισθῇ, ὡς ἐπίσης δυσχερὲς ἀποβαίνει καὶ τὸ ν' ἀποφανθῇ τις κατὰ πόσον καὶ τὰ περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν καταλήψεως τῆς πόλεως Βάρκης, τῆς ἄλλης ταύτης, οὕτως εἰπεῖν, ἀδελφῆς τῆς Κυρήνης ἱστορούμενα⁷ βασιζόμενα ἐπὶ πληροφοριῶν ἐπιτοπίως ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἀντληθειῶν. Ἐν τούτοις καίτοι τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχει, αἱ γνώσεις ὅμως, ἅς ἐξωτερικεῖται περὶ τῶν μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ τῆς μεγάλης Σύρτεως οἰκούντων λαῶν,

1) III, 8. πρβ. 107 καὶ II, 75.

2) πρβ. III, 108 καὶ II, 75. — Περὶ Ἡροδότου ὡς περὶ ἀξιόπιστου καὶ ἀρχαιοτάτου μάρτυρος περὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν πραγμάτων, ἴδ. Grote: Gesch. Griechenl. II, σ. 234—235.

3) IV, 152.

4) II, 181. «ἔξω ἰδρυμένων τοῦ Κυρηναίων ἄστεος». Πρβλ. IV, 199.

5) Στέφ. Βυζάντιος ἐπιφέρει περὶ τῆς πόλεως ταύτης τὰδε: «Ἀζιρίς· τινὲς δὲ Ἀζιριν μετὰ τοῦ ρ λέγουσι τὸν χώρον». Περὶ ἄλλοις δὲ καὶ Ἀριρος Ἀζαρις Ἀζυλις, Ἀξυλις. — Ἐκτίσθη δὲ ἢ προκειμένη πόλις ἐπὶ τῆς λιβυκῆς παραλίας κατ' ἀντικρὺ τῆς νήσου Πλατείας, ὡς ὁ Ἡρόδοτος IV, 157 πληροφορεῖ.

6) IV, 197. Ἐὰ βάρεια τῶν παραλίων τούτων οἰκοῦσι, καθ' Ἡρόδοτον, αὐτόχθονες Λύβουες καὶ Αἰθίοπες, τὰ δὲ νότια Φοίνικες καὶ Ἑλληνες ἐπήλυδες.

7) IV, 166—200.

ἀποδείκνυνται πολλῶ τῷ μέτρῳ εἰδικώτεροι καὶ ἀκριβέστεροι περὶ τούτων ἢ περὶ ἄλλων δυτικώτερον ἠπλωμένων λαῶν. Ἡ ζωνρὰ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία, ἣν οἱ Κυρηναῖοι μετὰ τῶν λαῶν ἐκείνων εἶχον, ἀπύλλασσε τὸν Ἡρόδοτον παντὸς κινδύνου, ὃν ἠδύνατο νάπαντήσῃ διασχίζων τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας ἐκείνης καὶ καθίστα αὐτῷ ἐν Κυρύνῃ διαμένοντι δυνατὴν τὴν λῆψιν πάσης εἰδήσεως εἰς τοὺς λαοὺς ἐκείνους ἀναγομένης.

Τὰ δὲ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡροδότου εἶχον ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἐξέλθει ἀπὸ τοῦ πυκνοῦ σκότους, ὅπερ περιεκάλυπτεν αὐτὰ καὶ οὕτως ἰσχυρῶς ἐπεπρόσθει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος κατοίκων, ὥστε ἐνταῦθα οὗτοι ἔτασσον τὸ πάλαι ἐν τοῖς μυθεύμασιν αὐτῶν τὸν κινδυνωδέστερον πλοῦν, ὃν ποτε οἱ Ἀργοναῦται ἐπεχείρησαν, ὡς τοῦτο ὑπεμφαίνει καὶ τὸ ἐπίθετον ἄξενος, τὸ εἰς τὸν πόντον τοῦτον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀποδοθέν. Ἑλληνικαὶ καὶ ἰδιᾶ ἐκ Μιλήτου ἀποικίαι εἶχον διασπαρῆ περὶ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ θαυμασιωτάτου τούτου ἀπάντων τῶν ἄλλων πελάγους¹. Ἀπὸ δὲ τῶν γονίμων πεδιάδων, τῶν κειμένων μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν Δνειπέρου² καὶ Δῶν³ ἐκαρποῦτο παλαιόθεν ἢ Ἑλλάδος μέγα μέρος τῶν αὐτῇ ἀναγκαιούντων σιτηρῶν⁴. Ἐνεκα δὲ τοῦ ζωνροῦ τούτου ἐμπορίου μεγίστη ἐπεκράτει ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ κατὰ θάλασσαν κίνησις, ἣν ὠφελήθη ὁ ἡμέτερος ἱστορικός. Ὁρμηθεὶς ἐκ Βυζαντίου, ἐπεσκέψθη πρῶτον πάσας τὰς πόλεις, τὰς κειμένας ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄχθων τοῦ Ἑλλησπόντου⁵, τῆς

1) IV, 85: «ἰζόμενος δὲ ἐπὶ τῷ ἰρῷ (ὁ Δαρεῖος) ἐθήετο τὸν Πόντον (τὸν Εὐξείνου), ἐόντα ἀξιόθητον· πελαγέων γὰρ ἀπάντων πέφυκε ἠθαυμασιώτατος».

2) Βορυσθένης παρ' Ἡροδότῳ IV, 5, 17, 18, 24, 45, 47, 53—56, 81, 101.

3) Τανάϊδος παρ' Ἡροδότῳ IV, 20, 45, 47, 57, 100, 115, 120, 122, 124.

4) VII, 147: «ἐὼν γὰρ ἐν Ἀβύδῳ ὁ Ξέρξης εἶδε πλοῖα ἐκ τοῦ Πόντου σιταγωγὰ διεκπλώνοντα τὸν Ἑλλήσποντον». Ἐκτενέστερα ἴδε περὶ τῶν ἐκ Κριμαίας εἰσαγομένων σιτηρῶν ἐν Ἀθήναις Δημοσθένους πρὸς Δεσπίνην 30 καὶ ἐξῆς. Πρβλ. Grote: Gesch. Griechenlands: II, σ. 335. Ἐκτὸς δὲ τῶν σιτηρῶν καὶ ἄλλα προϊόντα τῶν περὶ τὸν Πόντον χωρῶν ἴσαν περιζήτητα, οἷον δέρματα, πίσσα, κηρός, μέλι καὶ λίνον. ἴδ. E. Curtius: Gr. Gesch. I, σ. 405.

5) I, 57. «καὶ τῶν Πλακίην καὶ Σκυλάκην Πελασγῶν οἰκησάντων ἐν Ἑλλησπόντῳ». Καθ' Ἡρόδοτον ὁ Ἑλλήσποντος περιλαμβάνει πολλάκις καὶ τὴν Προποντιδα. Ἐκείνο δέ, κατὰ Πομπώνιον Μέλ. I, 19 ἢ Πλακία καὶ ἢ Σκυλάκη ἐκεῖθεν τῆς Κυζίκου πρὸς ἀνατολάς.

Προποντίδος¹ καὶ καὶ τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου². Εἶτα ἐκπλεύσας τὸ στόμιον τοῦ Θρακικοῦ τούτου Βοσπόρου, ἐτρέπη πρὸς τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου καὶ ἀφίκετο πρῶτον εἰς Ἀπολωνίαν³, τὴν μεσημβρινωτάτην ἀποικίαν τῶν Μιλησίων κατὰ τὰ παράλια ταῦτα. Ἐντεῦθεν πλεύσας βορειότερον ἐπεσκέφθη τὴν Μεσημβρίαν⁴ οὕσαν ὡσαύτως ἀποικίαν τῶν Μιλησίων, καὶ τὴν Ἰστρίαν⁵ κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς. Παραγενόμενος δὲ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ τούτου, ὃν ὀνομάζει μέγιστον ἐξ ὄλων, οὓς γινώσκει, καὶ πολυῦδροτάτον, ἀνέπλευσεν αὐτὸν πρὸς τὰς πηγὰς κατὰ τὸ ἡμισυ λαβὼν ἅμα κατὰ τὸν ἀνάπλουον τοῦτον ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ πέντε παραποτάμων, ἐμβαλλόντων εἰς τὸν Ἰστρον, οὓς καὶ προσδιορίζει κατ'ὄνομά τε καὶ διεύθυνσιν ροῦθ. Ἀπὸ τοῦ Ἰστρου τραπεῖς πρὸς τὰ βόρειά τε καὶ ἀνατολικά, εἰσῆλθεν εἰς τὴν χώραν τῶν Σκυθῶν⁷, ἔνθα ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἑκτασιν καὶ τὰ ὅρια τῆς χώρας ταύτης, τοὺς μύθους, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ πολυπληθοῦς τούτου καὶ παραδόξου λαοῦ, ὃν οἱ Ἕλληνες μᾶλλον κατ'ὄνομα ἢ ἐκ πείρας μέχρι τῆς

1) IV, 14, 85, 95. V, 122, καὶ ἀλλαγῶ.

2) Πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου.

3) Ἡτις προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ Ἡρόδοτου (IV, 90) «ἡ ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ», διότι πολλαὶ ὀμώνυμοι πόλεις ὑπῆρχον πολλαχῶς τὸ πάλαι. Νῦν καλεῖται Σωζόπολις. Ἡὐξήθη δὲ καὶ εὐδοκίμησεν ἀπὸ τοῦ 600 π. Χ. καὶ ἐφεξῆς. Ἰδ. E. Curtius: Griech. Geschichte: I. σ. 408. «An der Haimosküste suchten sich die Milesier. . . eine vorliegende Felsinsel aus und grundeten daselbst einen Apollontempel, um welchen seit 600 v. Chr. die Stadt Apollonia erwuchs».

4) Μεσαμβρία παρ' Ἡροδ. IV, 93. VI, 33. Πρὸς Grote: Gesch. Griechenlands II, σ. 335, ἔνθα ἀποδέχεται τὴν πόλιν ταύτην οὕσαν ἀποικίαν τῶν Μεγαρέων ἢ τῶν Βυζαντινῶν. «Das megarische oder byzantinische Kolonie Mesambria»

5) Καὶ ἡ Ἰστρία αὕτη ἦτο καθ' Ἡρόδοτον II, 33 ἀποικία τῶν Μιλησίων. Ἰδρύθη δὲ περὶ τὸ 650 π. Χ. πρὸς E. Curtius: Griech. Gesch. I, σ. 408, ὅστις ὀνομάζει αὐτὴν Ἰστρον.

6) IV, 48.

7) Ὁ μέγιστος τῶν περὶ τὸν Εὐξείνου Πόντον οἰκούντων λαῶν ἦσαν οἱ Σκύθαι, ὡς ἀπεχάλουν αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες, ἢ κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶσσαν Skoloten ἢ Saken Περσιστί, πρὸς E. Curtius: Gr. Geschichte: I, σ. 406. Τὰ περὶ Σκυθῶν καὶ τὴν χώραν αὐτῶν ἀκριβῶς ἐρευνᾷ ὁ ἱστορικὸς ἐν τῷ Δ' βιβλίῳ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ 142 κεφαλαίου.

ἐποχῆς ἐκείνης ἐγίνωσκον. Αὐτὸς δὲ ἦτο ὁ κυριώτερος λόγος, δι' ὃν ὁ ἱστορικὸς εἶχεν ἀποδημῆσαι εἰς Πόντον. Δυστυχῶς ὅμως καὶ ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατὸν ἀκριβῶς νὰ ὀρισθῇ ὀπόσα ἐκ τῶν περὶ Σκυθίας ἀφηγουμένων αὐτὸς ἐπεσκέφθη καὶ εἶδε καὶ ὀπόσα πάλιν ἐκ πληροφοριῶν μόνον ἔμαθε περὶ τοῦ λαοῦ τούτου. Οἱ κατὰ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου καὶ δὴ οἱ περὶ τὰς ἐκβολὰς τῶν εἰς τὸν Πόντον τοῦτον ἐνδιδόντων ποταμῶν ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἦδη ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες ἔμποροι, οἵτινες, ἔνεκα τῆς ἐμπορικῆς ἐπιμιξίας μετὰ τῶν ἀνὰ τὰς στέππας ἐξηπλωμένων ἐκείνων λαῶν, πολλακίς ἠδυνήθησαν νὰ διεισδύσωσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας ταύτης, ὡς ἐπίσης καὶ οἱ εἰς τὰς παραλίους πόλεις διαρκῶς παραμένοντες ἰθαγενεῖς Σκύθαι, ὧν ἐξαίρει ὁ Ἡρόδοτος τὴν προθυμίαν εἰς τὸ διδόναι τοῖς βουλομένοις πᾶσαν περὶ τῆς χώρας αὐτῶν πληροφορίαν¹, φαίνεται ὅτι οὐχὶ μικρὸν διευκόλυναν τὸν ἱστορικὸν εἰς περισυλλογὴν πάσης εἰδήσεως, ἀναγομένης εἰς ἀπώτατα τῆς χώρας αὐτῶν σημεῖα, ἅτινα δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἐπισκεφθῇ οὗτος. Καὶ ὅμως δὲν περιορίσθη ὁ Ἡρόδοτος εἰς μόνας ἀποκλειστικῶς τὰς ἐμμέσους ταύτας πληροφορίας, ἀλλ' ἐπεσκέφθη ὁ ἴδιος τὴν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Τύρα² καὶ Βορυσθένοους κειμένην χώραν, ἀναπλεύσας καὶ τοὺς ποταμούς τούτους εἰς ἀπόστασιν ἡμερῶν τινῶν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν αὐτῶν³. Φαίνεται δὲ ἐπὶ πολὺ ἐνδιατριῆς καὶ ἐν τῇ ἀκμαιοτάτῃ ἀποικία τῶν Μιλησίων, τῇ Ὀλβίᾳ, κειμένη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ὑπάνιος ποταμοῦ παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ εἰς τὸν Βορυσθένην⁴. Ἐντεῦθεν ἐξηκολούθησε πορευόμενος πρὸς ἀνατολὰς κατὰ μῆκος τῶν παραλίων τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου μέχρι τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, ἴσως δὲ καὶ μέχρι τῆς Μαιώτιδος λίμνης, τῆς νῦν Ἀζοφικῆς θαλάσσης καὶ μπρὸς τοῦ Πόντου, καθ' Ἡρόδοτον⁵, καλουμένης. Ἐπὶ τῆς ἀνα-

1) IV, 24. πρὸς 76.

2) Νῦν Δνεϊπέρου.

3) IV, 11, 51, 53, 71, 81 ἐφεξῆς.

4) Περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως Ὀλβίας πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ Εὐξείνου, ἐκεῖ ὅπου ρέουσιν πλησίον ἀλλήλων οἱ ποταμοὶ Ὑπάνιος (νῦν Bug) καὶ Βορυσθένης (νῦν Δνεϊπερ) ὡς καὶ περὶ τῆς ἐξαιρέτου καταστάσεως τῆς πόλεως ταύτης. Ἰδ. E. Curt. Gr. Geschichte: I, σ. 409.

5) IV, 86: «Ἡ Μαιωτὶς τε καλεῖται καὶ μήτηρ τοῦ Πόντου». Τὴν παραγωγὴν τοῦ ὀνόματος «Μαιωτῆτος» ἐκ τοῦ «μαῖτα» πρὸς δῆλωσιν, ὅτι ἡ λίμνη αὕτη ἦτο μήτηρ τοῦ Πόντου Ἰδ. Εὐσταθ. εἰς Διονύσιον Περηγ. 163. πρὸς καὶ τὰς ἐκδόσεις Abicht καὶ Stein εἰς IV, 86. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ οἱ ἐγγώριοι ἀπεχάλουν τὴν Μαιωτιδα «Temerunda», ὅπερ κατὰ Πλίνιον Hist. Nat. VI, 20 σημαίνει «μη-

ματος γνώμη τοῦ ἱστορικοῦ, ἥτις, ἐξαιρουμένου τοῦ κρατοῦντος παρ' αὐτῷ δόγματος, ὅτι ἐπὶ πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐπενεργεῖ τὸ θεῖον, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἤρεσκεν αὐτῷ, ὅσῳ παρεῖχεν εὐρὴν ἐργασίας στάδιον, καθ' ὃ ἠδύνατο νὰ συναρμολογήσῃ εἰς ἓν ὅλον τὰ διάφορα ἐκεῖνα πολλακίς ἀνομοιοειδέστατα τῆς περισυλλεγεῖσθαι ἕλης αὐτοῦ μέρη, εἰς τὴν παράστασιν τῶν ὁποίων οὐδεμίαν ἔσχεν ἐπιρροὴν ἢ τοιαύτην περὶ τοῦ ἀγῶνος ἐκτίμησις οὔτε ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἀληθείας, οὔτε πρὸς εὐκολον τῶν πραγμάτων κατανόσιν. Τὰς ἀνωτέρω ὅμως εἰρημένας μερικὰς πράξεις τοῦ μεγάλου μεταξὺ ἐλληνισμοῦ καὶ βαρβαρισμοῦ ἀγῶνος, τὰς ἀναγομένας εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους, δὲν ἐξετάζει ὁ ἱστορικὸς κατὰ βάθος, ἀλλ' ἀκροθιγῶς μόνον μνημονεύσας αὐτάς, παρέρχεται τὰ παλαιότατα ἐκεῖνα περὶ αὐτῶν μυθεύματα καὶ δὲν ἐπιμένει νὰ μάθῃ ἂν ὑπάρχῃ ἐν αὐτοῖς καὶ ὁπόση ὑπάρχει ἀλήθεια, ἀλλὰ νὰ μεταδώσῃ ἄλλοις πᾶν ὅ,τι αὐτὸς ὡς ἀληθὲς ἐξηκρίβωσε². Τὸ πρῶτον λοιπὸν ἀδίκημα τὸ δυνάμενον νὰ ἔχῃ πῶς ἱστορικὴν ὑπόστασιν καὶ ὑπὸ τῶν Ἀσιατῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων διαπραχθὲν ἦν ἡ ὑποταγὴ τῶν κατὰ τὰ μικρασιατικὰ παράλια ἐλληνίδων πόλεων ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροΐδου· ἐντεῦθεν δὲ λαμβάνει ἀφορμὴν ὁ ἱστορικὸς ἵνα διὰ μακρῶν ἀφηγηθῇ τὴν τε ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τῶν Λυδῶν βασιλέων ἀπὸ τοῦ Γύγου καὶ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ τελευταίου Κροΐδου, καὶ τοὺς πολέμους αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἑλληνας· ἀφηγοῦμενος δὲ τὰ κατορθώματα τοῦ Κροΐδου, τὸν μετὰ τοῦ Ἀθηναίου Σόλωνος διάλογον καὶ τὴν τύχην αὐτοῦ, ἐνυφαίνει ἐν τῇ ρύμῃ τοῦ λόγου τὰ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Λυδοῦ τούτου μονάρχου μετὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ διὰ παρεμπλοκῆς ἐπεισοδίων ἐξιστορεῖ τινὰ τῶν κυριωτέρων γεγονότων τῆς ἀρχαιοτέρας ἱστορίας τῶν πρωτευουσῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἐπισυνάπτει, κατὰ τὴν παρ' ἀρχαιοτέροις λογογράφους κρατοῦσαν ἤδη συνήθειαν, περιγραφὴν τῆς Λυδικῆς χώρας, τῶν ἐν αὐτῇ ἀξιαφηγῆτων καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν κατοίκων αὐτῆς³. Διότι, καθ' ἃ αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει⁴, σκοπὸς τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἶναι ἵνα «μῖτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ

1) Müller Ἱστορ. Ἑλλ. Φιλολογ. I. σελ. 404.

2) I. 5. «Ταῦτα μὲν νῦν Πέρσαι τε καὶ Φοίνικες λέγουσι· ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων, ὡς οὕτως ἢ ἄλλως πως ταῦτα ἐγένετο, τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἑλληνας, τοῦτον σημήνας προβήσομαι ἐς τὸ πρόσω τοῦ λόγου.

3) I, 6—94.

4) I, 1 πρὸς § 5.

χρόνῳ ἐξιτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἑλλήσι, τὰ δὲ βαρβάροισιν ἀποδεχθέντα, ἀκλεέα γένηται». Κῦρος ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς καταλύει τὴν ἰσχὺν τοῦ Κροΐδου, τιμωρηθέντος οὕτως οὐ μόνον διὰ τὸ εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διαπραχθὲν ἀδίκημα, οὐ μόνον διότι ὤφειλε νὰ ταπεινωθῇ καὶ πέσῃ ἢ ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ του ἐκδηλωθεῖσα ὑπερηφανία αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι αὐτὸς ὁ Κροΐδος πρῶτος ἐξήμαρτεν εἰς τὸν Κῦρον. Τίς δ' ὁ Κῦρος οὗτος καὶ τίνες οἱ Πέρσαι καὶ πῶς οὗτοι κατώρθωσαν νὰ ἐξαπλώσωσιν ἐφ' ἀπάσης τῆς Ἀσίας τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν; Τὰ ζητήματα ταῦτα προτίθεται νὰ λύσῃ ὁ ἱστορικὸς¹, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων τοῦ Μηδικοῦ βασιλείου· ἀφηγοῦμενος δὲ κατέρχεται μέχρις Ἀστυάγου καὶ περιγράφει τὰ κατὰ τὴν νεότητα τοῦ Κύρου, τὰ περὶ τῆς ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ ἦθη τῶν Περσῶν. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν κατακτήσεων τοῦ Κύρου, δι' ὧν ὁ μονάρχης οὗτος κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐφ' ἅπασαν τὴν Ἀσίαν, περιγράφονται ἐν ἐκτάσει καὶ ἐξαίρονται ἰδίᾳ αἱ ἐξῆς τρεῖς:

α') Ἡ κατάκτησις τῶν ἀνὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἰωνικῶν καὶ λοιπῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, ἃς καθυπέταξε διὰ τοῦ Ἀρπάγου² ἐν δὲ τῇ ἐξιστορήσει τῆς τύχης τῶν πολιτειῶν τούτων ἱκανὰ ἐνυφαίνει καὶ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων τούτων καὶ τῶν παροικούντων ἐν Λυκίᾳ καὶ Καρίᾳ φύλων.

β') Ἡ κατάκτησις Βαβυλῶνος, ἣν ἀφηγοῦμενος, περιγράφει ἡμᾶς τὰ μνημεῖα καὶ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων τῆς θαυμασιωτάτης ταύτης πόλεως.

γ') Ἡ κατὰ τῶν Μασαγετῶν ἐκστρατεία, ἐνθα ὁ Κῦρος τραγικῶς τελευτᾷ (Α'. § 95—214).

Ἀπὸ τοῦ σημείου δὲ τούτου καὶ ἐξῆς ἡ ἱστορία τοῦ Περδικοῦ κράτους ἀποτελεῖ τὸ κύριον τῆς ἀφηγίσεως θέμα. «Ἐν δὲ τῷ μακρῷ τούτῳ λόγῳ προνοεῖ ὁ Ἡρόδοτος, πανταχοῦ ἐνθα πρῶτον οἱ Πέρσαι ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν πρὸς ἄλλο ἔθνος, νὰ περιγράψῃ ἕκαστον ἔθνος καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ποῦ μὲν διεξοδικῶς, ποῦ δὲ συντόμως, διότι ἐν γνώσει καὶ κατὰ πρόνοιαν σπουδάζει ὁ συγγραφεὺς διὰ τῶν ἐπισοδίων τούτων νὰ τύχῃ τοῦ σκοποῦ, ὃν προέθετο κατὰ τὴν συγγραφὴν. Ἔθηκε δὲ σκοπὸν οὐ μόνον νὰ ἱστορήσῃ τὸν πόλεμον τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ νὰ περιγράψῃ σαφῶς τὰντιστρατευόμενα ἐκατέρωθεν ἔθνη³, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ παραλείπῃ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν

1) I, 95 καὶ ἐφεξῆς.

2) I. 169—71.

3) Müller: Ἱστορ. Ἑλλ. Φιλολ. I, σ. 404.

τὴν εἰς τὸ κύριον ἀντικείμενον ἀναγομένην ὑπόμνησιν. Οὕτω δὲ κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείαν τοῦ Καμβύσου λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ παρεισαγάγῃ μακρὸν καὶ ὀλόκληρον τὸ δεύτερον βιβλίον πληροῦν ἐπεισόδιον περὶ Αἰγύπτου, τῆς θαυμασιωτάτης ταύτης πάσης ἄλλης χώρας, ἣτις ἐξήσκησεν ἰσχυρὰν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἱστορικοῦ ἐπιρροήν² καὶ ἣς περιγράφει τὴν φύσιν, τοὺς κατοίκους, τὰ ἔθνη, τὰ τῆς θρησκείας, τὰ μνημεῖα καὶ τὰρχαιότερα καὶ νεώτερα πολιτικὰ γεγονότα. Μετὰ τὸ πέρας τῆς διεξοδικωτάτης ταύτης περὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν πραγμάτων περιγραφῆς ἐπανέρχεται αὐτὸς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ τρίτου βιβλίου εἰς τὸ σημεῖον, ὅποθεν παρεξέβη, ἦτοι εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Καμβύσου καὶ ἀφηγεῖται τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τούτου καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ, τὴν ἱστορίαν τοῦ Ψευδοσμέρδιος καὶ τοῦ Δαρείου καὶ διὰ μακρῶν ἐνδιατρίβει περὶ Σάμου καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς πολιτείας ταύτης ὑπὸ τὸν τύραννον αὐτῆς Πολυκράτην, οὗ περιγράφει τὸν τραγικὸν θάνατον³.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Δαρείου γενομένη διαίρεσις τοῦ βασιλείου εἰς εἰκοσι ὀκταεταίαν καὶ ἡ ἀναγραφή τῶν εἰς ἐκάστην ὀκταεταίαν ἐπιβληθέντων φόρων, ὧν ἐπίτηδες ἐξαίρει καὶ πάντων προτάσσει τοὺς ὑπὸ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων τελουμένους, παρέχει τῷ ἱστορικῷ εὐλογον ἀφορμὴν νὰ περιγράψῃ τὴν ἑκτασὶν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀχανοῦς κράτους, ὅπερ ἦδη πλησιαίτατα κεῖται πρὸς τὸν ἑλλήν. ἰδίως κόσμον⁴. Ὅτι ὅσον ἀπειλητικὸς ἀνέθρῳσκε τότε ὁ ἐξ Ἀσίας κίνδυνος ἀποδεικνύει ἡ περιπετειώδης ἱστορία τοῦ Δημοκίδου, διαβοήτου ἐκ Κρότωνος ἰατροῦ⁵, καὶ ἡ τῆς Σάμου κατάκτησις⁶, μεθ' ἧν ἦρξατο ἡ Περσικὴ κυριαρχία ἐξαπλουμένη καὶ δεσπόζουσα ἐπὶ τῶν ἑλλήν. νήσων. Ὅπως δ' ὁ Καμβύσης ἐπεξέτεινε τὰ τοῦ κράτους ὄρια πρὸς μεσημβρίαν, οὕτως ὁ Δαρεῖος ἐπεχείρησε νὰ διευρύνῃ αὐτὰ πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμᾶς. Εἶχόν ποτε οἱ Σκύθαι ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς κυριαρχίας τῶν Μήδων εἰσβάλει καὶ ἐρημώσει ἅπασαν τὴν Ἀσίαν διὰ τοῦ πολυαριθμοῦ αὐτῶν ἰππικοῦ· ὁ δὲ Δαρεῖος ἦδη ἀναλαμβάνει νὰ τιμωρήσῃ τὴν προσβολὴν ταύτην εἰσβάλλον καὶ αὐτὸς εἰς τὴν χώραν

1) I, 92. II, 1. 182. πρὸς VI, 49. V, 36.

2) Grote: Geschichte Griechenlands: κτλ. I, σ. 273. «Was Herodot in Aegypten sah und hörte, hatte einen gewaltigen Eindruck auf ihn gemacht».

3) III, 1—125.

4) III, 89—96.

5) III, 129—138.

6) III, 138—149.

ἐκείνων¹. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀφηγηθῆ ὁ ἱστορικὸς τὴν ἐπὶ Σκύθας ταύτην ἐκστρατείαν τοῦ Πέρσου μονάρχου, ἀναλαμβάνει νὰ πληροφόρησῃ ἐν ἐκτάσει τὸν ἀναγνώστην καὶ παρεισαγάγῃ αὐτὸν εἰς τὰς μεμακρυσμένας ἐκεῖνας καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ Πόντου ἐκτεινομένας χώρας, περιγράφων τὰ ἐν αὐταῖς οἰκοῦντα ἔθνη, καὶ ὅτι τὸ μεσημβρινώτατον τούτων, τοὺς Σκύθας, ὧν ἐξετάζει τὴν καταγωγὴν, τὴν διαίρεσιν, τὰς ἐστίας καὶ τὰ ἰδιάζοντα παρ' αὐτοῖς ἦδη καὶ ἔθνη². Μετὰ ταῦτα ἐπιτελεῖ τὸ τοῦ Δαρείου ἐκστρατεία, ἣτις ἀποτυγχάνει μὲν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ἀνοίγει ὅμως τὴν εἰς Εὐρώπην ἄγουσαν εἰς τοὺς Πέρσας, ἐγκαταστάντας ἦδη εἰς Θράκην³. Ἐνῶ δὲ ἡ Περσικὴ δύναμις ἐκτείνει τὸν ἕνα βραχίονα καὶ περιβάλλει τὰ πρὸς ἄρκτον⁴, διευθύνει τὸν ἕτερον πρὸς τὴν Κυρναϊκὴν, ἐνθα περὶ τοὺς αὐτοὺς ἐπίσης χρόνους ἐκλήθη Περσικὸς στρατός, ἐξ Αἰγύπτου ἴσως στρατολογηθείς, ὡς ὁ Ἡροδότος λέγει⁵, πρὸς βοήθειαν τῆς βασιλίσσης Φερετίμης κατὰ τῶν Βαρκαίων. Ἐντεῦθεν λαβὼν ἀφορμὴν ὁ ἱστορικὸς ὑπερπιδᾷ ἀποτόμως ἀπὸ τῶν βορειοτάτων ἐκείνων μερῶν πρὸς τὰς ἀκμαζούσας ἑλλήν. ἀποικίας ἐν τῇ λιθυκῇ παραλίᾳ καὶ ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὰς ἀποικίας ταύτας ἀπὸ μυθικῶν χρόνων μέχρις Ἀρκεσίλου, τοῦ ε'. βασιλέως Κυρήνης ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Βαττιάδων, οἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν δεσπόζουσαν ἐνταῦθα ἑλληνικὴν δύναμιν⁷, παρενείρων πάσας τὰς περὶ τῶν λιθυκῶν λαῶν περισυλλεγεῖδας εἰδήσεις⁸. Καθ' οὓς ὅμως χρόνους ὁ στρατη-

1) IV, 1.

2) IV, 2—82.

3) IV, 83—144.

4) Müller: Ἱστορ. Ἑλλήν. φιλολ. I, σ. 405.

5) IV, 167 ἐπὶ Βάττου τοῦ Β' πρὸ τοῦ 570 π. X. ἴδ. E. Curt. Gr. Geschichte: I, σ. 447.

6) Ἡ Κυρήνη, ὡς καὶ ἡ Μασσαλία, ἀπέβη ἡ μητρόπολις τῶν τινῶν τῶν περὶ ἑλλήν. ἀποικίων, ὁ πυρὴν μικρᾶς τινος Ἑλλάδος ἴδ. E. Curt. Gr. Gesch. I, σ. 447.

7) Ἡβελ. E. Curt. Gr. Gesch. I, σ. 447. — Ἡ Κυρήνη κατ' Εὐσεβίον τὸν χρονολογικὸν ἰδρύθη τῷ 631 π. X. ὑπὸ Βάττου τοῦ Α'. Ἡρξαν δὲ ἐν αὐτῇ οἱ ἑξῆς βασιλεῖς:

1ος Βάττος Α'. 631 — 591. π. X.

2ος Ἀρκεσίλαος Α'. 591 — 575. » »

3ος Βάττος Β'. 575 — 570. » »

4ος Ἀρκεσίλαος Β'. 570 — 550. » »

5ος Βάττος Γ'. 550 — 530. » »

6ος Ἀρκεσίλαος Γ'. 530 — 513. » »

8) IV, 145 — 205.

γὸς Μεγάβαζος, ὃν ὁ Δαρεῖος κατὰ τὴν ἐκ Σκυθίας ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἶχε καταλίπει εἰς Θράκην μετὰ στρατιωτικῶν δυνάμεων, καθυπέτασσε τοὺς κατὰ τὰ Θρακικὰ παράλια οἰκοῦντας λαοὺς καὶ τὰς αὐτόθι ἑλλήν. ἀποικίας — καθ' ἣν εὐκαιρίαν περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος ἐν συντόμῳ τοὺς Θράκας — καὶ ἐξηνάγκαζε τὸν βασιλέα Μακεδονίας Ἀμύνταν Α' εἰς ὑποταγὴν¹, ἐκρήγνυται ἐν Ἴωνία ὀλεθριωτάτη διὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ οἷον ἐπιταχύνουσα τὴν σύγκρουσιν αὐτῶν μετὰ τῶν βαρβάρων ἐπανάστασις, ἣτις ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ τὰς ρίζας ἐν τῇ κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου. Ὁ τῆς Μιλίτου τύραννος Ἰστιαῖος, ἀποβλέπων πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, διετήρησε τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰστροῦ γέφυραν καὶ ἔδωκε τὸν Δαρεῖον καὶ τὴν στρατιάν αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην ἐκστρατείαν. Εὐγνωμονῶν ὅθεν ἐπὶ τούτῳ ὁ Πέρσης μονάρχης καὶ μεταπεμπόμενος τὸν σωτήρα τούτου εἰς Σάρδεις, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν περὶ τὸν Στρυμόνα ποταμὸν, βορειότερον τῆς μετὰ ταῦτα (437) ἰδρυθείσης Ἀμφιπόλεως κειμένην χώραν Μύρκινον². Ὁ στρατηγὸς ὅμως Μεγάβαζος, θεωρῶν ἀσύμφορον τὴν εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἰκανοῦ, οἷος ὁ Ἰστιαῖος, δοθεῖσαν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς εἰρημένης χώρας, πείθει κατὰ τὴν εἰς Ἀσίαν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ τὸν βασιλέα, ἵν' ἀπομακρίνη ἐκεῖθεν τὸν Ἰστιαῖον, προσκαλῶν αὐτὸν δῆθεν ὡς σύμβουλον ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ³. Ἐνῶ δὲ οὗτος διέτριβεν ἐν Σούσοις παρὰ τῷ βασιλεῖ, ὁ γαμβρὸς καὶ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀρισταγόρας, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἐπιτροπικῶς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῆς Μιλίτου, ἐξ ἀνοήτου φιλοδοξίας κινούμενος καὶ τοῦ Ἰστιαίου ἐποτρύνοντος, ἐξώθει τὰς Ἴωνικὰς πολιτείας εἰς ἀποστασίαν κατὰ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας⁴. Ὅπως δ' ἄλλοτε ὁ Κροῖσος⁵, οὕτω καὶ ὁ Ἀρισταγόρας νῦν ζητεῖ βοήθειαν παρὰ τῆς Σπάρτης⁷ καὶ τῶν Ἀθηνῶν⁸. Ἐντεῦθεν δὲ

1) V, 4 — 22. — Περὶ Ἀμύντου ἴδ. Abel: Makedonien vor König Philipp: Leipzig 1847. σ. 147 — 148. 251.

2) V, 11, 23. Περὶ τῆς χώρας Μυρκίνου ἴδ. E. Curt. Gr. Gesch. I, σ. 610. Περὶ δὲ τῆς πόλεως Μυρκίνου ἴδ. τὸν αὐτὸν ἐν II τόμ. σ. 508. «Myrkinos, die Hauptstadt der Edoner, am Pangaion».

3) V, 23 — 25.

4) V, 30.

5) V, 26 — 38. Περὶ τῆς ἀποτροπῆς ἀπὸ τῆς ἀποστασίας ταύτης ὑπὸ τοῦ ἱστοριογρ. Ἐκαταίου γενομένης ἴδ. Curt. Gr. Gesch. I, σ. 618.

6) I, 56 ἐξῆς.

7) V, 38 — 52. πρὸς Curt. Gr. Gesch. I, σ. 620.

8) V, 55 ἐξῆς.

λαμβάνει ἀφορμὴν ὁ ἱστορικὸς νὰ ἐξακολουθήσῃ περαιτέρω τὴν ἱστορίαν τῶν δύο τούτων πόλεων, ἣν διέκοψεν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ. Καὶ ἡ μὲν Σπάρτη ἀρνεῖται νὰ χορηγήσῃ τὴν ζητηθεῖσαν βοήθειαν, ἡ τῶν Ἀθηνῶν ὁμως πόλις, μόλις πρὸ μικροῦ ἀπαλλαγεῖσα ἀπὸ τῶν τυράννων καὶ μνημῶν τῆς Ἴωνικῆς καταγωγῆς αὐτῆς, χορηγεῖ πρὸς τοὺς Μιλησίου εἴκοσι πλοῖα, εἰς ἃ καὶ οἱ ἐν Εὐβοίᾳ Ἐρετριεῖς προσέθηκαν ἕτερα πέντε, καὶ τὰς δυνάμεις ταύτας ἐπεμψεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἴωνίας, ὁπόθεν οἱ ἐπικουροὶ οὗτοι ἐνωθέντες μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, εἰσβάλλουσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Περσικοῦ κράτους καὶ κυριεύουσι τὴν πόλιν Σάρδεις, ἣν πυρπολοῦσιν. Ἐν τούτοις ἡ ἀνευ ὠρίμου σκέψεως ἀρξαμένη καὶ χλιαρῶς διεξαχθεῖσα αὕτη Ἴωνικὴ ἐπανάστασις ἀπέτυχε τέλος, μὴ δυνηθέντων τῶν ἐπαναστατῶν νὰν θέξωσιν εἰς τὰς ὑπερόχους τοῦ Περσικοῦ κράτους δυνάμεις². Ἡ δὲ ἀποτυχία αὕτη ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν εὐρύτεραν ἐπικράτησιν τῶν Περσικῶν ὀπλῶν πρὸς δυσμάς³. Ὁ Δαρεῖος, πνέων κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἐρετριέων σφοδρὰν ἐκδίκησιν, πέμπει μὲν ὑπὸ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Μαρδόνιον πολεμικὰς δυνάμεις κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' αὐταὶ ἀφ' ἐνός μὲν θάπτονται ὑπὸ τὰ ἄγρια καὶ πλατέα κύματα τῆς παρὰ τὸν Ἄθωνα θαλάσσης, ἀφ' ἑτέρου δὲ καταστρέφονται ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τῶν ἐπιπεσόντων νυκτὸς Βρύγων καὶ ἡ ἐπιχειρήσις ἀποτυγχάνει. Ἡ δ' ἀτυχὴς αὕτη ἐκβασίς τοῦ ἐγχειρήματος, ἀντὶ νάπελπίσῃ, ἔτι μᾶλλον διεθέρμανε καὶ ἠθροῖσε τὸν Πέρσην μονάρχην, ὅστις, ἐνῶ ἠσχολεῖτο πρὸς νέας πολεμικὰς παρασκευάς, πέμπει εἰς τὴν Ἑλλάδα κήρυκας, ἵνα ζητήσωσι τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς· καὶ οἱ μὲν νησιῶται πάντες σχεδὸν χορηγοῦσι τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ τὴν αἰτηθεῖσαν ὑποταγῆς ἔνδειξιν, γῆν καὶ ὕδωρ, πολλαὶ δὲ πόλεις ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι κλονοῦνται καὶ ἀμφισβητοῦσιν ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτῶν καὶ μόνη ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι καρτεροῦσιν⁴.

Ὁ Ἡρόδοτος ἐξετάζει τὸν τεῦθεν τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰς προϊούσας τοῦ ἐπιχειρήματος ἀφορμὰς, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταριθμεῖται καὶ ἡ εἰς Δαρεῖον φυγὴ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Δημαράτου. Ἐκ δὲ τῆς φυγῆς ταύτης λαβὼν ἀφορμὴν ἀφηγεῖται ἐν πάσῃ λε-

1) V, 39 — 48 καὶ 55 — 96.

2) V, 97 — VI, 20. πρὸς E. Curt. Gr. Gesch. I, σ. 622 ἐξῆς.

3) VI, 22 — 42.

4) VI, 43 — 49.

5) VI, 51-93

πομερεία τὰς ἀντιζηλίας καὶ ἔριδας τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν καὶ τὴν θέσιν, ἣν εἶχον μικρὸν πρὸ τοῦ περσικοῦ πολέμου¹. Μετὰ ταῦτα ἱστορεῖ τὴν κατὰ τῆς Ἑσπερίας καὶ Ἀττικῆς ἐπιδρομὴν, ἥτοι τὴν πρώτην κατὰ τῆς Ἑλλάδος περσικὴν ἔφοδον καὶ τὴν περιφανεστάτην νίκην, ἣν ἐν Μαραθῶνι² ἤραντο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἥτις εὐηγγελίσαστο ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς, ὅτι ἡ περσικὴ δύναμις, ἡ μέχρι τοῦδε ἀκωλύτως εἰς τὴν Εὐρώπην προβάσει, μέλλει νάνακοπῆ ἐν Ἑλλάδι. Μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἄγει πλέον τὸν λόγον εἰς μίαν κοίτην ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀκολουθῶν ὁμαλῶς τὴν φυσικὴν τῶν γεγονότων πορείαν, περιγράφει τοὺς ἐπὶ Ξέρξου ἐξοπλισμούς, τὰς κινήσεις τοῦ στρατοῦ καὶ τέλος τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἔφοδον. Σημειωτέον δ' ὅτι ἐν πᾶσι τοῦτοις δὲν σπεύδει ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλ' ἵνα ἐντείνῃ τὴν προσδοκίαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου, χωρεῖ ἀργὰ καὶ βραδέως³. Διὰ τῆς ἐκτενοῦς δὲ περιγραφῆς ὄλων τῶν περιστατικῶν καὶ αἰτίων, τῶν ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξου συντελούντων, διὰ τῆς ἐξεικονίσεως τῶν ἐκπληκτικῶν παρασκευῶν, τῆς βραδείας κινήσεως τῶν συγκεντρουμένων πολεμικῶν δυνάμεων, πρὸς δὲ διὰ τῆς λεπτομεροῦς περιγραφῆς κατὰ τε καταγωγὴν καὶ ὀπλισμὸν ὄλων τῶν ἀσιατικῶν ἔθνων, ἅτινα ἔλαβον μέρος εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῶν συμβουλίων καὶ προσβείων τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ διὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀναπτυσσομένων πρὸς ἄμυναν προετοιμασιῶν⁴, λαμβάνει ὁ ἀναγνώστης εὐκαιρίαν, ἵνα μορφώσῃ μὲν ἐξ ἐνὸς ἀκριβοῦς ἰδέαν περὶ τε τῶν ἐπιτιθεμένων καὶ τῶν ἀμυνομένων, διατεθῆ δ' ἀφ' ἑτέρου ἀρκούντως κατὰ τοὺς προκειμένους ἀγῶνας, οἵτινες τὸν τεῦθεν ἐν τοῖς δυσὶ τελευταίοις βιβλίοις ζωηρῶς λίαν καὶ ἐν στενῇ πραγμαμάτων ἀκολουθίᾳ περιγράφονται καὶ σχεδὸν ἄνευ ἐπεισοδιακῆς τινος παρεκβάσεως μέχρι τέλους περαίνονται. Μετὰ τὰς παρασκευὰς καὶ τὴν πορείαν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα περιγράφει ὁ ἱστορικὸς τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην⁵ καὶ τὴν παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον⁶ ἀναποφάσιστον σύγκρουσιν μεταξὺ τοῦ περσικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ στόλου. Εἶτα δὲ μετὰ πολλῆς τῆς ζωηρότητος περιγράφει τὴν κρίσιμον ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν⁷. Ἐπί-

1) Müller: Ἱστ. Ἑλλην. Φιλολ. I, σελ. 406.

2) VI, 94-120

3) Müller: Ἱστορ. Ἑλλην. Φιλολογ. I, σ. 406.

4) VII, 5-173.

5) VII, 175 μέχρι τέλους.

6) VIII, 1-21.

7) VIII, 40 καὶ ἐφεξῆς.

σης δὲ λεπτομερῶς καὶ ἀκριβοῦς ἀφηγεῖται καὶ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἐν τῷ ἐννάτῳ βιβλίῳ καὶ τὰ ἐν Μυκάλῃ καὶ λοιπὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνδραγαθήματα μέχρι ἀλώσεως τῆς πόλεως Σηστοῦ. Καὶ ἀπέμεινε μὲν τὸ σύγγραμμα ἀτελές, τελευταῖα ὅμως εἰς ἐν γνωμικὸν τοῦ πρεσβυτέρου Κύρου, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι κατὰ τύχην δὲν ἔπεσεν ἐκεῖ περὶ τὸ τέλος τοῦ ἐννάτου βιβλίου. Τὸ γνωμικὸν τοῦ Κύρου εἶναι τὸ ἐξῆς¹: «Οὐ γὰρ τοι τῆς αὐτῆς γῆς εἶναι καρπὸν τε θυμαστὸν φθεῖν καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς τὰ πολέμια». Οὕτω πως κρατῶν ἀσφαλῶς ὁ συγγραφεὺς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὸ νῆμα τῆς διηγήσεως, ἐκτείνει μὲν αὐτὸ ἐπὶ πάντα σχεδὸν τὰ γνωστὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀλλ' ἄγει ὁλονὲν εἰς τὰ πρόσω τὸν λόγον².

Θ'.

Περὶ τῶν ἀναγνώσεων τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου.

Αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀνέγνω τὰς ἱστορίας αὐτοῦ ἐν δημοσίαις πανηγύρεσιν, ὅπερ δὲν εἶνε ἀπίθανον. Ζήτημα ὅμως ὑπάρχει, ἂν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἱστορικὸς συνέλαβε τὸ πολυμερές αὐτοῦ σχέδιον καὶ συνετέλεσε τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον παραγαγὼν αὐτὸ εἰς οἴαν σήμερον περιεσώθη μορφήν, ἢ ἠσχολίθη κατὰ τὴν νεότητα αὐτοῦ πρῶτον εἰς μερικώτερας τινὰς συγγραφὰς καὶ εἶτα κατήρτισεν ἐξ αὐτῶν τὸ μέγα αὐτοῦ σύγγραμμα. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὰς ἀρχαῖας παραδόσεις, ὀφείλομεν ν' ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἦδη ἐν τῇ νεότητι εἶχεν ἐξεργασθῆ τὸ πόνημα αὐτοῦ οὕτως, ὥστε κατὰ χρόνον σχεδὸν συμπύπτει ἡ ἔρευνα καὶ περισυλλογὴ τῆς ἕλης μετὰ τῆς συγγραφῆς τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Ὁ λεξικογράφος δηλ. Σουΐδας ἐν τῷ περὶ Ἡροδότου ἄρθρῳ αὐτοῦ πληροφορεῖ, ὅτι ὁ ἱστορικὸς «ἐν Σάμῳ καὶ τὴν Ἰάδα ἠσκήθη διάλεκτον καὶ ἔγραψεν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις Θ', ἀρξάμενος ἀπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου καὶ Κανδαύλου τοῦ Λυδῶν βασιλέως». Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συνέλαβε καὶ συνέγραψεν ἐν Σάμῳ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Ἡ αὐτὴ περὶ τοῦ προκειμένου ἔννοια ἐξάγεται καὶ ἐξ ἀναλόγου τινὸς χωρίου τοῦ Λουκιανοῦ³, ἀφηγουμένου ὅτι ὁ Ἡρόδοτος «πλεύσας οἴκοθεν ἐκ τῆς Καρίας εὐθὺ τῆς Ἑλλάδος ἐσκόπεῖτο πρὸς ἑαυτὸν ὅπως ἂν τάχιστα καὶ ἀπραγμο-

1) Müller: Ἱστ. Ἑλλην. Φιλολ. I, σ. 407.

2) Müller: Ἱστ. Ἑλλην. Φιλολ. I, σ. 407.

3) «Ἡρόδοτος ἢ Ἀετίων», § 4.

νέστατα επίσημος και περιβόητος γένοιτο και αυτός και τὰ συγγραμμάτια· τὸ μὲν οὖν περινοστοῦντα νῦν μὲν Ἀθηναίοις, νῦν δὲ Κορινθίοις ἀναγινώσκειν, ἢ Ἀργείοις, ἢ Λακεδαιμονίοις ἐν τῷ μέρει, ἐργῶδες και μακρὸν ἠγεῖτο εἶναι και τριθὴν οὐ μικρὰν ἐν τῷ τοιοῦτῳ εἶσθαι· οὐκ οὐν ἠξίου διασπᾶν τὸ πρᾶγμα οὐδὲ κατὰ διαίρεσιν οὕτω κατ' ὀλίγον ἀγείρειν και συλλέγειν τὴν γνῶσιν, ἐπεδούλευε δέ, εἰ δυνατὸν εἶναι, ἀθρόους που λαβεῖν τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας. Ἐνίστανται οὖν Ὀλύμπια τὰ μεγάλα και ὁ Ἡρόδοτος τοῦτ' ἐκεῖνο ἴκειν οἱ νομίδας τὸν καιρὸν, οὗ μάλιστα ἐγλίχεται, πλήθουσιν τηρήσας τὴν πανήγυριν, ἀπανταχόθεν ἦδη τῶν ἀρίστων συνειλεγμένων, παρελθὼν ἐς τὸν ὀπισθόδομον οὐ θεατὴν, ἀλλ' ἀγωνιστὴν παρεῖχεν ἑαυτὸν Ὀλυμπίων ἄδων τὰς ἱστορίας και κηλῶν τοὺς παρόντας, ἄχρη τοῦ και Μούσας κληθῆναι τὰς βίβλους αὐτοῦ, ἐννέα και αὐτὰς οὐδας¹). Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ εὐτράπελος και μᾶλλον φῆμιν ἀνθρώπου πνευματώδους και διασκεδαστικοῦ χαίρων Λουκιανός, ἢ συγγραφέας πιστευτοῦ, ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ, ὅσον ἀφορᾶ ἐἰς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ φαντασίαν νὰ παραστήσῃ τὸ πρᾶγμα ὅπως ἠρεσκε και οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Πλὴν δὲ τούτου ἀπέδειξέ τις τῶν νεωτέρων², ὅτι τὸ ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ ἀφηγούμενον πρᾶγμα εἶνε μᾶλλον ἐπιπόνησις ἢ ἀλήθεια ἱστορικὴ. Τρίτη τις εἰδησις ἀγγέλλει ὅτι ἠθέλησε μὲν ποτε ὁ Ἡρόδοτος ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις, ἢ ἀνάγνωσις ὅμως ἐκείνη ὑπὸ τὸ ἀστεῖον πρόσχημα, ὅτι περιέμενεν ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐπισκιασθῇ πρῶτον ἢ πρὸ τοῦ ναοῦ ὑπαίθριος πλατεῖα, ἢ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν προσβαλλομένη ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων και εἶτα ὑπὸ σκιᾶν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον, ἢ ἀνάγνωσις, λέγομεν, αὕτη, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀναβαλλομένη, παρέμεινεν ἀπραγματοποίητος μέχρι τέλους τῶν ἀγῶνων και ἐντεῦθεν ἡ παροιμία «Εἰς τὴν Ἡροδότου σκιάν³» ἐπὶ μελλήσεως και ἀναβολῆς λεγομένη. Ἡ τελευταία αὕτη εἰδησις ἀναιρεῖ μὲν τὸ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ ἀναφερόμενον γεγονός τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλὰ δὲν δύναται βεβαίως νὰ καταστρέψῃ και τὴν ὑπόθεσιν περὶ τελείας ἦδη κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἐκείνους ἀγῶνας τοῦ Ἡροδοτείου ἔργου συνθέσεως, ἢν συνεπά-

1) Πρὸς και ἀλλαχοῦ «Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν», § 42. «ἄχρη και Μούσας κληθῆναι αὐτοῦ τὰ βιβλία».

2) Dahlmann «Herodot, aus seinem Buche sein Leben», ἐν τῷ συγγράματι αὐτοῦ «Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte II, σ. 18 ἐξῆς.

3) Paroemiogr. Götting. I. append. cent. II, 35.

γεται πάντως και προὑποθέτει ὁ ἀποτυχὼν σκοπὸς τῆς ἀναγνώσεως.

Ἐτι διαδεδομένη, ἀλλ' ἥττον πιστευτὴ εἶναι ἢ ὅτε μὲν ἐν Ἀθήναις, ὅτε δὲ ἐν Ὀλυμπία μετατιθεμένη παράδοσις περὶ ἀναγνώσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου και τοῦ μετ' αὐτῆς συνδεομένου ἀνεκδότου, ὅτι ὁ Θουκυδίδης παῖς ἔτι ὢν, παρέστη κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν και ὅτι ἐκ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν ἀγορητὴν και συγκινήσεως ἐξεγράφη εἰς ἄφθονα δάκρυα και θερμὰ οὕτως, ὥστε ἐπέσπασεν εἰς ἑαυτὸν τὴν προσοχὴν τοῦ Ἡροδότου, συγχαρὲντος τὸν πατέρα τοῦ νεανίου Θουκυδίδου διὰ τὴν διακαῆ φιλομάθειαν τοῦ παιδός¹.

Τὸ μόνον ἀπίθανον στοιχεῖον, ὁ περικλείουσι πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω διηγήσεις, ἔγκειται ἐν τῇ ἀποτελοῦσῃ τὴν βᾶσιν αὐτῶν ἀποδοχῇ, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἐνωρὶς ἦδη και εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συνέλαβε και συνέγραψε τὸ μεγαλότεχνον αὐτοῦ ἱστορικὸν ἔργον, ὅπερ δὲν εἶνε δυνατὸν. Διότι τὴν πατρίδα αὐτοῦ και τὴν Καρίαν κατέλειπεν, ὡς εἶδομεν, περὶ τὸ 445 π. Χ., ἢ δὲ ἐν Σάμῳ διαμονὴ αὐτοῦ εἶναι ἔτι ἀρχαιοτέρα, ἐνῶ ἡ νεότης τοῦ Θουκυδίδου δὲν δύναται νὰ ὀρισθῇ μετὰ τὸ 456. Πιπτούσης δὲ τῆς περὶ συγχρόνου περισυλλογῆς τῆς ὕλης και συγγραφῆς τοῦ ἔργου γνώμης, τὸ ἐναπολειπόμενον γεγονός τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναγνώσεως μερῶν τινῶν μόνον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀληθεύει και μαρτυρεῖται. Ἐν τῷ χρονικῷ Εὐσεβίου περιεσώθη και ἀναφέρεται ἡ χρονολογία τοιαύτης τινὸς ἀναγνώσεως ἐν Ἀθήναις τῷ 3ῳ ἢ 4ῳ ἔτει τῆς 83ης Ὀλυμπιάδος, ἥτοι περὶ τὸ 445 π. Χ. γενομένης, τουτέστι καθ' οὗς ἀκριβῶς χρόνους ὁ Ἡρόδοτος εἶχε μεταβῆ εἰς Ἀθήνας, ὁπόθεν ἐμελλε νὰ συναπέλθῃ μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀθηναίων και Ἑλλήνων εἰς τὴν εἰς Θουρίους ἀποικίαν. Ὁ χρονολόγος προσθέτει ἐπίσης και τοῦτο, ὅτι ἔνεκα τῆς ἀναγνώσεως ταύτης «ἐτιμῆθη παρὰ τῶν Ἀθηναίων ὁ Ἱστορικός», τιμὴ, ἥτις

1) Ἰδ. Σουῖδαν εἰς «Θουκυδίδην» και «ὄργᾶν». «Μακαρίζω σε, ὁλοσε, τῆς εὐτεχνίας· ὁ γὰρ σὸς υἱὸς ὄργῶσαν ἔχει τὴν φύσιν πρὸς τὰ μαθήματα.» — Πρὸς τὸν ἀρχαῖον βιογράφον τοῦ Θουκυδίδου Μαρκελλῖνον § 54. Φώτιον Κωδ. 60 και Τζέτζην Χιλ. I, 19. Προδήλως δὲ ὡς ἀπλή ἐπιπόνησις και ψιλὸν πλάσμα θεωρητέον τὸ παρὰ Δίῳ τῷ Χρυσόστομῳ 36. p. 103 R, ἀνέκδοτον, ὅτι «ἔχε και Ἡρόδοτος ὁ λογοποιὸς ὡς ὁμᾶς (τοὺς Κορινθίους) λόγους φέρων ἑλληνικοὺς ἄλλους τε και Κορινθίους οὐδέπω ψευδεῖς, ἀνθ' ὧν ἠξίου παρὰ τῆς πόλεως μισθὸν ἄρυσθαι· διαμαρτῶν δὲ και τούτου, οὐ γὰρ ἠξίου οἱ ὁμᾶτεροι πρόγονοι δόξαν ἀγοράζειν, μετεσκεύασεν ἐκεῖνα, ἃ πάντες ἐπιστάμεθα, τὰ περὶ τὴν Σαλαμίνα και τὸν Ἀδεύμαντον.» Ἰδ. Ἡρόδ. VIII, 94.

ἀναφέρεται ἴσως εἰς τὴν γενομένην αὐτῷ ἐκ δέκα ταλάντων δωρεάν¹, τῇ προτάσει Ἀνύτου τινός², ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου δοθεῖσα, ὡς ἀξιόπιστοι περὶ τούτου μαρτυροῦσι πηγαί³.

Περιττὴ ἀποβαίνει ἐνταῦθα ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις ζητημάτων τιῶν πολλαχῶς καὶ ὑπὸ πολλῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους συζητηθέντων, οἷα εἶναι τὰ ἑξῆς: πῶς καὶ πότε συντεθῆναι τὸ τοῦ Ἡροδότου ἔργον, ἂν αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος συνέγραψε καὶ ἤνεγκε τὸ ἔργον εἰς οἷαν μορφήν περιέσωσεν αὐτὸ εἰς ἡμᾶς ἡ ἀρχαιότης, ἢ ἐγράφη τοῦτο πρῶτον εἰς χωριστὰ μικρὰ συγγράμματα, τοὺς ὑπ' αὐτοῦ καλουμένους **λόγους**⁴, κατὰ διαφόρους ἐποχὰς συντεθέντας, καὶ εἶτα ἐξ αὐτῶν κατηρτίσθη βραδύτερον εἰς ἓν ὅλον· μετὰ ταῦτα, ἂν τὸ ἔργον ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ συγγραφέως ἐξεδόθη (καὶ ποῦ; ἐν Θουρίοις ἢ ἐν Ἀθήναις;) ἢ ἄλλο μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἐξέδωκεν αὐτό. Ταῦτά τε καὶ εἴ τι ἄλλο συναφὲς πρὸς αὐτὰ ζήτημα εὐρίσκει ὁ ἐπιθυμῶν εἰς νεώτερα συγγράμματα ἀνδρῶν εἰδικῶς ἀσχοληθέντων περὶ Ἡροδότου⁵. Ἐν τούτοις ἐκτὸς κεῖται πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ ἱστορικὸς αὐτὸς συνέθηκε τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐξεργάσθη ἐνεγκῶν αὐτὸ εἰς τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν περὶ τὰ πρῶτα μὲν τοῦ περιβοίου Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔτη, τελευταῖα ὅμως τοῦ βίου αὐτοῦ.

Ἡ δ' ἀποδοχή, ὅτι εἶχεν ἥδη προΐμως ὁ ἱστορικὸς ἐκδώσει, ἐκτὸς τῶν διὰ τὰς εἰρημέναις ἀναγνώσεις ἀπαιτουμένων ἀποσπασμάτων καὶ ἕτερα τῆς ἱστορίας του μέρη ἀνεξάρτητα, οἷτε πιθανὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι, οἷτε βασιζέται ἐπὶ ἀποδείξεων. Ὅτι δὲ τὸ ὅλον ἔργον ἐτελειώθη καὶ ἐπεξεργάσθη οὐχὶ πρὸ τῆς

1) E. Curtius: Gr. Geschichte: II, σ. 274.

2) Ὁ Ἀνύτος οὗτος εἶναι κατ' Abicht: Herodots: Einleit. σ. 14 ὁ αὐτός, ὅστις ὀψιαιτέρον (399) ἀναφαίνεται μεταξύ τῶν κατηγάρων τοῦ Σωκράτους.

3) Πλουτ. ἱθικά σ. 862. «ὅτι μέντοι δέκα τάλαντα δωρεάν ἔλαβεν «(ὁ Ἡρόδοτος), Ἀνύτου τὸ ψήφισμα γράψαντος, ἀνὴρ Ἀθηναῖος οὗ τῶν παρημελημένων ἐν ἱστορίᾳ Διούλλος εἶρηκεν.» πρὸλ. Σύγκελλον (παρ' Εὐσεβίῳ) «Ἡρόδοτος ἱστορικὸς ἐτιμήθη παρὰ τῆς Ἀθηναίων βουλῆς » ἐπαναγνοὺς αὐτοῖς τὰς βίβλους» καὶ Ἰερώνυμον ἐν Ὀλυμπ. 83, 4. «Herodotus cum Athenis libros suos in concilio (τὰ Παναθηναῖα:) «legisse honoratus est.» ἴδ. καὶ Ἀρμενικὴν μετάφρασιν Εὐσεβίου ἐν «Ὀλυμπ. 83, 3. «Herodotus Athenis libros legens honoratus est.»

4) Οἷον «Διυκόος, Αἰγύπτιος, Ἀσσύριος, Σκυθικός, Περσικός, Ἰωνικός, Ἑλληνικός λόγος».

5) Kirchhoffs: Ueber die Entstehungszeit des Herodotischen

εἰς Θουρίους ἀποικίας, ἀλλὰ μετ' αὐτὴν καὶ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Πλινίου¹. Ἡ δ' ἐπεξεργασία αὕτη ἐγένετο ἥδη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ εἰρημένου Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὡς τοῦτο κατ' ἀνάγκην ἐξάγεται ἐξ ὑπαινιγμῶν καὶ ἀναφορῶν ἐγκατεσπαρμένων ἐν τοῖς πέντε τελευταίοις βιβλίοις καὶ σχειζομένων μετὰ γεγονότων, ἅτινα ἀνάγονται εἰς τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ πολέμου ἐκείνου², πρὸς δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι παρέμεινε τὸ σύγγραμμα προφανῶς ἀτελές.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσι γενομένη ἀναγνώσις δὲν περιελάμβανε συνεχές τι ὅλον, ἀλλ' ἦσαν ἀναγνώσθητα μέρη τέλεια καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀνεξάρτητα, ἐν οἷς ἐξετίθεντο τὰ πορίσματα τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνῶν καὶ περιηγήσεων τοῦ ἱστορικοῦ, ἄνευ συναφείας καὶ ἀρμογῆς πρὸς ἄλλα, ἀλλ' ἕκαστον θέμα ἀπειτέλει ὅλον τι αὐτοτελές. Ὅτε δὲ διὰ παντός κατέλιπε τὴν Σάμον καὶ τὴν Ἀλικαρνασσὸν ὁ Ἡρόδοτος, μετεκόμισεν εἰς Ἀθήνας τὰ διάφορα μέρη τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, τοὺς περὶ Περσίας, Ἀσσυρίας, Αἰγύπτου, Κυρηναικῆς, ἴσως δὲ καὶ τοὺς περὶ Λυδίας καὶ Σκυθίας «λόγους» αὐτοῦ τέλει ἥδη ἐξεργασμένους ἕκαστον. Ὑπὸ τοιοῦτον δὲ τινα περιορισμὸν λίαν πιθανὴ ἀποβαίνει οὐ μόνον ἡ παρὰ Σουῖδα εἰρησις «ὅτι ἐν Σάμῳ ἔγραψεν ἱστορίαν ὁ Ἡρόδοτος ἐν βιβλίοις θ'», ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ Λουκιανοῦ γενομένη ἰπόθεσις, ὅτι ὁ ἱστορικὸς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ να καταστῆ «περιβόητος καὶ ἐπίσημος καὶ

Geschichtswerks. Berlin. 1878. Δύο ἀκαδημαϊκὰ διατριβαί, πρὸλ. καὶ Bauer: Die Entstehung des Herodotischen Geschichtswerks. Wien 1878.

1) Natur. Hist. XII, 8 «urbis nostrae CCCX anno auctor ille (Herodotus) historiam suam condidit Thuriis in Italia». Τὸ δ' ἀνωτέρω εἰρημένον ἔτος 310 προσδιώρισεν ὁ Πλίνιος ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Θουρίοις ἀποικίας. ἤτοι 444 π. X., ὅπερ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης 754—444=310 ἀπὸ κτ. Ρώμ.

2) Τὰ χωρία. ἐν οἷς φέρονται οἱ εἰρημένοι ὑπαινιγμοί, ἐκτὸς ἄλλων μὴ ἀκριβῶς ὠρισμένων, εἶναι τὰ ἑξῆς:

V, 77. Ἐνθα ἀναφέρει τὰ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Πραπύλαια, ἅτινα ἐτελειώθησαν περὶ τὸ 431 π. X.

VI, 94. Ἐξώσις τῶν Αἰγινητῶν ἐκ τῆς νήσου ἐκείνης τῷ 431 γενομένη.

VI, 98. Ὀλέθρια ἐπακολουθήματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

VII, 137. Ἀποστολὴ Σπαρτιατ. πρεσβείας εἰς Ἀθήνας 430 π. X.

VII, 233. Ἐνθα ἀναφέρει τὴν εἰσβολὴν τῶν Θηβαίων εἰς Πλαταιάς.

IX, 73. Ἡ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων δῆσις τῆς Ἀττικῆς.

» αὐτὸς καὶ τὰ συγγράμματα» αὐτοῦ, καταλιπὼν τὴν Καρίαν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου εὐγνωμόνως προσεῖλκε τὴν προσοχὴν καὶ ἐκτίμησιν πάντων, δὲν φαίνεται ἐστερνημένη πάσης ἱστορικῆς ὑποστάσεως.

Αἱ ἀναγνώσεις αὗται, ἃς ἐποίησεν ὁ Ἡρόδοτος, παραβάλλονται πρὸς τὰς πάλαι «ἐπιδείξεις» τῶν Σοφιστῶν, ὧν διέφερον αὐται βεβαίως οὐ μόνον κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν κατατεινόμενον σκοπὸν. Καίτοι δὲ ὑφίστανται αἱ διαφοραὶ αὗται, οὐχ ἥττον ἔχουσιν αἱ προκειμεναὶ ἀναγνώσεις πρὸς τὰς ἐπιδείξεις τῶν Σοφιστῶν τήνδε τὴν σχεδὸν κοινήν, ὅτι δηλ. ὁ Ἡρόδοτος προεῖλετο ἐν αὐταῖς ἀνάλογον τῆς ὕλης καὶ τῆς γλώσσης διάταξιν, ὅπως δυνηθῆ ὄντως νὰ συγκρατήσῃ καὶ ἀναρριπίσῃ τὴν τε προσοχὴν καὶ τὸ διαφέρων τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὧν τὴν ἐπιδοκιμασίαν καὶ τὸν ἔπαινον ἐπέδιωκεν, ὡς καὶ οἱ Σοφισταί, χωρὶς ὅμως νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ ἐπαινοῦ τούτου τὴν ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν ὑπάρχουσιν ἱστορικὴν ἀλήθειαν¹. Ἡ συγγένεια δ' αὕτη τῶν ἀναγνώσεων τοῦ ἱστορικοῦ πρὸς τὰς τῶν Σοφιστῶν ἐπιδείξεις πρόδηλος τυγχάνει καὶ οὐδὲν τὸ παράδοξον ἐνέχει, διότι, ἀφοῦ τοσοῦτω σπουδαίως καὶ γενικῶς ἐπέδρασεν ἡ σοφιστικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἐπόμενον ἦτο νὰ ἐπηρεάσῃ καὶ τὸν περὶ τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους χρόνους ἀκμάσαντα ἱστορικόν², ὅστις πολλαχῶς ἀποδεικνύεται ἔχων κοινήν μετὰ τῶν Σοφιστῶν συνάφηαν. Τούτου δ' ἕνεκα παραβάλλεται πρὸς τοὺς ἀπάτριδας, τρόπον τινά, ἐκείνους καὶ δεινοὺς περὶ τὸ λέγειν Σοφιστάς, τοὺς ἐπισκεπτομένους τὰς διαφόρους ἑλλήν. πόλεις καὶ κέρδη καὶ δόξαν θηρεύοντας, σοφιστῆς καὶ αὐτὸς οἰοῖται τῆς ἱστοριογραφίας καλούμενος. Ὁ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου γινόμενος χαρακτηρισμὸς, ὅτι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἔγραψεν οὐχὶ ὅπως προκαλέσῃ βραβεῖα καὶ τιμὰς διὰ πανηγυρικῆς ἀπαγγελίας αὐ-

1) Πρὸβλ. τάφηγούμενα περὶ Ἀρίωνος (I, 24), Πολυκράτους (III, 39—47. 56—60. 122—125), Περιάνδρου (III, 48—53. V, 92), Δημαράτου (VI, 51. 61—70), Γλαύκου τοῦ Σπαρτιάτου (VI, 86), Τισαμενοῦ τοῦ Ἡλείου (IX, 33—36), Ἡγησιστράτου τοῦ Ἡλείου (IX, 37 ἐξ.), Εὐθηνίου (IX, 93), τὰς ἐρωτικὰς δολορραφίας τοῦ Ξέρξου (IX, 108 ἐξ.) καὶ τὰ περὶ Ραμψινίτου (II, 121 ἐξ.). Πάντα ταῦτα διατάσσονται μὲν κατ' ἰδιάζοντα τῷ Ἡροδότῳ τρόπον, ἀλλὰ δὲν ἀφίστανται τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, περὶ ἣν στρέφεται ἐκάστη διήγησις, ὡς περὶ πυρῆνα.

2) Ἄν ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη μετὰ τὸ 490 καὶ 480 π. Χ., ὡς εἶδομεν. καὶ ὁ Σοφιστῆς Πρωταγόρας δὲν ἀπέχει πολὺ, ἀλλ' εἶναι σύγχρονος αὐτοῦ. ἴδ. Ueberweg's Grundriss der geschichte der Philosophie, bearbeitet. von M. Heize I, 1886. σ, 95.

τοῦ ἐν δημοσίοις ἀγῶσι καὶ πανηγύρεσιν, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ ἔπραττον, ἀλλὰ μᾶλλον ὅπως παραμείνῃ τοῦτο αἰώνιον κτῆμα¹, περιλαμβάνει βεβαίως ἅπαντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ ἱστορικοῦ ἀσχοληθέντας ἐδάφους, ἐπομένως δὲ καὶ τὸν Ἡρόδοτον αὐτόν, ὁ ἱστορικός ὅμως οὗτος, μεθ' ὅλον τὸν Θουκυδίδειον τοῦτον χαρακτηρισμὸν, δὲν παρέμεινε προσηλωμένος ἐπὶ τῆς πρώτης ἐκείνης τοῦ ἔργου αὐτοῦ συνθέσεως καὶ διατάξεως, ἀλλὰ μετέβαλεν αὐτὸ ὀψιμαίτερον ὑπὸ τῆς πείρας ὀδηγούμενος καὶ ἐτελειοποίησεν ἐν καθεστῆκυία ἡδὴ τοῦ βίου ἡλικία. Πρὸς τοῦτο δ' εὗρεν ἐν Ἀθήναις, τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ πατρίδι αὐτοῦ, ἐκτὸς δόξης καὶ ἀμοιβῶν, καὶ ἔδαφος προσφορώτατον, ἐνθα ἐτελειοποιήθη καὶ ἔδρασεν. Ἡ πόλις αὕτη ὑπὸ τὴν ἀμέριστον ἀρχὴν τοῦ Περικλέους ἀπὸ μακροῦ ἡδὴ διατελοῦσα, ἀπέβη περὶ τοὺς χρόνους τούτους κέντρον συμπάσης τῆς Ἑλλάδος περιφανέστατον, ἐν ᾧ ἔσφυζεν ὁ πνευματικὸς πάντων τῶν Ἑλλήνων βίος. Τὰ λαμπρὰ καὶ ἐνδοξα κατορθώματα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, τὰ κατὰ τὴν δεκαετηρίδα τῶν Περσικῶν πολέμων συντελεσθέντα, ἔδωκαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην, τὴν ποίησιν καὶ φιλοσοφίαν τὴν ἀνέφικτον ἐκείνην πτῆσιν, ἥτις παρήγαγεν ἔργα ἀθάνατα ἐς αἰεὶ καὶ ἀφθάρτα ἐν Ἀθήναις πρὸ πάντων· διότι ὅπως νικηφόρος ἴστατο ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀγῶνος ἡ τοῦ Κέκροπος πόλις καὶ δικαίως ἐθεωρεῖτο μεθ' ἑκατονταετηρίδας ὅλας ὡς ἡ σώτεια συμπάσης τῆς Ἑλλάδος, οὕτως αὕτη μόνη βαθύτατα συνησθάνθη τὸν μέγαν ἐκείνον τοῦ Περικλέους αἰῶνα. Εἶνε ἐκείνη, ἥτις ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα ἐπέβη τῶν πλοίων, ὅπως κατατροπώσῃ ἐν Σαλαμῖνι τοὺς βαρβάρους, ἐνῶ οἱ ἐν αὐτῇ ἰδιογνώμονες γέροντες ἐνεκλείοντο εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πρὸς σωτηρίαν, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ λοιπαὶ δωρικαὶ πολιτεῖαι ἐμάχοντο μὲ ἀκαρπον ἥρωισμὸν ἐν Θερμοπύλαις τειχιζόμεναι ἅμα ὀπισθεν τοῦ Ἴσθμοῦ καὶ ἡ Κόρινθος ἐκρύπτετο ἀφανῆς καὶ ἄσημος. Δικαίως ἄρα αἱ Ἀθῆναι ἀπέλαυον παρὰ πᾶσαν ἄλλην πόλιν τοὺς καρποὺς τῆς δόξης τῶν χρόνων τούτων, οὐχὶ τόσον διότι ἡ πόλις αὕτη ἤρχετο πολιτικῶς τῆς Ἑλλάδος πάσης, ἐπεὶδὴ ἡ ἐξουσία αὕτη μετ' οὐ πολὺ τῇ ἀφῆρέθη πάλιν, ὅσον διότι ἠγεμόνευεν ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ, τέχνῃ καὶ ποιήσει, ἀποδᾶσα ἡ πανελλήνιος, οὕτως εἰπεῖν ἐστία αὐτῶν, ἀφ' ἧς μάλιστα ἠγωνίζοντο ν' ἀποσπασθῶσιν αἱ λοιπαὶ τῆς Ἑλλάδος πολιτεῖαι, μάτην ἔσπευδον ν' ἀποσχισθῶσιν ἀπὸ τοῦ γενικοῦ πολιτι-

1) I, 22. «κτῆμα τι ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκοῦειν ἔσχεται.» Πρὸβλ. Λουκιαν. «Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν.» § 42.

μοῦ, οὗ ἡ ἔδρα ἦτο ἐν Ἀθήναις¹. Τοιαύτη ἐν ἀσθενεστάτῃ διαγραφῇ ἢ τῶν Ἀθηνῶν πνευματικὴ κατάστασις, ὅτε διέτριβε διπνεκῶς σχεδὸν ἐν αὐτῇ ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις, ἐκτὸς τοῦ Περικλέους καὶ Σοφοκλέους, ἐγνώρισε καὶ πνευματικῶς συνεδέθη καὶ μετὰ τῶν ἀρίστων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καλλιτεχνῶν καὶ φιλοσόφων, οἷον τοῦ Φειδίου, Δάμωνος τοῦ σοφιστοῦ καὶ μουσικοῦ, Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου, Ἀναξαγόρου, Πρωταγόρου, Ἴπποδάμου, ἴσως δὲ καὶ τοῦ Εὐριπίδου αὐτοῦ.

Ἐπιπλοῦτον ὁ Ἡρόδοτος συνεδέθη στενῶς μετὰ τοῦ Περικλέους, τοῦ σπουδαιότερου παράγοντος ὅλης ἐκείνης τῆς πνευματικῆς καὶ ἐπισημοῦς ἐν Ἀθήναις δράσεως. ἐκτὸς κεῖται πάσης ἀμφιβολίας². Ἡ ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἐξωτερικευομένη ἰδέα περὶ τῶν σχέσεων τῶν διαφόρων ἐλλήνων, πολιτειῶν, περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως Ἀθηνῶν καὶ τῶν πρὸς τὴν πατρίδα γενικῶς ὑπηρεσιῶν αὐτῆς, ἡ γνῶμη αὐτοῦ περὶ τῆς σχετικῶς ἀρίστης πολιτειακῆς νομοθεσίας καὶ διὰ τῆς ὑπὸ Κλεισθένης ἐπενεχθείσης ἐν αὐτῇ μεταρρυθμίσεως ἐδράζεται ἰδιαίτητα ἐπὶ τῆς ἐπιτροπῆς, ἣν ἐπὶ τοῦ Ἡροδότου ἐξήσκουν ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς. Καὶ ἀληθὲς μὲν, ὅτι ἀπαξ μόνον μνημονεύει τοῦ Περικλέους ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ καὶ τὴν μίαν ταύτην φερόμεν ἀναφέρει αὐτὸν ὡς θεόν. Ὅσα ἀφηγεῖται ὁ ἱστορικὸς³ περὶ τῆς μνηστείας καὶ τοῦ γάμου Ἀγαρίστης, τῆς θυγατρὸς τοῦ τυράννου Σικυῶνος Κλεισθένης, οὗ ἡ ἀπλοϊκὴ χάρις, ἡ εὐχὴ ἡ ἀποδέχεται καὶ ἐστὶν αὐτῶν προσελθόντας μνηστῆρας τῆς θυγατρὸς, ὑπομνηστικῶς τὸν ἀναγνώστην τοὺς Ὀμηρικοὺς ἥρωας, οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν, εἰ μὴ ὁ ἐνδοξότερος ἔπαινος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ καὶ τοῦ περιφανεστάτου γένους τῶν Ἀλκμαϊωνιδῶν, ἐξ οὗ μητρόθεν κατήγετο ὁ Περικλῆς. Ἐγγόνῃ τῆς Ἀγαρίστης ταύτης, θυγατρὸς τοῦ Κλεισθένης, ἦτο ἑτέρα, Ἀγαρίστη καὶ αὕτη καλούμενη, ἣτις μετὰ ταῦτα συνεζεύχθη τὸν περιώνυμον τὸ πάλαι ἀποβάντα διὰ τὸ ἐν Μυκάλῃ κατὰ τῶν Περσῶν τρόπαιον Ξάνθιπ-

1) J. Overbeck : Geschichte der Griechischen Plastik : Leipzig 1881. I. σ. 243-244.

2) E. Curtius : Griech. Geschichte : II, σ. 274.

3) ἐν V, 126 ἐξῆς.

4) E. Curt. Gr. Gesch. II, 390. «denn nur so ist es zu erklären, dass Herodot um diese Zeit sich veranlasst sah, in seinem Werke nachträglich für das Haus der Alkmaeoniden einzutreten und die hohen Verdienste dieses Geschlechts um die Sache der bürgerlichen Freiheit den Athenern in das Gedächtniss zu rufen.»

πον. Ἡ ἄλλη αὕτη Ἀγαρίστη «ἔγκυος ἐοῦσα εἶδεν ὄψιν ἐν τῷ ὑπνῷ, ἐδόκει δὲ λέοντα τεκεῖν καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τίκτει» Περικλέα¹.

Μεταξὺ δὲ ὄλων τῶν διακεκριμένων ἀνδρῶν, οὓς συνεκέντρον περὶ ἑαυτὸν ὁ Περικλῆς, καὶ ἴσως μάλιστα μετὰ ὄλων τῶν συγχρόνων αὐτῷ, οὐδεὶς ἄλλος, πλην τοῦ Σοφοκλέους στενωτέρων συνεδέθη μετὰ τοῦ Ἡροδότου, μετ' οὗ εὗρηται ἐν πνευματικῇ σχέσει καὶ συναφείᾳ, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐξ ἀναλόγων χωρίων ἀμφοτέρων τῶν συγγραφέων τούτων². Ἐκτὸς δὲ τῆς παρατηρουμένης πνευματικῆς ταύτης σχέσεως, σῶζεται ἔτι καὶ νῦν ἀπόσπασμα ἐλεγείας τινὸς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ποιηθείσης τῷ 440 π. Χ., πιθανῶς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σιμυαντικοῦ τινος γεγονότος τοῦ βίου τοῦ ἱστορικοῦ³. Αἱ σχέσεις αὗται, ἃς ἐκαλλιέργησεν ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονὴν αὐτοῦ πρὸς ἐπιφανεῖς ἀνδρας, ἐπέδρασαν ἀναμφιδόλως ἐπὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ἀνέλαβεν οὕτως τὴν συγγραφὴν ἱστορικοῦ ἔργου, ὅπερ οὐ μόνον ἐπεσκίασε πάντα τὰ πρὸ αὐτοῦ ὑπ' ἄλλων συγγραφέων ἐπὶ ὁμοίῳ ἐδάφει ἔργα καὶ ἔτεμε νέαν ὁδὸν ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ σύνθεσις καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ, ἐφ' ἧς ἐδράζεται, βάσις φέρουσι τὴν σφραγίδα προφανοῦς ἀττικῆς ἐπιτροπῆς.

1) Ἡροδ. VI, 131. — Πρὸβλ. E. Curtius : Griechische Geschichte : II, σ. 274.

2) Πρὸβλ. II, 35. «αἱ μὲν γυναῖκες ἀγοράζουσι καὶ καπηλεύουσιν, αἱ δὲ ἄνδρες κατ' οἴκους ἑόντες ὑφαίνουσι» τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζει ὁ Σοφοκλῆς Οἰδ. ἐπὶ Κολωνῶν στίχ. 337 ἐξῆς. — III, 119. τὰ αὐτὰ ἐπίσης καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐκφράζει ἐν Ἀντιγ. στίχ. 905. Παρὰ πολλῶν ὁμοίως ἀμφισβάλεται, ἂν ὁ Σοφοκλῆς γράφων τὸ ἀνωτέρω χωρίον εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ προκείμενον τοῦ Ἡροδότου. Ἰδ. περὶ τούτου Schneidewin : Sophocl. Antig. Bd 4 Berlin 1886. σ. 115. Πρὸβλ. E. Curt. Griech. Geschichte : II, σ. 843. σημ. 146. — IV, 95. ὁ δὲ Σοφοκλῆς ἐν Ἠλέκτρῳ στίχ. 62 λέγει τάδε : «ἤδη γὰρ εἶδον πολλάκις καὶ τοὺς πατρὸς [λόγῳ μάτην θνήσκοντας· εἶθ' ἦταν δόμους] ἔλθωσιν αἰθίς ἐκτετιμῆται πλέον.»

3) Πλουτ. Ἠθικὰ σ. 785. «Τοῦτο δὲ ὁμολογουμένως Σοφοκλέους ἐστὶ τὸ ἐπιγραμματικόν»

«Ὁδὴν Ἡροδότῳ τεύξε Σοφοκλῆς ἑτέων ὦν
» πέντ' ἐπὶ πενήκοντα.»

Ἐπὶ δὲ Σοφοκλῆς ἐγεννήθη τῷ 495 π. Χ. — Πρὸβλ. E. Curtius : Gr. Gesch. II, σ. 307.

I'.

Περὶ Ἡροδότου ὡς πατρὸς τῆς Ἱστορίας¹.

Ἐν σχέσει πρὸς ἄλλον οἰονδήποτε τῆς ἀρχαιότητος λαὸν κερκνημένον βαθμὸν τινα πολιτισμοῦ καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως, βραδέως μόνον ἤρξαντο οἱ Ἕλληνες ἀναγνωρίζοντες τὴν ἀνάγκην τῆς περισυλλογῆς τῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς ἀναγραφῆς τῶν συγχρόνων πράξεων αὐτῶν, ὅπως διαφυλάξωσιν αὐτὰς ἀπὸ τῆς λήθης καὶ παραδώσωσι τὴν περὶ αὐτῶν γνῶσιν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς². Ὁ δὲ λόγος τῆς βραδύτητος ταύτης ἔγκειται οὐχὶ τοσοῦτον ἐν τῇ ἐλλείψει τῆς τέχνης τοῦ γράφειν, ἥτις ὀψιαιτέρον, ὡς γνωστόν, διεδόθη παρ' Ἕλλησιν, ὅσον εἰς ἐξωτερικὰς τινας σχέσεις καὶ τὸ ἰδιάζον πνεῦμα τοῦ ἔθνους τοῦτου, ὅπερ, εἰς διάφορα φῦλα κατατμηθὲν καὶ ἐπὶ εὐρείας συγκριτικῶς χώρας ἐξαπλωθὲν, ἴδρυσεν ἀπείρους μικρὰς πολιτείας πολὺ ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τε τὸ πολίτευμα καὶ τὸν τρόπον τοῦ βίου διαφερούσας, αἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς ἓν ὄλον ἰσχυρὸν καὶ στηριξῶσι τὴν προσοχὴν ἐπὶ ἐπίσημα ἔθνηκα γεγονότα, οἱ δὲ Ἕλληνες διέτριβον ἕκαστος περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδίας πόλεως, ἥτις μετέλλασεν ἀνὰ πᾶσαν γενεάν³. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐνεργοῦσα τὸ πάλαι ἢ ἀρχαιοτάτη Ἑλλάς, διέπραξε πάντως ἔργα καὶ κατορθώματα καὶ ἔσχεν ἱκανὰς περιπετείας ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μεταγενεστέρων περιωθεισας· τὰ ἔργα ὅμως ταῦτα, φερόμενα ἀνὰ τὸ στόμα τοῦ ζωηροῦ ἐκείνου καὶ εὐφαντασιώτου λαοῦ, τάχιστα ἀπέβαλον καὶ ἀπεψιλώθησαν τῆς ἀρχικῆς καὶ ἀφελοῦς ἀληθείας αὐτῶν μεταπλασθέντα εἰς μῦθον. Τὴν δὲ μεταμόρφωσιν ταύτην ἀπ' ἀμνημονεύτων χρόνων μέχρι Σόλωνος οὐδὲ ἐν ἱστορικῶν γεγονόσιν διέφυγε· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶχεν εἰδέτι ἀποσβεσθῆ καὶ τέλεον ἐκλίπει ἢ πρὸς μυθικὴν τῶν γεγονότων διάπλασιν τάσιν ἐκείνην, ὅτε ἤρξαντο ἤδη ἀναφαινόμενοι ἱστοριογράφοι, οἵτινες ἔγραψον τὴν σύγχρονον τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἱστορίαν· τούναντίον δ' ἐξηκολούθει ἢ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καταπνίγουσα ἐνέργεια αὐτὴ μέχρι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ὑφισταμένη. Τὸ ποιητικὸν τοῦ Ἕλληνος πνεῦμα ἀπῆται παρὰ τοῦ ἱστοριογράφου οὐχὶ ἀπλῶς πιστὴν καὶ ἀληθῆ τοῦ ἀντικειμένου περιγραφὴν, οὐχὶ πληροφορίας ἐν πάσῃ εὐσυνειδησίᾳ χορηγουμένας, ἀλλ' εὐφρόσυνον καὶ φαιδρὰν χαρὰν, ἣν ἀντλεῖ καὶ ἀνευρίσκει ἐν τῇ

1) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 26.

2) Müller: Ἱστορ. Ἑλλην. φιλολ. I, σ. 387.

3) Müller: Ἱστορ. Ἑλλην. φιλολ. I, σ. 389.

γαλοπρεπεῖ παράστασει γεγονότων, εἰς ἀποικομένους ἤδη αἰῶνας ἀναγομένων, ἐν τῇ ἀφηγήσει εὐκλεῶν κατορθωμάτων καὶ μεγάλων περιπετειῶν τῶν προγόνων, ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν θαυμασιῶν, ἃ περικλείουσι μεμακρυσμένα χῶραι, καὶ τέλος ἐν τῇ ζωηρᾷ καὶ ὡραία τοῦ λόγου ὑφῆ. Οὕτω λοιπὸν ἐπὶ αἰῶνας ἤδη τὸ ἔπος ἀνεπλήρωσε πᾶσαν τῆς ἱστορίας χρεῖαν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, οἵτινες, πολὺ μετὰ ταῦτα ἀκόμη, τοσοῦτω ἰσχυρῶς ἐπηρεάζοντο ὑπὸ τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως, ὥστε οὐ μόνον μετὰ δυσκολίας πολλῆς κατῶρθον νάποχωρίζωσιν ἕκαστοτε τὴν μυθοπλαστίαν τοῦ ἔπους ἀπὸ τῶν πιθανῶν ἱστορικῶν παραδόσεων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Θουκυδίδης ἠδυνάτει εἰδέτι νάποβάλῃ τὴν συνήθειαν τοῦ θεωρεῖν τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη ὡς ἱστορικὴν πηγὴν. Ὅτε δὲ παρῆλθεν ὁ ἐπικός αἰὼν καὶ ἐξέπεσεν ἡ ἐπικὴ ποίησις εἰς ξηρὰν καὶ διδακτικὴν ἀφήγησιν, ἡ δὲ ποιητικὴ καθ' ὅλου δημιουργία ἀναφαίνεται ὑπὸ ἄλλας καλλιλογικὰς μορφὰς, τότε τὸ πρῶτον ἤρξαντο οἱ περὶ μυθικὰς τέως ἀσχολούμενοι ἀφηγήσεις νὰ καταλυμπάνωσι τὴν μετρικὴν μορφήν, ἀνθ' ἧς μετεχειρίσθησαν ἀπλοῦν καὶ ἀπέριττον πεζὸν λόγον. Ἡ δὲ ἀρχὴ τῆς πεζογραφίας ταύτης δὲν δύναται νὰ τεθῆ πρὸ τοῦ 600 π. X. ἔτους. Οὐχὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ἀναφαίνονται ἐν Ἴωνίᾳ αἱ πρῶται ἀπόπειραι πρὸς ἱστοριογραφίαν, ἥτις στερεῖται μὲν κριτικῆς καὶ δὲν διακρίνει τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τῶν μυθευμάτων τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ δὲν διαπλάττει αὐθαιρέτως τὰ γεγονότα. Οἱ ἐν Ἴωνίᾳ δηλονότι Ἕλληνες, παρ' οἷς πολὺ πρότερον ἢ ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι ἐμορφώθησαν οἱ πολιτειακοὶ θεσμοὶ καὶ ἤκμασαν αἱ τέχναι, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, βαθέως αἰσθανόμενοι τὰς βιωτικὰς τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκας, ἐνωρὶς ἤδη εἶχον καταλίπει τὴν περὶ τοὺς ἡρωϊκοὺς μύθους ματαιοσπουδίαν, ἐπιδοθέντες εἰς σύντονον καὶ λελογισμένην μελέτην παντὸς τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ κόσμου καὶ τῆς σκληρᾶς πραγματικότητος αὐτοῦ. Συνεκέντρωσε λοιπὸν τούντεῦθεν ὁ ἱστοριογράφος τὴν προσοχὴν καὶ πᾶσαν τὴν τοῦ εἰδέναί ἐπιθυμίαν ἔστρεψεν εἰς ἐξέτασιν τῆς ἱστορίας τῶν διαφόρων φύλων καὶ τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς αἱ πόλεις αὐταὶ ἰδρύθησαν, εἰς ἀκριβοῦς ἀφήγησιν τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ περιπετειώδους βίου τῶν ἐξοχωτέρων ἐν ταῖς πόλεσι γένων, καὶ συνελόντι εἰπεῖν οἱ ἀπαύστως διαλεγόμενοι Ἴωνες ἔστρεψαν τὰ γοργὰ καὶ συνετὰ αὐτῶν ὄμματα εἰς εὐρεσιν νέας ὕλης, διδούσης ἀφορμὴν εἰς σκέψιν καὶ πραγματείαν¹. Οὕτω δ' ἔγραψαν Κάδμος ὁ Μιλήσιος, Χάρων ὁ Λαμψακινὸς καὶ ἄλλοι ἐν

1) Müller Ἱστορ. Ἑλλην. φιλολ. I. σελ. 391.

ξηρᾶ χρονογράφων γλώσση κτίσεις καὶ ἱστορίαν τῶν γενεθλίων αὐτῶν πόλεων¹. Ἐν ὅμως ἐπὶ τὰ πρόσω σημαντικὸν βῆμα ποιῶσιν οἱ ἐν Μικρασίᾳ καὶ δὴ οἱ ἐν Μιλήτῳ, τῇ πλουσίᾳ ταύτῃ διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ἀκμαίας τέχνας μεγαλοπόλει ἐγκατεστημένοι Ἴωνες, οἵτινες πρῶτοι ἐν ἱστοριογραφίᾳ ἤρξαντο περιγράφοντας ξένας χώρας καὶ λαούς, τὰ ἦθη καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν τούτων, καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν οὗτοι πρῶτοι ἐθεμελίωσαν τὰς ἀρχὰς τῆς γεωγραφίας καὶ ἐθνογραφίας, τοὺς δύο τούτους σπουδαιότατους ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ παράγοντας. Πρῶτος δὲ τῶν τῆν ὁδὸν ταύτην φαίνεται Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ὅστις ὡς καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἡρόδοτος, αὐτοπροσώπως² εἶχε περιηγηθῆ μέγα μέρος τοῦ τότε γινώστου κόσμου, ὃν περιέγραψεν ἐν συγγράμματι τινι «Περίοδῳ γῆς» ἐπιγεγραμμένῳ μετὰ ξηρᾶς μὲν ἀφηγήσεως καὶ στεγνοῦ ὕφους, ὡς ἐκ τῶν περιθωθέντων ἀποσπασμάτων ἔστιν εἰκάσαι, πάντως ὅμως μετὰ βασάνου ἀδιαφιλονικίτου περὶ τῆς ἀληθείας. Οὕτως ἐν ἀποσπασματί τινι φέρονται ταῦτα³: «Ἐκαταῖος τάδε γράφω, ὡς μοι ἀληθῆ δοκέει εἶναι· οἱ γὰρ Ἑλλήνων λόγοι πολλοὶ τε καὶ γελοῖοι, ὡς ἐμοὶ φαίνονται εἶσι». Ἄν δὲ τὸ γελοῖον τοῦτο ἐστηρίζετο ἐπὶ ἐξωτερικῶν ἀντιφάσεων ἢ ἐπὶ ἐσωτερικῶν ἀπιθάνων λόγων, μένει ἄγνωστον⁴. Πρὸς δὲ τοὺς μύθους μετεχειρίσθη ὁ Ἐκαταῖος ἐξ ἐκείνης ἔτι τῆς ἐποχῆς τὴν ἀλληγορικὴν ἐξηγήσιν, δι' ἧς μετέβαλλε τὰ μυθικὰ θαύματα εἰς φαινομενα φυσικά. Οὕτω π. χ. ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ Κέρβερος δὲν ἦτο ἄλλο τι ἢ ὄφις ἐμφωλεῶν κατὰ τὸ Ταίναρον⁵. Πλὴν δὲ τοῦ ἀνωτέρω συγγράμματος ἀποδίδεται αὐτῷ καὶ ἕτερον «Ἱστορίαι» ἢ «Γενεαλογίαι» ἐπιγραφόμενον καὶ περὶ τῶν φυλετικῶν τῶν Ἑλλήνων μύθων πραγματευόμενον, ἐν ᾧ ἐλευθέρως μὲν κρίνει τὰ περὶ θεῶν καὶ ἀνθρώπων παλαιὰ ἐκεῖνα μυθεύματα, οὐχ' ἦττον ὅμως καὶ παρὰ τὸ δέον πιστεύει ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν γνησιότητα τῶν παραδεδομένων γενεαλογιῶν, αἵτινες ἀπὸ προγόνου εἰς πρόγονον ἀνέβαινον μέχρι τῶν μυθικῶν χρόνων, ἀφοῦ ἐπλεξεν αὐτὸς ὑπὲρ ἑαυτοῦ γενεαλογίαν, καθ' ἣν ὁ δέκατος ἔκτος τῶν προγόνων αὐτοῦ ἦτο

1) E. Curtius: Griech. Gesch. II, σ. 270.

2) Ἡρόδ. II, 143. — V, 30.

3) Hekataeos Fr. 332. Ἐκδ. Didot.

4) Grote: Gesch. Griechenlands: I, σ. 270.

5) Müller: Ἱστορ. Ἑλλην. Φιλολ. I, σ. 393. — Πρὸς ἐπίτους ὅμως τῶν μύθων τούτων φαίνεται εὐνοϊκῶς διακείμενος ὁ συγγραφεύς, ὡς π. χ. πρὸς τὸν μῦθον περὶ ὀμιλοῦντος κρισῶ, ἐφ' οὗ ὁ Φρῆξος διεπέρασε τὸν Ἑλλάσποντον. Πρβλ. Grote: Ges. Gr. I, σ. 270.

θεός¹. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ Ἐκαταῖος εἶναι ὁ σπουδαιότατος μεταξὺ τῶν προδρόμων τοῦ Ἡροδότου².

Ἐπὶ ὁμοίου ἐδάφους ἠσχολήθησαν καὶ ἄλλοι, ὧν οἱ ὀνομαστότεροι εἶναι Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος, Διονύσιος ὁ Μιλήσιος καὶ Ξάνθος ὁ Λυδός, ἀρχαιότεροι σύγχρονοι τοῦ Ἡροδότου. Ὁ δὲ Ἑλλάνικος, ὁ γράψας τὰ μεταξὺ τῶν Μηδικῶν καὶ τοῦ Πελοπον. πολέμου συμβάντα, εἶναι ὁ πρόδρομος τοῦ Θουκυδίδου.

Μεθ' ὅλην δὲ τὴν ποικιλίαν τῆς ἰδιοφυίας ἐκάστου τῶν συγγραφέων τούτων, μεθ' ὅλην τὴν διαφορὰν τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ τρόπου τῆς παραστάσεως αὐτῶν, ἐν τούτοις πάντες ὑπάγονται ὑπὸ τὸν αὐτὸν χαρακτηρισμὸν, διότι πάντες παρειδήγαγον τὴν κριτικὴν ἐρευναν καὶ ἐντεχνον συνήθως τοῦ λόγου πλοκὴν ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἔργοις, ἐνθα συνεπεσώρευσαν ξηρᾶς πολλᾶς καὶ ἀγόνους μυθικᾶς, ἱστορικᾶς, γεωγραφικᾶς καὶ ἐθνογραφικᾶς εἰδήσεις, ἄνευ τερπνῆς συνθέσεως καὶ διατάξεως τῆς ὕλης καὶ ἄνευ ἐκθέσεως τοῦ γενικοῦ τῶν ἔργων αὐτῶν σκοποῦ, ἀποβλέπωντος κυρίως ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ εἰς ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν τῶν ἐθνῶν συγκρότησιν. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι οὗτοι, οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἀκμάσαντες ἱστορικοὶ, περιλαμβάνονται ὑπὸ ἐν κοινὸν ὄνομα καὶ καλοῦνται **λογογράφοι** παρὰ Θουκυδίδη³, μολονότι ἡ λέξις λογογράφος δὲν εἶχε τὸ παλαιὸν τοιαύτην στενὴν καὶ ἀκριβῆ σημασίαν⁴, διότι οἱ ἀρχαῖοι **λόγον** ἐκάλουν πᾶσαν διὰ στόματος ἢ γραφῆς γενομένην ἀφήγησιν ἐν πεζῷ λόγῳ. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἡρόδοτος καλεῖ τὰ διάφορα τῆς ἱστορίας αὐτοῦ μέρη **λόγους** καὶ ὅλον ὁμοῦ τὸ ἔργον αὐτοῦ **λόγον**⁵, τὸν δὲ Ἐκαταῖον ἀποκαλεῖ **λογοποιόν**⁶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐποποιόν· ὁμοίως ὅμως **λογοποιόν** ἀποκαλεῖ καὶ τὸν ποιητὴν τῶν μύθων Αἴσωπον· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ὀψιμαίτερον **λογογράφοι** ἐκαλοῦντο οἱ συγγράφοντες λόγους δικανικοὺς ἀπαγγελλομένους ἐνώπιον δικαστηρίων ὑπὸ τῶν διαδίκων⁷. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ ὅρος οὗτος ἀπέβη εὖ-χρηστος ὡς περιλαμβάνων ὑπὸ τὸ ὄνομα «λογογράφους» πάντας τοὺς ἀρχαίους Ἑλλήνας χρονογράφους⁸.

1) Ἡρόδ. II, 143. — πρβ. Müller: Ἱστ. Ἑλ. Φιλ. I, σ. 394.

2) V, 36, 125. VI, 137.

3) I, 21. — Πρβλ. E. Curtius: Griech. Gesch. II, σ. 270.

4) Πρβλ. Müller Ἱστορ. κλ. I, σ. 398.

5) Πρβλ. II, 122. — VI, 19 — VII 152.

6) Πρβλ. II, 143. — V, 36, 125.

7) Πρβλ. II, 134.

8) E. Curtius: Griech. Gesch. II, σ. 286.

9) Ἰδ. Müller, Ἱστορ. κλ. I, σ. 398.

Ἐπειδὴ δὲ τῶν συγγραμμάτων τῶν λογοποιῶν τούτων ἐλάχιστα διεσώθησαν ἀποσπάσματα καὶ ταῦτα ἐπὶ τὸ πλεῖστον στερούμενα τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν μορφῆς, δεόν νὰ παρατεθῆ ἐν ταῦθα ἢ περὶ τῶν συγγραφέων τούτων κρίσις Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεως¹, ἔχουσα ὡς ἐξῆς: « Οὗτοι (οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου » λογογράφοι) προαιρέσει τε ὁμοίᾳ ἐχρήσαντο περὶ τὴν ἐκλογὴν » τῶν ὑποθέσεων καὶ δυνάμεις οὐ πολὺ διαφερούσας ἔσχον ἀλ- » λήλων, οἱ μὲν τὰς ἑλληνικὰς ἀναγράφοντες ἱστορίας, οἱ δὲ τὰς » βαρβαρικὰς· καὶ αὐτὰς δὲ ταύτας οὐ συνάπτοντες ἀλλήλαις, » ἀλλὰ κατ' ἔθνη καὶ κατὰ πόλεις διαιροῦντες καὶ χωρὶς ἀλλή- » λων ἐκφέροντες, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν φυλάσσοντες σκοπὸν, ὅσα » διεσώζοντο παρὰ τοῖς ἐπιχωρίοις μνημαὶ κατὰ ἔθνη τε καὶ κατὰ » πόλεις, εἴτ' ἐν ἱεροῖς, εἴτ' ἐν βεβήλοις ἀποκείμεναι γραφαί, ταύ- » τὰς εἰς τὴν κοινὴν ἀπάντων γνῶσιν ἐξενεγκεῖν, οἷας παρέλα- » βον· μῆτε προστιθέντες αὐταῖς τι, μῆτ' ἀφαιροῦντες· ἐν αἷς καὶ » μῦθοι τινες ἐνῆσαν ὑπὸ τοῦ πολλοῦ πεπιστευμένοι χρόνου καὶ » θεατρικαὶ τινες περιπέτειαί, πολὺ τὸ ἠλίθιον ἔχειν τοῖς νῦν » δοκοῦσαι. Λέξιν τε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἐπετί- » δευσαν, ὅσοι τοὺς αὐτοὺς προεῖλοντο τῶν διαλέκτων χαρακτή- » ρας, τὴν σαφῆ, καὶ κοινὴν, καὶ καθαρὰν, καὶ σύντομον, καὶ » τοῖς πράγμασι προσφυῆ, καὶ μηδεμίαν σκευωρίαν ἐπιφαίνου- » σαν τεχνικὴν· ἐπιτρέχει μὲντοι τις ὥρα τοῖς ἔργοις αὐτῶν καὶ » χάρις, τοῖς μὲν πλείων, τοῖς δ' ἐλάττων, δι' ἣν ἔτι μένουσιν » αὐτῶν αἱ γραφαί. » Ἡ δὲ κρίσις αὕτη Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεως κατὰ τοσοῦτον μόνον διαφέρει τῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἐκάστου ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ἡροδοτείου πραγματείας προσγινομένης εἰκόνας, καθ' ὅσον ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἡροδότου, ὡς ἐν εὐρυτάτῳ ὄλῳ, περιλαμβάνονται συλλήβδην ὅσα ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ τοῦ εἰρημένου κριτικοῦ λέγονται περὶ ἰδιαζουσῶν ἀρετῶν, προτιμῶσεων καὶ ἐλλείψεων, ἀναφερομένων εἰς ὀλόκληρον ὁμάδα συγγραφέων. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν μετὰ συνέσεως καὶ εὐλαβείας γινομένην ἔρευναν τῆς προὑπαρχούσης ἱστορικῆς ὑλῆς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συμμετρικὴν καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰ πράγματα θεμελιώδη ἀρχὴν, τὴν ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν παραστατέων ἀντικειμένων καὶ γεγονότων κρατοῦσαν, πρὸς δὲ καὶ ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, ἢ τὴν βαθεῖαν προσώπων καὶ πραγμάτων ἐκτίμησιν, — ἀρετὰς ζωηρότατα παρὰ Θουκυδίδην ἀναφαινόμενας —, ὡς πρὸς τὰ σημεῖα ταῦτα, ἐπαναλαμβάνομεν, ὁ Ἡρόδοτος οὕτως ἀνεπαρκῶς ἱκανοποιεῖ τὰς ἀπαιτήσεις

1) Περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτήρος. σ. 819. ἐφεξῆς.

σπουδαίας καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀκατασχέτου ἱστοριογραφίας, ὅσον καὶ πᾶς πρὸ αὐτοῦ ἄλλος λογογράφος. Ὡστε ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς ἀνήκει εἰσέτι μεταξὺ τῶν λογογράφων τούτων. Τότε ὅμως πῶς ἠδυνήθη νὰ διακριθῆ ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς λογογράφους καὶ πόθεν ὠνομάσθη ἰδιαζόντως « Πατὴρ τῆς ἱστορίας; » Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη ὀφείλεται οὐχὶ βεβαίως εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ παρεῖσαχθέντας, ἐν τῇ ἱστορίᾳ νεωτερισμούς, οὔτε εἰς τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν, μεθ' ἧς ἀφηγῆται τὰ ἀντικείμενα, οὐδὲ εἰς τὴν ἐνάργειαν τῶν παραστάσεων, τὴν χάριν καὶ τὴν ἀνθηρότητα τῆς διηγήσεως, ἀλλ' ἐδράζεται μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἀρμονικῆς διατάξεως καὶ τῆς εἰς ἐν εὐπερίγραφον καὶ εὐδιάκριτον ὅλον συγκροτίσεως πάσης ἐκείνης τῆς πλουσιωτάτης καὶ ἀνομοιοτάτης ὑλῆς, ἣν συνέχουσι καὶ περιβάλλουσιν οἱ δεσμοὶ μᾶς ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἔργου διηκούσης ἰδέας. Ἀλλὰ τὸ ὅλον τοῦτο, δυνάμει τῆς ὑπὸ ἐποψιν ἠθικοθηρσκειτικῆν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐρεύνης κανονικοῦσης τὴν ἐκλογὴν καὶ παραστάσιν τῶν καθ' ἕκαστα μερῶν αὐτοῦ, ἔτι μᾶλλον ἐμψυχοῦται καὶ ἐξαιρεται οὕτως, ὥστε ἀποβαίνει καλλιτεχνικὸν ὄντως δημιούργημα, ὠραιότατα ἐξεργασμένον καὶ ὀργανωμένον. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐνότητα καὶ τὴν εὐρύτητα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου τοῦ Ἡροδότου ὁ ἀνωτέρω διαληφθεὶς κριτικὸς Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς¹ προτιμᾷ αὐτὸ οὐ μόνον ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων τῶν πρὸ τοῦ Ἡροδότου λογογράφων, ἀλλὰ πῶς καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἔργου τοῦ Θουκυδίδου. Ἐπιφέρει δὲ τάδε αὐτολεξεῖ: « Ὁ δ' Ἀλικαρνασσεύς » Ἡρόδοτος γενόμενος ὀλίγῳ πρότερον τῶν Περσικῶν, παρεκτεί- » νας δὲ μέχρι τῶν Πελοποννησιακῶν, τὴν τε πραγματικὴν προ- » αἴρεσιν ἐπὶ τὸ μείζον ἐξήνεγκε καὶ λαμπρότερον, οὔτε πόλεως » μᾶς οὔτε ἔθλους ἐνὸς ἱστορίαν προελόμενος ἀναγράψαι πολ- » λὰς δὲ καὶ διαφόρους πράξεις ἐκ τε τῆς Εὐρώπης, ἐκ τε τῆς » Ἀσίας, εἰς μίαν περιγραφὴν πραγματείας ἀγαγεῖν· ἀρξάμενος » οὖν ἀπὸ τῆς τῶν Λυδῶν δυναστείας μέχρι τοῦ Περσικοῦ πολέ- » μου κατεδίδαξε τὴν ἱστορίαν, πάσας τὰς ἐν τοῖς τεσσαράκοντα » καὶ διακοσίοις ἔτεσι γενομένας πράξεις, ἐπιφανεῖς Ἑλλήνων τε » καὶ βαρβάρων μᾶ συντάξει περιλαβῶν· καὶ τῇ λέξει προσεπέ- » δωκε τὰς παραληφθείσας ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων ἀρε- » τὰς. Τούτοις (Ἡροδότῳ καὶ λογογράφοις) ἐπιγενόμενος Θουκυ- » δίδης, οὗτ' ἐφ' ἐνὸς ἐβουλήθη τόπου καθιδρῶσαι τὴν ἱστορίαν, » ὡς οἱ περὶ τὸν Ἑλλάδικον ἐποίησαν, οὔτε τὰς ἐξ ἀπάσης χώ-

1) Περὶ Θουκυδίδου. 820 πρὸς Γν. Πομπ. 767 ἐξῆς.

» ρας, Ἑλλήσιν ἢ βαρβάροις ἐπιτελεσθεΐσας πράξεις εἰς μίαν
» ἱστορίαν συναγαγεῖν, μιμησάμενος Ἡρόδοτον . . . » Πάντων δὲ
τούτων ἔνεκα δικαίως ὁ Ἡρόδοτος θεωρεῖται ὡς πατὴρ τῆς ἱστο-
ρίας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι ὁ μεγαλοπρεπέστατος πυλὼν, ὁ
ἄγων εἰς τὴν σεμνοπρεπῆ τῆς ἱστορίας στοάνῃ.

ΙΑ'.

Περὶ τῆς ἐπιδοτημονικῆς ἐνότητος τοῦ ἔργου τοῦ Ἡροδότου².

Ἐνῶ τὸ νῆμα τῆς ἀφηγήσεως παρ' Ἡροδότῳ ἐκτυλίσσεται
κατὰ μεγάλας κυμάνσεις, μετὰ σταθερᾶς ὁμῶς ἀείποτε προόδου
τῆς πράξεως, καθ' ἣν ἡ ἱστορία τοῦ Περδικοῦ κράτους ἀποτε-
λεῖ τὸ κυριώτατον σημεῖον, πρὸς ὃ τείνει ὁ ἱστορικὸς μεθ' ἐκά-
στην παρέκβασιν, ἐγκατασπείρονται ἐξ ἄλλου πλεῖστα ὅσα κατὰ
μέρος μικρὰ ἐπεισόδια, πληροῦντα ἰδίως τὰ ἐξ πρῶτα βιβλία,
ἐνθα μακρόθεν μόλις καὶ ἀορίστως πῶς διαβλέπει τις τὰς σκιὰς
τῶν προσώπων, ἅτινα μέλλουσι νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς
κατὰ τοὺς προσδεχεῖς μεταξὺ τῶν δύο κόσμων ἀγῶνας. Τοσαῦτα
δὲ περίεργα καὶ ἐπαγωγὰ ἐπεισοδιακὰ ἱστορήματα ἔχει περισυλ-
λέξει ὁ συγγραφεὺς, ὥστε ἀδυνατεῖ πολλάκις νάντιστῆ εἰς τὸ
σφοδρὸν αὐτῶν ρεῦμα, νάπομακρύνῃ πᾶσαν κοινολογίαν, τὸ κύ-
ριον θέμα παρακωλύουσας, ἢ εὖρη τέλος τὴν κατάλληλον στιγ-
μὴν καὶ τὸ μέρος, ὅπως ἀδιάστως περιλάβῃ εἰς τὴν διήγησιν τὰ
ἐπεισόδια ταῦτα³. Ἐνίας ὁμῶς τοῦ λόγου ἐκβολὰς αὐτὸς οὗτος ὁ
ἱστορικὸς ἐπιχειρεῖ νὰ δικαιολογήσῃ, ἐπιλέγων ὅτι ἡ ἀφήγησις
ἔχει ἀνάγκην προσθηκῶν, συσχετιζομένων πρὸς ἄλλα χωρία προη-
γούμενα⁴. Ὁ συμπολίτης αὐτοῦ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεῖς παν-
ταχοῦ ὅπου εὕρισκει εὐκαιρίαν τινα σπεύδει νὰ ἐξάρῃ μᾶλλον
τὴν ρητορικὴν ἀξίαν τῆς συνθέσεως καὶ τοῦ ὕψους, ἢ τὰς ἰδια-
ζούσας τῇ ἱστοριογραφίᾳ ἀρετὰς καὶ ἐν ἐδραίᾳ πεποιθῆσει ὁμολο-
γῶν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος διὰ τῶν ἐπεισοδίων τούτων οὐδεμίαν ἐκ-
νικᾶ δυσκολίαν, ἀλλ' ἐφαρμόζει ὑπὲρ τοῦ ἔργου αὐτοῦ μᾶλλον
λεπτὸν τι ρητορικὸν σχῆμα, ἐπιφέρει τάδε: «συνειδῶς γὰρ Ἡρό-

1) K. Abich't: Herodotos: Einl. I, σ. 17.

2) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 34. ἐξῆς.

3) Πρβλ. π. γ. I, 23. III, 48. IV, 167. V, 1. VI, 40, 107.
VIII, 104. IX, 73. 93.

4) Πρβλ. IV, 30: «προσθήκας γὰρ δὴ μοι, ὁ λόγος ἐξ ἀρχῆς ἐδί-
ζητο». ἴδ. VII, 171., ἐνθα ἀντὶ τῆς λέξεως «προσθήκης» ὑπάρχει ἡ ἐκ-
πρασις «παρενήχη τοῦ λόγου».

» δοτος, ὅτι πᾶσα μῦθος ἔχουσα ἀπὸ λόγου διήγησις, ἂν μὲν ἀ-
» ναπαύσει τις λαμβάνῃ, τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροωμένων ἠδέως
» διατίθῃσιν, ἐὰν δ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένη πραγμάτων, κἂν τὰ μᾶ-
» λιστα ἐπιτυγχάνηται, λυπεῖ τὴν ἀκοὴν τῷ κόρῳ, ποικίλῃν ἐδου-
» λήθη ποιῆσαι τὴν γραφὴν, Ὀμήρου ζηλωτῆς γενόμενος· καὶ
» γὰρ τὸ βιβλίον ἦν αὐτοῦ λάβωμεν, μέχρι τῆς ἐσχάτης συλλαβῆς
» ἀγάμεθα καὶ αἰεὶ τὸ πλεῖον ἐπιζητούμεν¹» Ἐνῶ δ' ἀφ' ἐνὸς δι-
καίως παραβάλλει τὸ προκείμενον ἱστορικὸν πόνημα πρὸς τὸ Ὀμη-
ρικὸν ἔπος², συγγέει ἀφ' ἐτέρου τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν σκοπὸν
αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ἡ εὐχερῶς παρατηρουμένη ὁμοιότης πολλῶ
τῷ μέτρῳ ἐκτείνεται, ἢ ὅσον καταλαμβάνει πλάτος καὶ βάθος ὁ
ἐπεισοδιακὸς ἐν αὐτῷ κόσμος. Τὴν δὲ πρὸς τὸ ἔπος ταύτην σύγ-
κρισιν τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ ἔργου αἰτιολογεῖ πρὸ πάντων τὸ
μὲν ἡ μεγαλοπρεπῆς, βραδεῖα καὶ ἀπὸ μεταβάσεως εἰς μετάβασιν
χωροῦσα ἀφήγησις τῆς μεγάλης ἐκείνης πράξεως τοῦ μεταξὺ
Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἀγῶνος, τὸ δὲ ἡ ἐναργῆς τῶν εἰκόνων
παράστασις καὶ τέλος ἡ φυσικὴ χάρις καὶ ζωηρότης τῆς γλώσ-
σης. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ περιεχόμενον τῆς Ἡροδοτείου Ἱστορίας
παρουσιάζει καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς ἀμφότερα τὰ Ὀμη-
ρικὰ ἔπη· αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ ἐν τῷ προοίμιῳ εὐθύς ὑπὸ τοῦ ἱστο-
ρικοῦ ἐκδηλούμενος σκοπός, ὁ τείνων εἰς περιγραφὴν τῆς με-
ταξὺ Ἑλληνισμοῦ καὶ βαρβαρισμοῦ ἔριδος καὶ ἡ ζήτησις τῆς
πρώτης ἀρχῆς τῆς ἔριδος ταύτης, ἀποτελεῖ πλήρη ὁμοιότητα
πρὸς τὸ προοίμιον τῆς Ἰλιάδος· ἡ δὲ διήγησις τῶν θαυμάτων
καὶ τῶν ἐκτάκτων, ἅπερ περικλείουσιν ἀπώταται τῆς οἰκουμένης
χώραι, ὑπενθυμίζει τῷ ἀναγνώστῃ τοὺς ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἐγκα-
τεσπαρμένους μύθους.

Ἐκ τῆς ἐπικῆς ὁμῶς ταύτης ἐν τῇ ἀφηγίᾳ κρατούσης γα-
λήνης προκύπτει ἀπόχρωσις τις ζωηρῶς ἐνιαχοῦ ἀναφαινομένη,
ὅπως καὶ ἐν τῇ τραγικῇ ποιήσει τῶν χρόνων ἐκείνων³. Διότι ὁ
Ἡρόδοτος διαβλέπει ἐν ταῖς περιπετεῖαις τῶν τε λαῶν καθ' ὅλου
καὶ τῶν ἀτόμων ἰδίᾳ τὴν ἐκδήλωσιν θείας τινὸς δυνάμεως, παν-
ταχοῦ ἀναφαινομένης καὶ ἐνεργοῦσης· πλήρης δ' εὐσεβοῦς ὀρμῆς
προςπαθεῖ δι' ἱστορικῶν ἀποδείξεων νὰ κυρώσῃ τὴν ἀλήθειαν

1) Διονύσιος. Ἀλικαρν. πρὸς Γνάϊον Πομπήϊον σ. 771. ἐξῆς.

2) Διονύσιος. Ἀλικαρν. πρὸς Γνάϊον Πομπήϊον, ἐνθ' ἀνωτέρω: «Ὀ-
μήρου ζηλωτῆς γενόμενος (ὁ Ἡρόδοτος)» πρβλ. Λογγίνου περὶ ὕψους
13. «μόνος Ἡρόδοτος Ὀμηρικώτατος ἐγένετο».

3) Πρβλ. τὰ περὶ Κροίσου, Ἀδράστου, Κύρου καὶ Τομύριος, Πο-
λυκράτους, Φερεσίμης, Ἐρμωσίμου ἐξιστορούμενα.

ταύτην καὶ ἐν τῇ ἀποδείξει ταύτῃ εἴτε ἐκ γενικῶν, εἴτε ἐκ μερικῶν ὀρμωμένῃ ἀρχῶν, ἀποκτᾶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐνιαῖόν τινα καὶ ιδεώδη χαρακτῆρα, ὅστις οὐ μόνον δι' ὅλης τῆς παραστάσεως τοῦ κυρίου θέματος διήκει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπεισοδιακῶν πράξεων προσδιορίζει καὶ κανονίζει. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡρόδοτος ἀνευρίσκει, ὡς προεῖρηται, εἰς πάντα τὰνθρώπινα πράγματα τὴν ἐπενέργειαν τῶν θεῶν, καὶ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ δόγματος τούτου θεωρεῖ κυριώτατον τῆς ἱστορίας σκοπόν¹, διακρίνεται ἐντεῦθεν καὶ κατὰ πολὺ ἀφίσταται τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων τῶν λοιπῶν λογογράφων καὶ ἰδιαίτατα ἀπὸ τοῦ ἔργου τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις εἰς τὰνθρώπινα συμβεβηκότα διαβλέπει μόνον ἀνθρωπίνας πράξεις². Θάνελάμβανε δὲ πάντως τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ὄνομα « Ἱστορικοῦ μυθιστορῆματος »³, ἂν μὴ ἔφερε τὴν σφραγίδα εἰλικρινεστάτης ἐρεῦνης καὶ ἀληθείας εἰς ἄκρον ἀμερολήπτου.

IB'.

Ἡ περὶ τοῦ θείου ἰδέα παρ' Ἡροδότου⁴.

Ἡ περὶ τοῦ θείου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον γνῶμη τοῦ Ἡροδότου, συμφωνοῦσα πρὸς τὰς θεωρίας τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνδρῶν, ἰδίως δὲ τοῦ Πινδάρου καὶ Σοφοκλέους, μετέχει τῆς τε ἀπλοϊκῆς καὶ ἀπερίττου πίστεως τοῦ καθ' Ὀμηρον ἀνθρώπου καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἢ εὐρεσιλογούσης γνώσεως τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων. Καὶ δὲν τολμᾷ μὲν φανερώς καὶ ἀπ' εὐθείας νᾶρνηθῆναι τὸ πλῆθος τῶν θεῶν, τὰς μορφωθείδας ὅμως παρ' Ἑλλήσιν ἰδέας περὶ γεννήσεως, συγγενείας καὶ εἶδους ἐνὸς ἐκάστου τῶν θεῶν, θεωρεῖ ὡς αὐθαίρετα πλάσματα τῆς φαντασίας τῶν ποιητῶν (II, 53) καὶ ἀντιπαραβάλλει πρὸς τὰς καθαρωτέρας παρὰ Πέρσαις περὶ θεῶν παραστάσεις⁵. Ψέγει οὐχὶ βεβαίως ἀναφανδόν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἱκανῶς ἐπαισθητὸν εἰς προσεκτικὸν ὀφθαλμὸν, τὴν ἄσεμνον τοῦ Διονύσου λατρείαν⁶ καὶ

1) Müller : Ἱστορ. Ἑλλην. Φιλολ. I. σ. 409.

2) Müller : Ἱστορ. Ἑλλην. Φιλολ. I. σ. 409. — Ἐναργιστάτην ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν δύο ἱστορικῶν, τοῦ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου ἴδ. E. Curt. Gr. Gesch. II, σ. 287.

3) Herder : Briefe zur Forderung der Humanität, werke VIII. 105.

4) H. Stein : Herodotos : Einl. σ. 36.

5) I, 131: « ὅτι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν (Πέρσαι) τοὺς θεοὺς κατὰπερ οἱ Ἕλληνες εἶναι ».

6) II, 49. IV, 79.

τὸν ἀποδιδόμενον σεβασμὸν εἰς τὰ ἀγάλματα¹. Δὲν ἐκφράζεται ὅμως ἀπροκαλύπτως καὶ ἀνεπιφυλάκτως οὐ μόνον διότι παρακωλύει αὐτὸν τὸ σέβας, ὅπερ τρέφει πρὸς πάντα τὰ ἥδη παραδεδομένα καὶ κρατοῦντα, ἀλλὰ καὶ διότι δυσπίστως εἶχεν ὁ λαὸς κατὰ πάσης τοιαύτης ἐκφράσεως. Ἐντεῦθεν δὲ πηγάζει ἡ περὶ τὸ κρίνειν μετριοπάθεια αὐτοῦ.

Καὶ ὅμως ὄσφ μαῖλλον ἀφίσταται καὶ διαφέρει ἡ περὶ τῶν θεῶν πεποιθῆσις τοῦ ἱστορικοῦ ἀπὸ τῆς ἀπλοϊκῆς περὶ αὐτῶν πίστεως τοῦ τε καθ' Ὀμηρον ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ πλῆθους, τοσοῦτω ζωηρότερα, βαθυτέρα καὶ εὐσεβεστέρα ἀποβαίνει ἡ πίστις αὐτοῦ περὶ μιᾶς τοῦ σύμπαντος δεσποζούσης καὶ διατακτικῆς θείας δυνάμεως, ἣν ὀνομάζει μὲν ἄλλοτε θεὸν ἢ θεῖον καὶ ἄλλοτε δαίμονα ἢ δαιμόνιον, οὐδεμίαν ὅμως ἀποδίδει αὐτῇ ἐπωνυμίαν ἢ ὄνομα, ἐξ ὅσων βραδύτερον ἀπεδόθησαν ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν θεῶν. Ἡ δὲ θεία αὕτη δύναμις, ὁ θεός, οὐ ἢ ἐκ τοῦ τιθέναι παραγωγῆ² συμφωνεῖ πρὸς τὴν τοῦ συγχρόνου φιλοσόφου Ἀναξαγόρου³ θεωρίαν, καθ' ἣν « πάντων ὁμοῦ ἐόντων . . . ὁ νοῦς (ὁ θεός) ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε »⁴, ἀναφαίνεται ἐν μὲν τῇ φύσει ὡς σοφὴ τις καὶ περὶ τῆς ἰσορροπίας ὅλων τῶν δυνάμεων καὶ πραγμάτων φροντίζουσα πρόνοια⁵, ἐν δὲ τῷ βίῳ τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ὡς τραχεῖα μὲν, ἀλλὰ δικαία εἰμαρμένη. Ὁ θεός κατὰ τὴν δόξαν τοῦ Ἡροδότου ἀπολαύων αἰωνίου καὶ μακαρίου βίου, ὥρισε τοῖς ἀνθρώποις μέτρον ἀκριβὲς τῆς δυνάμεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν, ὅπερ οὐδεὶς ἐπιτρέπεται νᾶ ὑπερβῆ, ὁ δὲ περιορισμὸς οὗτος ἀποτελεῖ τὸν συχνάκις παρὰ τῷ ἱστορικῷ ἀπαντῶντα φθόνον τοῦ θεοῦ⁶, ὃν οἱ λοιποὶ Ἕλλη-

1) II, 172.

2) II, 53 : « ἐπωνυμίην δὲ οὐδ' ὄνομα ἐποιεῦντο (οἱ Πελασγοὶ) οὐδὲν αὐτῶν (τῶν θεῶν)· οὐ γὰρ ἀκηχόετάν κω. Θεοὺς δὲ προσονόμασαν σφας ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου, ὅτι κόσμῳ θέντες τὰ πάντα πρήγματα καὶ πάσας νημάς εἶχον . . . »

3) Ueberweg's: Gesch. der Philos. κτλ. I, σ. 80 « Anaxagoras aus Klazomenæ (in Kleinasien) geboren um 500 v. Chr. ».

4) Ueberweg's: Philos. κτλ. I, σ. 83.

5) III, 108: « καὶ κως τοῦ θείου ἡ πρόνοια, ὡσπερ καὶ εἰκός ἐστι, ἐοῦσα σοφῇ . . . »

6) I, 32: « ὦ Κροῖσε, ἐπιστάμενόν με τὸ θεῖον πᾶν ἐὼν φθονερόν τε καὶ ταρχῶδες, ἐπειρωτῆς ἀνθρωπότητων πρηγμάτων πέρι ». Πρὸβλ. III, 40: « ἐμοὶ δὲ αἰ σαὶ μεγάλα εὐτυχία οὐκ ἀρίσκουσι, ἐπισταμένῳ τὸ θεῖον ὡς ἐστι φθονερόν ». VII, 10, 5. « ἐπεὶν σφι ὁ θεός φθονήσας φρόβον ἐμβάλλῃ ἢ βροντῆν ». Καὶ VII, 46. « ὁ δὲ θεός γλυκὺν γεύσας τῶν αἰῶνα φθονερός ἐν αὐτῷ εὐρίσκαται ἐών ».

νες εκάλουν Νέμεσιν θεῶν¹. Πάν τὸ ὑπερβαῖνον τὸ σύνθετες καὶ ὠρισμένον μέτρον εἴτε ἐν τῇ φύσει, εἴτε μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, διαφθείρει καὶ καταστρέφει ὁ θεός, ὅστις οὐδαμῶς ἀνέχεται ἄλλον, ἐκτὸς ἑαυτοῦ νὰ ὑπερέχη καὶ μεγαλοφρονῆ². Ἐὰν δὲ τῶν θνητῶν τις παραμείνη ἐπὶ μακρὸν χρόνον μεγάλως εὐδαιμονῶν, ἐπιτρέπει ὁ θεός τὸ τοιοῦτον ἐπὶ σκοπῶ τοῦ νὰ ἐπενέγκῃ ἐπὶ τέλους πολλῶ καταπληκτικώτερον τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ καὶ διαφθοράν· διὸ ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ προτιμᾷ ἐναλλαγῖν τινα εὐδαιμονίας καὶ κακοδαιμονίας ἢ ἀσυνήθη τῆς τύχης εὐνοιαν³. "Ὅ,τι δ' ἄκριαξ ὀρίσῃ ὁ θεός εἰς τὸν ἄνθρωπον συμφώνως πρὸς τὴν αἰωνίως κρατοῦσαν ἐν τῷ κόσμῳ ἁρμονικὴν διάταξιν, ἀδύνατον οὗτος νὰποφύγῃ εἴτε ἐξ ἰδίας δυνάμεως, εἴτε διὰ ξένης βοηθείας⁴. Πολλάκις ἐξαπατᾷ τὸν ἄνθρωπον ἐμβάλλων αὐτῷ ὑπερηφανίαν ἀλαζονικὴν καὶ ματαιὰν ἐλπίδα, φράττει τὰ ὦτα αὐτοῦ οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ἀκούῃ τὴν φωνὴν τοῦ παραινοῦντος φίλου, ἀποδέχεται μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας τὴν θυσίαν αὐτοῦ, εὐχερῶς παραπλανᾷ αὐτὸν καὶ παράγει διὰ ποικίλων καὶ πολυσημάντων ὀνειρώων, ἢ δι' ἀμφιδόλων χρησμῶν, οἵτινες ἐνῶ εἶνε προφητεῖαι ἀποτρεπτικαὶ ἁμαρτημάτων καὶ ὑψηλοφροσύνης, μεταβάλλονται διὰ τὴν δισσολογίαν εἰς παρατρεπτικὰ μηχανήματα παρ' ἐκείνοις, ὅσοι μεθ' ὕβρεως καὶ αὐθαδείας ἐπιχειροῦσιν εἰς ἐρημνεῖαν αὐτῶν⁵. Ὡς δὲ κατὰ πάσης ὑπερφροσύνης φθονερῶς διάκειται τὸ θεῖον, οὕτως ἐκδικεῖται καὶ τιμωρεῖ πᾶσαν ἠθικὴν παράβασιν, ἥτοι ἁμαρτίας ἀνθρώπων καὶ παραπτώματα. Πᾶσα τιμωρία ὑπὸ τοῦ θεοῦ πεμπομένη εἶνε συνέπεια ἁμαρτήματος καὶ τὰ ἐγκλίματα τῶν προγόνων ἐκτίουσιν οἱ ἀπόγονοί. Ὁ τῆς ἀνταποδόσεως νόμος ἰσχύει καὶ κανονίζει τὰς τε τῶν λαῶν καὶ τὰς τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων πράξεις· ἐντεῦθεν δὲ πολλοὶ ἀθῶοι ὄντες

1) Müller: Ἱστορ. ἑλλην. Φιλολ. I, σ. 408.

2) Πρβλ. I, 34. VII, 10.

3) III, 40. —

4) I, 91. « Τὴν πεπρωμένην μοῖραν ἀδύνατά ἐστι ἀποφυγεῖν » [καὶ θεῶν]. — αὐτόθι: « Οὐκ οἶός τε ἐγένετο παραγαγεῖν μοίρας ». — III, 43: « ὅτι ἐκκομίσαι τε ἀδύνατον εἶη ἀνθρώπῳ ἄνθρωπον ἐκ τοῦ μέλλοντος » γενέσθαι πράγματος ». Καὶ 65: « ἐστὶ πεπρωμένον τελευτᾶν ». Ἰδ. καὶ VII, 17. Καὶ IX, 16: « Ὅ,τι δεῖ γενέσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ ἀνύχανον » ἀποτρέψαι ἀνθρώπῳ ».

5) Müller: Ἱστορ. ἑλλην. Φιλολ. I, σ. 408.

6) I, 13: « Τίσις ἤξει ἐς τὸν πέμπτον ἀπόγονον Γύγαω ». Καὶ 91: « Κροῖσος δὲ πέμπτου γονέος ἁμαρτάδα ἐξέπλησε ». VI, 86: ἐν τῷ χρησμῶ, ἔνθα « κραιπνός δὲ μετέρχεται ». Πρβλ. VII, 137.

πάσχουσι, χωρὶς οὐδαμῶς νὰ λαμβάνῃ τοῦτο ὑπ' ὄψει ὁ ἐξωρισμένος θεός¹, ὅστις πατάσσει καὶ αὐτὰ τὰ ὄργανα τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ὅταν ὠμῶς ἁμαρτάνωσιν ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν θυσίαις² καὶ ἐπιβάλλει δικαίας μὲν, ἀλλὰ δεινοτάτας τιμωρίας³. Τὸν ἀσθενῆ ὑποστηρίζει καὶ βοηθεῖ πρὸς ἱκανοποίησιν καὶ ὁσάκις ὁ ἰσχυρὸς ἀπειλεῖ νὰ καταβάλῃ καὶ κατασυντρίψῃ αὐτὸν ἐν ἀνίσῳ ἀγῶνι, ἐπιπροστίθεται πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἀδυνάτου καὶ ἐπιφέρει τὴν ἰσότητι μεταξύ τῶν διαμαχομένων⁴. "Ὅ,τι βοῦλεται ἢ ὅ,τι μέλλει συμβῆναι ὑποδηλοῖ τοῖς ἀνθρώποις διὰ φθερῶν καὶ ἐκτάκτων τῆς φύσεως φαινομένων, τῶν ὀνειρώων καὶ τεράτων, ἢ διὰ τοῦ ἐν-θέου στόματος προφητῶν καὶ μάντεων⁵.

Ἡ αὐστηρὰ αὐτῆ καὶ σχεδὸν μελαγχολικὴ περὶ τοῦ κράτους τῶν θεῶν γνώμη τοῦ ἱστορικοῦ αἰτιολογεῖ βεβαίως τὴν παρ' αὐτῷ κρατοῦσαν ὄλως ἐπιφυλακτικὴν περὶ θεῶν πράγματων κρίσιν⁶. Μεμνημένος δὲ τὰ ἐν Σαμοθράκῃ καὶ Σαίῳ⁷, περὶ ἐκείνων μόνον ποιεῖται λόγον, ὅσα ἀναποδράστως ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν κατανόησιν τῆς συνεχείας τοῦ ἔργου αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ἀκόμη, ἅπερ ἀναγκάζεται ν' ἀφηγηθῆ περὶ θεῶν ἢ ἠρώων, ἐπιμελῶς ἐξαιτεῖται παρ' αὐτῶν συγγνώμην⁸.

Τὰνθρώπινα ὅμως πράγματα ἀείποτε καὶ πανταχοῦ κρίνει μετ' ἀνεκτικῆς ἐπιεικειᾶς· μετέχει καὶ αἰσθάνεται πάντα⁹ καὶ μετὰ

1) II, 120. « ὅπως πανωλεθρῆ ἀπολόμενοι καταφανές τοῦτο τοῖς ἀνθρώποισι ποιήσωσι. ὡς τῶν μεγάλων ἀδικημάτων μεγάλα εἰσὶ καὶ αἱ τιμωρίαι παρὰ θεῶν ».

2) III, 126.

3) I, 167. IV, 205.

4) VIII, 43. « . . . ἐποιεῖτό τε πᾶν, ὅπως ἂν ἐξισωθεῖ τῷ Ἑλληνικῷ τὸ Περσικόν, μηδὲ πολλῶ πλέον εἶη ».

5) I, 62, 78, 210. III, 10. V, 55 ἐφεξῆς. VI, 27, 98. VII, 12, 57. VIII, 65. IX, 100 καὶ ἀλλαχοῦ.

6) II, 3. « Τὰ μὲν νῦν θεῖα τῶν ἀπηγημάτων, οἷα ἤκουον, οὐκ εἰμὶ πρόθυμος ἐξηγέσθαι ἔξω ἢ τὰ ὀνόματα αὐτῶν μόνον. . . » καὶ 55: « τὰ θεῖα πράγματα ἐγὼ φεύγω μάλιστα ἀπηγέσθαι »· καὶ ἀλλαχοῦ. Περὶ τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἡροδότου κρατοῦντος θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος ἴδε E. Curt. Griechische Geschichte: I, σ. 505.

7) II, 51, 171.

8) II, 45. « καὶ περὶ τούτων τοσαῦτα ἡμῖν εἰποῦσι καὶ παρὰ τῶν θεῶν καὶ παρὰ τῶν ἠρώων εὐμένεια εἶη ». 46. « οὐ μοι ἥδιόν ἐστι λέγειν ». 171. « καὶ τῆς Δήμητρος τελευτῆς πέρι εἰδοῦ μοι εὐτομα κείσθω ».

9) Διονυσ. Ἀλικαρνασ. Πρὸς Γνάσιον Ἡομπήσιον, σ. 774: « Ἡ Ἡροδότου διάθεσις ἐν ἄπασιν ἐπιεικής, καὶ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς συνηδομένη, τοῖς δὲ κακοῖς συναλγοῦσα ».

ψυχικοῦ ἄλλους ἐξετάζει καὶ θεωρεῖ τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὴν βραχυτύτητα τοῦ κατ' ἄνθρωπον βίου, οὗ ἡ διάρκεια τοσοῦτω μικρὰ καὶ οὕτως ὑπέρπλεως παντοδαπῶν ἀσθενειῶν καὶ ἀτυχημάτων, ὥστε ὁ θάνατος ἀποβαίνει ἢ μόνη ἐπιθυμητὴ καταφυγίη. Οἱ θνητοὶ δὲν παραμένουσιν ἄνευ δεινῶν καὶ κακότητος ἐν τῷ κόσμῳ, τοὺς ἰσχυροτέρους ὁμως καὶ ἐξοχωτέρους προσβάλλουσι πάντοτε τὰ μεγαλειότερα δεινά². διότι ὁ κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων περιφερόμενος δὲν ἐπιτρέπει αἰετοτε οἱ αὐτοὶ νὰ εὐτυχῶσιν³, αἱ δὲ τύχαι τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων μεταβάλλονται. Μεγαλεῖον καὶ εὐδαιμονία ἔρχονται καὶ παρέρχονται καὶ οὐδὲν διαρκές καὶ ἔμμονον παραμένει⁴. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν ἀπατᾷ τὸν ἱστορικὸν ἢ προσωρινῇ τῶν πραγμάτων κατάστασις, ἀλλ' ἐξετάζει μετ' ἴσης ἐπιμελείας τὰ παρελθόντα καὶ τὰ ἐνεστώτα μεγαλεῖα, τὰ δὲ μικρὰ καὶ μεγάλα τὴν αὐτὴν ἔχουσι δύναμιν παρ' αὐτῶ⁵. Πάντων δὲ κάλλιστα καὶ χαριέστατα ἀποδεικνύει ὁ Ἡρόδοτος τὴν ἑαυτοῦ εὐλάβειαν πρὸς τὴν Νέμεσιν, συνεχῶν καὶ καταστέλλων ἐν ἑαυτῷ τὴν ὑπερηφανίαν, ἣν ἠσθάνετο φύσει πᾶς Ἕλληνα ἐπὶ τοιούτοις ἐθνικοῖς κατορθώμασι. Καίτοι δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀσίας ἐξ ὕβρεως καὶ ὑπεροχίας ἄγονται εἰς τὸν ὄλεθρον, οἱ δ' Ἕλληνες ἐπὶ τέλους ἀναδεικνύονται νικηταί, ἐν τούτοις ὁ Ἡρόδοτος οὔτε τοὺς βασιλεῖς, οὔτε τὴν Ἀσίαν καταφρονεῖ, ἀλλὰ σέβει τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἐκάστου λαοῦ⁶ καὶ τιμᾷ καὶ θαυμάζει τὴν Ἀσίαν ὡς χώραν ἐξ ἀρχαιοτάτου πολιτισθεῖσαν. Τούναντιον δὲ οὐδέποτε ἐγκωμιάζει τυφλῶς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰνδραγαθήματα αὐτῶν, ἀλλὰ διαρρηθὴν ὁμολογεῖ πολλαχοῦ, ὅτι ἡ εὐνοία τῶν θεῶν μᾶλλον καὶ ἄλλα ἐξωτερικὰ περιστατικὰ ἔσωσαν τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν κινδύνων, ἢ ἡ σύνεσις αὐτῶν καὶ ἡ γενναϊότης⁷.

Ἡ τάσις αὕτη τοῦ ζητεῖν καὶ πανταχοῦ ἀνευρίσκειν τὴν ἐπενέργειαν θεῖας δυνάμεως ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν, ἢ ἰδιόζουσα μᾶλλον εἰς θεολόγον καὶ ποιητὴν, ἢ εἰς ἱστορικόν, ἔδλα-

1) I, 32. VII, 46. «ἐστὶ γὰρ με λογισάμενον κατοικτεῖρα, ὡς βραχὺς εἴη ὁ πᾶς ἀνθρώπινος βίος.»

2) VII, 203. «εἶναι δὲ θνητὸν οὐδένα οὐδὲ ἔσεσθαι, τῷ κακῶν ἐξ ἀρχῆς γινομένῳ οὐ συνεμίσθη, τοῖσι δὲ μεγίστοισιν αὐτῶν μέγιστα.»

3) I, 207. «ὡς κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶ πρηγμάτων, περιφερόμενος δὲ οὐκ ἐξ αἰεὶ τοὺς αὐτοὺς εὐτυχεῖν.»

4) I, 5. «τὴν ἀνθρωπίνην ὧν ἐπιστάμενος εὐδαιμονίην οὐδαμᾶ ἐν τῷ τῷ μένουσιν ἐπιμνήσομαι ἀμφοτέρων ὁμοίως.»

5) I, 5.

6) III, 38.

7) Müller: Ἱστορ. Ἑλλην. Φιλολ. I, σ. 408.

ψε βεβαίως τὴν ἱστορικὴν τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν· διότι οὐ μόνον παρεκώλυεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσδῆ πολλὰκις καὶ ἐρευνᾷ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων συνάφειαν, οὐ μόνον ἐξησθένεωδε τὴν προσοχὴν τοῦ συγγραφέως καὶ ἠμβλυνε τὸ διαφῆρον περὶ ἐξέχοντάς τινας χαρακτηῖρας τῶν δρώντων προσώπων, ἀλλὰ καὶ ἐπέβαλεν αὐτῷ καὶ ἐξηνάγκασε νὰποδέχεται πολλάκις καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ἀνωτέραν τινὰ δύναμιν, ὅπου προχειρότατοι ὑπάρχουσι λόγοι εἰς φυσικὴν τῶν γεγονότων ἐξηγήσιν¹. Τοὺς δὲ χρησμούς πολλαῖ τῷ μέτρῳ πιστεύει, ἢ ὅσον ἀπῆται ἢ δεισιδαιμονία τῶν χρόνων ἐκείνων² καὶ συνήθως συνδέει μετὰ μεγάλων συμβεβηκότων σπάνια καὶ ἰσχυρὰ τῆς φύσεως φαινόμενα, ἅπερ ἀποδέχεται τῇ ἐπιεικείᾳ τῶν θεῶν γενόμενα³.

Περὶ τῆς παρ' Ἡροδότῳ κριτικῆς⁴.

Ἐν τούτοις ἡ ἐγνωσμένη ἀκρίβεια καὶ ἀμεροληψία, μεθ' ἧς ἀφηγεῖται ὁ ἱστορικὸς τὴν ὕλην αὐτοῦ, οὐδαμῶς παραβλάπτεται ἐκ τῆς ἀνωτέρω διαληφθεῖσης τάσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ αἰετοτε ἀναζητεῖν καὶ πανταχοῦ ἀνευρίσκειν θεῖαν ἐπενέργειαν. Τοῦναντίον μάλιστα ὅπου καὶ ὁσάκις δὲν πρόκειται περὶ τῆς θεῖας ταύτης δυνάμεως, ἐπιδεικνύει ὁ συγγραφεὺς οὐ μόνον μεγάλην διαύγειαν καὶ ὀξύτητα πνεύματος, ἀλλὰ καὶ αὐστηροτάτην κριτικὴν ἀπέναντι τῶν μυθευμάτων τοῦ λαοῦ⁵. Ἐὰν δὲ τὸ ἔργον τοῦ Ἡροδότου, παραβαλλόμενον πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου, ἀναφαίνεται μᾶλλον ὡς ἔπος πλῆρες χάριτος καὶ ἐπαγωγὸν ἢ ὡς ἀληθοῦς ἱστορία⁶, οὐδεὶς διὰ τοῦτο δύναται νὰ ἐλέγξῃ τὸν συγγραφεῖα ἐπὶ εὐπιστίᾳ καὶ ἀφελείᾳ. Διότι οὐδαμῶς παραλαμβάνει ἀβασανίστως τὰς διαφόρους, ὡς ἀναγράφει, εἰδήσεις, ἀλλ' ἐναργῆ ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ ἐκείνων, ἅπερ ἐξ αὐτο-

1) VI, 84.

2) VIII, 77. «Χρησμοῖσι δὲ οὐκ ἔγω ἀντιλέγειν ὡς οὐκ εἰσὶ ἀληθεῖς . . .»

3) I, 59, 78. III, 40, 153. IV, 79. VI, 27. VII, 57. IX, 100, 120.

4) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 39.

5) I, 60, 75, 122. II, 45, 57, 131. III, 115. IV, 25, 36, 45, 96, 105. VII, 91. VIII, 94. 118 ἐφεξῆς.

6) Ἐπὶ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ Θουκυδ. I, 22 λέγει περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ: «ἕς μὲν ἀκρόασις ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φαίνεται». Πρβλ. Ἀφθόνιον εἰς Προγυμν. σ. 90: «Εἶτα τίς αὐτῷ (τῷ Θουκυδ.) παραβαλεῖ τὸν Ἡρόδοτον; ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν διηγεῖται πρὸς ἡδονήν, ὁ δὲ πρὸς ἀλήθειαν ἅπαντα φηέγγεται.»

ψίας ἐξήτασε, καὶ ἄλλων, ἅπερ ἐξ ἀκοῆς ἀφηγεῖται. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἀντιπαράβλει πολλάκις καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην¹. Οὕτω λοιπὸν χορηγεῖ τῷ ἀναγνώστῃ τὸ μέτρον καὶ τὸν βαθμὸν, ἀναλόγως τοῦ ὁποίου ὀφείλει οὗτος νὰ πιστεῦν τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱστορούμενα. Ὅπου δὲ ὀμιλεῖ περὶ πραγμάτων, ἐπὶ ἰδίας παρατηρήσεως στηριζομένων, ἢ ὁσάκις ἀναφέρει σύγχρονα γεγονότα, ἱκανοποιεῖ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀξιόπιστον καὶ τὸ ἀκριβές, τὴν αὐστηροτέραν ἀξίωσιν καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην οὐδαμῶς ὑπολείπεται τοῦ Θουκυδίδου. Ἄλλ' ὅπου περὶ παρελθόντων πρόκειται οὐδεμίαν παρέχει ἀσφάλειαν περὶ πραγματικῆς ἀληθείας τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀφηγουμένων καὶ οὐδαμῶς διὰ τοῦτο εὐθύνεται, ἂν ἐθεωρήθῃ ἐνίοτε τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς ἐστερημένον παντὸς αὐθεντικοῦ κύρους². Πιστὴ ἔκθεσις τῶν παραδόσεων, ὅσαι ἔζων ἀνὰ τὰ στόματα τῶν λογίων, ἦτο τὸ κύριον καὶ προδιαγεγραμμένον τοῦ συγγραφέως θέμα. Καὶ ναὶ μὲν δὲν ἀνταποκρίνεται ἡ τάσις αὕτη πρὸς περισυλλογὴν τῶν προφορικῶν παραδόσεων εἰς ἀπαιτήσεις ἱστορίας, ἀξιούσης νὰ ἔχη κύρος, ἀλλ' ἡ μυθικὴ ἐκείνη μορφή, ἣτις, καθ' οὓς ἔζη χρόνους ὁ ἱστορικός, εἶχε περιβάλλει καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ νεώτα καὶ σχεδὸν ζῶντα γεγονότα καὶ ἦν καὶ καὶ αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης δὲν ἠδυνήθη νὰ περιορίσῃ ἐντὸς τῶν ἀρχικῶν ἀ' τῆς ὁρίων³, περιελάμβανε πᾶν ὅπερ ἠδύνατο ὁ τότε ἱστορικός νὰ χορηγῇ τοῖς ἀναγνώστῃς αὐτοῦ. Τὰς περὶ διαφόρων μύθων καὶ ἱστορημάτων περισυλλεγεῖσας εἰδήσεις οὐδέποτε ἐτόλμησεν ὁ Ἡρόδοτος αὐθαιρέτως νὰ μεταβάλῃ, ἀλλὰ παρεισήγαγεν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἀπλούστατα, ὡς παρέλαβεν αὐτάς. Τοῦτο δὲ μετὰ βεβαιότητος ἐξάγομεν, ὅταν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν παρεισάγει τὰς διαφόρους παραδόσεις καὶ παραθέτει αὐτάς οὕτως, ὥστε αὐτὸς μὲν οὐδὲν περὶ τούτων λέγει, εἰς δὲ τὸν ἀναγνώστην μόνον ἐπαφίνει τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν καὶ ἀπόφασιν⁴. Πολλάκις ὅμως ἐξωτερικεῖται ὁ συγγραφεὺς ἀμέσως καὶ ἀνευ οὐδενὸς ἐνδοιασμοῦ τὴν δυσπιστίαν αὐτοῦ καὶ ἱκανοποιεῖ οὕτω τὸ τοῦ ἱστοριογράφου καθῆκον. Οὕτω δὲ οἰκτῶς ἀνα-

φέρει τάδε: 1 «ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαι γέ » μὲν οὐ παντάπασι ὀφείλω, καὶ μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἐχέτω ἐς » πάντα τὸν λόγον.» Ἄλλαχοῦ δ' ἐπιφέρει ἐπὶ λέξει ταῦτα: 2 » τοῖσι μὲν νυν ὑπ' Αἰγυπτίων λεγομένοισιν χράσθω ὅτεω τὰ » τοιαῦτα πιθανά ἐστι· ἐμοὶ δὲ παρὰ πάντα τὸν λόγον ὑπόκειται, » ὅτι τὰ λεγόμενα ὑπ' ἐκάστων ἀκοῆ γράφω»³. Ἡ δὲ κριτικὴ αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὸ διακρίνειν μεταξὺ πολλῶν παραδόσεων τὴν πιθανωτέραν⁴, εἰς τὸ χαρακτηρίζειν ὡς πλάσματα φαντασιώδη ἔνια γεγονότα καὶ πράξεις τινὰς ἐναντιουμένας εἰς τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων πορείαν καὶ εἰς τὸ ἐκφράζειν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πεποιθήσιν περὶ τῆς ὑποκρυπτομένης ἢ ὑπολανθανούσης ἀληθείας⁵. Ἐκείνη ὅμως ἡ κριτικὴ, ἡ διεσδύουσα εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἀδιαφοροῦσα ἂν καταστρέφῃται ἢ παράδοσις, ἦτο ὅλως ξένη εἰς τὸν χρῆστον καὶ ἥπιον χαρακτῆρα τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ· ἡ δ' ἐπιστήμη σήμερον μεγάλας ὀφείλει αὐτῷ χάριτας, διότι δὲν ἐφήρμοσε τοιαύτην κριτικὴν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν οὔτε ὁ νοῦς ἀκόμη εἶχεν ὠριμάσει, οὔτε τὰ μέσα ἦσαν ἐπαρκῆ.

ΙΑ'.

Ἱστορικὴ πίστις τοῦ Ἡροδότου⁶.

Καὶ ὅμως ἡ προσοχή, μεθ' ἧς ὁ ἱστορικός διακρίνει τὰς διαφόρους ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἀποκειμένας εἰδήσεις, οὐδαμῶς ἰσχυρὸν ἔν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ δεινῆς κατηγορίας, ἀποδοθείσης αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ἣτις, παραγνωρίσασα τὴν ἀξίαν τοῦ ἱστορικοῦ, ὠνόμασεν αὐτὸν **μυθολόγον**. Πρῶτος δὲ ὁ Ἀριστοτέλης⁷ ἀπέδωκεν αὐτῷ τὸ εὐτελές τοῦτο ἐπωνύμιον. Οὐχ ἦττον ὅμως καὶ

1) VII, 152.

2) II, 123. Πρὸς 146. III, 9. IV, 195. V, 45. VII, 239.

3) Ὁ ἱστορικός διατυπώνει τὰς ἰδέας του ταύτας ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐντυπώσεων τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς E. Curt. Gr. Gesch. I, Berlin 1887. σ. 58.

4) III, 9. IV, 11.

5) II, 57, 120. VIII, 8.

6) H. Stein: Herodotos: Finl. σ. 41.

7) Περὶ γεν. ζῴων III, 5. πρὸς 1. Ἱστορ. ζῴων. III, 22. Cic. de legg. I 1. «Quamquam et apud Herodotum patrem historiæ et » apud Theopompum sunt innumerabiles fabulae». De div. II, 56. «Herodotum cur veraciorem ducam Ennio?» Gellius At. Noct. III, 10 «Herodotus homo fabulator». Θεμιστίας. λόγ. 33ος σ. 367. «Ἡρόδοτος ὁ μυθολόγος». Ἑρμογεν. περὶ ἰδεῶν, σ. 314. ἐν λέξει «Ἡροδότῳ».

1) II, 99: «Μέχρι μὲν τούτου ὄψεις τε ἐμὴ καὶ γνώμη καὶ » ἱστορίῃ ταῦτα λέγουσά ἐστι. τὸ δὲ ἀπὸ τοῦδε Αἰγυπτίους ἔρχομαι λό- » γους ἐρέων, κατὰ ἤκουον· προσέεται δὲ αὐτοῖσί τι καὶ τῆς ἐμῆς » οψίος.»

2) Ἴδε λαμπρὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἡροδοτείου ἔργου παρὰ E. Curt. Griechische Geschichte: II, σ. 94.

3) Θουκυδ. I, 20 ἐφεξῆς.

4) III, 9, 122. V, 44.

ὁ κωμικός Ἀριστοφάνης εἶχε παρωδίσει τινὰς τῶν εἰδήσεων τοῦ Ἡροδότου ὡς ὑπερβολικὰς ἢ ἀπιθάνους θεωρουμένας¹. Ἄλλοι δὲ πάλιν τοσοῦτω προυχώρησαν ἐν ταῖς περὶ Ἡροδότου κρίσεσιν αὐτῶν, ὥστε κατηγοροῦσιν αὐτοῦ ὡς ἐπὶ σκοπῷ παραμορφοῦντος τὴν ἀλήθειαν². Τὸ δὲ μεταξύ τῶν ἔργων τοῦ Πλουτάρχου περι-
σωθὲν ἡμῖν σύγγραμμα «Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοθείας» ἀποδί-
δει εἰς τὸν ἀπλοῦν, φιλαλήθη καὶ μετριοπαθῆ ἱστορικόν, ἰδίως ἐν τῇ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀφηγησεί αὐτοῦ χαρακτῆρα φιλόσογον καὶ προαίρεσιν βάσκανον, τείνουσαν ἐκ σκοποῦ εἰς δια-
στροφὴν τῆς ἀληθείας καὶ ἐλάττωσιν τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν ἀν-
δραγαθημάτων³. Καὶ ὅμως αὐταὶ αὐταὶ αἱ κατὰ τοῦ Ἡροδότου
κατηγορίαι, αἱ ἐκπληγάζουσαι ἐξ ἀκαίρου καὶ λίαν ματαίας φιλο-
πατρίας, στερουμένης πάσης περὶ ἱστορικῆς ἀληθείας συνειδή-
σεως, ἐναργέστατα ἀποδεικνύουσι τὴν ἀδιάρθορον καὶ ἀπτότητον
τοῦ ἱστορικοῦ εὐθύτητα καὶ χρηστικότητα. Καὶ ναὶ μὲν βέβαιον εἶ-
ναι ὅτι ἔνεκα τῆς κλίσεως αὐτοῦ πρὸς πᾶν σπάνιον, ἀσύνηθες
καὶ μέγα ἐξετέθη ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῇ περισυλλογῇ τῶν εἰδήσεων
καὶ πληροφοριῶν αὐτοῦ εἰς ποικίλας πλάνας καὶ ὅτι μεταξύ τῶν
εἰδήσεων, ἃς παραδίδει ἡμῖν, ἰδίᾳ περὶ Ἀνατολῆς, παρεισείρησε
καὶ μυθικόν τι στοιχεῖον ἀποροριπτέον· ἀκριβῶς ὅμως αὐτὴ ἡ μετ'
αὐταπαρνησίας ἐπιδεικνυομένη προθυμία πρὸς ἀποδοχὴν τῶν
διαφόρων περὶ διαφόρων λαῶν εἰδήσεων καὶ ἀκουσμάτων διεψύ-
λαξε τὸν ἱστορικὸν ἀπὸ τῆς λεπτολόγου περὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ
ἐπικρίσεως τῶν μετὰ ταῦτα Ἑλλήνων καὶ ἀνέδειξε τὸ ἔργον αὐτοῦ

1) Ἰδ. τὸ χωρίον Ἡροδ. I, 179, 5, ὅπερ δ' Ἀριστοφάνης παρωδεῖ
ἐν τοῖς «Ὀρνισί» στίχ. 552. «περιτείλλειν (τὴν πόλιν τῶν ὀρνίθων)
» μεγάλας πλίνθοις ὄπταῖς, ὥσπερ Βαβυλῶνα».

2) Ἰδ. Φωτ. Βιβλ. σ. 356. ἔκδ. Bekker. «Κτησίας διεξείσει τὰ περὶ
» Κύρου καὶ Καυδύσου καὶ τοῦ μάγου Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξου, σχεδὸν
» ἐν ἅπασιν ἀντικείμενα Ἡροδότῳ ἱστορῶν, ἀλλὰ καὶ ψεύστην αὐτὸν
» ἀπελέγχων ἐν πολλοῖς καὶ λογοποιὸν ἀποκαλῶν». — Φλαουίου Ἰωσή-
που adv. Ar. I, 3. «Ἐφορος μὲν Ἑλλάνικον ἐν τοῖς πλείστοις ψευδῶ-
» μενον ἐπιδείκνυσιν, Ἐφορον δὲ Τίμαιος καὶ Τίμαιον οἱ μετ' ἔκεινον
» γεγονότες, Ἡρόδοτον δὲ πάντες». καὶ 14. «Μανεθῶ πολλὰ τὸν Ἡρόδο-
» τον ἐλέγχει τῶν Αἰγυπτιακῶν ὑπ' ἀγνοίας ἐψευσμένον». — Σουΐδας
περὶ Ἀρποκρατ. «Ἀρποκρατίων ὁ Αἴλιος χρηματίσας. . . περὶ τοῦ κα-
τεψεύσθαι τὴν Ἡροδότου ἱστορίαν». — Διοδ. I, 69. Λουκιαν. «Ἀλη-
θοῦς ἱστορίας Β'. 31. καὶ ψευσάμενοί τι. . . καὶ οἱ μὴ τᾶληθῆ συγγε-
γραφοῦτες, ἐν οἷς ἦν. . . καὶ ὁ Ἡρόδοτος». καὶ «Φιλοψευδῆς ἢ ἀπιστῶν»,
2. «Τὸν Ἡρόδοτον καὶ Κτησίαν. . . ἐγγράφῳ τῷ ψεύσματι κεχρημένους».
Εὐσεβίου: Εὐαγγελικὴ προπαρασκευή: σ. 476 d.

3) Müller: Ἰστ. Ἑλλήν. Φιλολογ. I, σ. 409.

πηγὴν ἀνεξάντλητον ἀρίστων εἰδήσεων, αἰτινες, ὡς ἐκ τοῦ μυθι-
κοῦ αὐτῶν περιεχομένου, ἐθεωροῦντο καὶ ὑπελαμβάνοντο ὡς ἀπλᾶ
μυθεύματα καὶ φαντασιώδη ἐπινοήματα οὐ μόνον ὑπὸ τῶν συγ-
χρόνων τῷ ἱστορικῷ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς μετὰ ταῦτα ἀρχαιότητος.
Κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ μόνον χρόνους ἢ νέα ἔρευνα ἀνεγνώ-
ρισε τὴν ἀξίαν αὐτῶν¹. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν ἐν
Ἑλλάδι, ἐπιδεικνύει ἀναμφιβόλως μεγάλην ὑπὲρ τινῶν² εὐνοίαν
καὶ κατ' ἄλλων³ δυσμένειαν καὶ δὲν ἀποκρύπτει τὴν διηνεκῆ
αὐτοῦ ἀγάπην πρὸς τε τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος καὶ τοὺς κα-
τοίκους αὐτῆς, ἀλλ' ὡς ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τινῶν εὐνοϊτῶν ὑπαι-
νιγμῶν, σέβει ἐν τῇ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων κρίσει αὐ-
τοῦ τὸν δημοκρατικὸν χαρακτῆρα τῶν τότε πολιτικῶς ἐν Ἀθή-
ναις κρατούντων⁴, διότι περὶ τῶν γενικῶν τῶν διαφόρων πολι-
τειῶν σχέσεων ἐλάχιστα φροντίζει ὁ ἱστορικὸς καὶ ἐνδιαφέ-
ρεται. Ἄλλ' ἢ ἀγάπην αὕτη καὶ εὐνοία δὲν παραπλανᾷ αὐτόν,
ὥστε νὰ ταπεινώσῃ ἔνεκα λόγων κομματικῶν τὰς ἐπιλοίπους
πολιτείας καὶ μειώσῃ ἀφ' ἑτέρου τὴν συμμετοχὴν αὐτῶν ἐν τῇ
δόξῃ τῶν μεγάλων ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνων. Καὶ ὅμως ἀπέναντι
τῶν ἀπειρῶν ἐκείνων καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀβασίμων κατὰ τῶν
Ἀθηνῶν αἰτιάσεων τῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου
φερομένων, ὧφειλεν ὁ ἱστορικὸς νάναγωνοῖσιν μὲν τὰς ὑπηρε-
σίας, ἃς ἡ πόλις αὕτη προσήνεγκεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθε-
ρίας τῶν Ἑλλήνων ὄλων, οἵτινες, κατὰ τὴν ἐκφρασὴν αὐτοῦ τού-
του τοῦ Ἡροδότου⁵, «τοῦ τε εὐτυχεῖν φθονέουσι καὶ τὸ κρέσ-
σον στυγέουσι», ἀνομολογήσῃ δὲ τὰς Ἀθήνας ὡς τὴν κατ' ἐξο-
χὴν σῴτειραν πόλιν τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης⁶. Καὶ μεθ' ὅλα ταῦ-
τα πάλιν ἐπιμελῶς ἀποφεύγει ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς πᾶσαν
πανηγυρικὴν ἐκδιήλωσιν τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ θαυ-

1) Πρβλ. E. Curt. Gr. Geschichte: II, 820. σημ. 47.

2) Περὶ τῆς ὑπὲρ τῶν Σαμίων ἀγάπης τοῦ Ἡροδότου ἴδ. ἀνωτέρω
ἐν Ε'. τὰς δὲ ἐκφράσεις αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν Κῶν ἴδ. VII. 163, ὑπὲρ
τῶν Μακεδόνων βασιλέων V, 32, τοῦ Πέρσου Ἀρταβάζου VIII, 126,
τοῦ βασιλέως Πausανίου V, 32, τοῦ Ἀθην. Ἀριστείδου VIII, 79, 95,
τοῦ Ὀλυμπιοδώρου IX, 21, 17, τοῦ Καλλίου καὶ Ἰππονίκου VI, 121,
τοῦ Ὀλυμπιοδώρου IX, 21, 17, τοῦ Καλλίου καὶ Ἰππονίκου VI, 121.

3) Κατὰ τῶν Ἰώνων I, 142 ἐξῆς VI, 12. κατὰ τῶν Ἀλκυονίδων
VII, 6. 130 170. καὶ IX, 1. τοῦ Θεμιστοκλέους VIII, 4. 11.

4) Ἰδ. ἰδίως V, 78.

5) VII. 236.

6) VII. 139. «Νῦν δὲ Ἀθηναίου; ἂν τις λέγων σωτήρας γενέσθαι
» τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἔν ἀμικρῶνα; τᾶληθῆς».

μασμοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὡς ὀφθαίτερον συνήθως ἐγίνετο.

ΙΕ'.

Περὶ τῆς Ἡροδοτείου γλώσσης¹.

Καίτοι ὁ Ἡρόδοτος ἦτο Δωριεὺς τὴν καταγωγὴν, ἔγραφεν ὅμως, ὡς καὶ ὁ Ἱπποκράτης ὁ Κῶος, εἰς Ἴωνικὴν διάλεκτον, ἣν εἶχον μεταχειρισθῆ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ λογογράφοι, οἵτινες πάντες σχεδὸν ἦσαν Ἴωνες. Ἐμορφώθη δὲ ἡ Ἴωνικὴ αἴτη τοῦ Ἡροδότου γλῶσσαι ἐκ τῆς πρότερον ἐπικῆς, ἥτις, ὡς καὶ ἡ λυρική ποίησις, ἐν Ἴωνίᾳ ἀνεπτύχθη². Τὴν Ἡροδοτείου γλῶσσαν ἐν τοῖς μάλιστα ἐξαίρει Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς³ ὡς «τὸν ἄριστον τῆς Ἰάδος κανόνα»: ὁ δ' ἔπαινος οὗτος δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τύπων καὶ τὸν πλοῦτον τῶν λέξεων τῆς διαλέκτου ταύτης, ἀλλ' εἰς τὴν ἐκμόρφωσιν αὐτῆς μᾶλλον εἰς ἐπιστημονικὸν πεζὸν λόγον. Ἀλλ' ἡ ἴασις τοῦ Ἡροδότου ἔνεκα τῆς εἰς αὐτὴν εἰσαγωγῆς λέξεων καὶ ἐκφράσεων ἄλλων διαλέκτων ἐχαρακτηρισθῆ ὡς ποικίλη ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄκρατον καὶ ἀμιγῆ τοῦ Ἐκαταίου Ἰάδαί. Ὅπως δὲ ὁ ἱστορικὸς οὗτος δὲν παρέρμεινε προσηλωμένως εἰς τὰς ἐνδεεῖς ἄλλως ἀρχαίαι τῆς Ἴωνικῆς λογογραφίας, ἀλλ' ἤγαγε τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ λόγου εἰς τὴν δέουσαν περιωπὴν τῆς τελειότητος, οὕτως ἐμόρφωσε καὶ τὴν Ἴωνικὴν διάλεκτον, ἥτις δὲν εἶχεν εἰσέτι καταλλύτως ἀναπτυχθῆ, καὶ παρεσκεύασεν αὐτὴν εἰς πεζὴν φράσιν ὁμοίαν γενέσθαι τῇ κρατίστῃ ποιήσει⁴. Ἡ δὲ Ἴωνικὴ αἴτη διάλεκτος, ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τοὺς γραμματικοὺς τύπους πλησιάζει κατὰ πολὺ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀττικὴν γλῶσσαν, ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν

1) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 42.

2) K. Abicht Herodotos: Einl. σ. 26. -- Πρβλ. E. Curt. Gr. Geschichte II, σ. 284.

3) Πρὸς Γνάϊον Πομπήϊον σ. 775.

4) Ἐρμογένους: περὶ ἰδεῶν: σ. 399. «Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, παρ' οὗ δὲ μάλιστα ὠφέληται Ἡρόδοτος, καθαρὸς μὲν ἐστὶ καὶ σαφής, ἐν δὲ τισὶ καὶ ἰδὸς οὐ μετρίως, τῇ διαλέκτῳ δὲ ἀκράτῳ Ἰάδι καὶ οὐ μειγμένῳ χρησάμενος, οὐδὲ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ποικίλη». Πρβλ. καὶ σ. 349 (Ἡρόδ.) καὶ ἄλλων διαλέκτων ἐγγράστοι τισὶ λέξεσιν.»

5) Διονύσιος Ἀλικ. περὶ Θουκ. σ. 865. «Παρεσκεύασε (Ἡρόδ.) τῇ κρατίστῃ ποιήσει τὴν πεζὴν φράσιν ὁμοίαν γενέσθαι πειθούσας τε καὶ χαρίτων καὶ ταῖς εἰς ἄκρον ἡκούσης ἡδονῆς ἔνεκα.»

λέξεων καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως, δεικνύει ὅτι ἔχει ἐπ' αὐτῆς ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν τὸ τε ἔπος, ἢ ἐλεγεία καὶ ἢ τραγικὴ ποίησις.

Προφανὴς διαίγεια, ἥρεμος πλατειασμός, φυσικὴ καὶ συχνάκις ἀφελὴς χάρις¹, εἶναι αἱ ἰδιάζουσαι ἀρεταὶ τοῦ Ἡροδοτείου ἔθους, ὅπερ ὁ Κικέρων ἐπιτυχῶς παραβάλλει πρὸς ποταμὸν ἠδύχως προορέοντα². Οὔτε ἰσχνὸν ὄν τὸ ἔθος τοῦτο, οὔτε ὑψηλόν, κατετάχθη εἰς τὸν μέσον χαρακτῆρα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων³, οἵτινες, ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ σπουδαῖον καὶ αὐστηρὸν τοῦ Θουκυδίδου ἔθος, ἐξαίρουσι τὴν κοῦφον καὶ ἀνθηρὰν τοῦ Ἡροδότου χάριν⁴. Ὡς δὲ τὸ ἔθος τοῦ ἱστορικοῦ ἀποκλίνει εἰς ἐκφράσιν μᾶλλον ἡρέμου καὶ ὁμαλοῦ ἥθους, ἢ πάθους διεγνηγεργμένου⁵, οὕτως εἰσδύει μετ' ἐπιτυχεστάτης μιμήσεως εἰς τὰ καθέκαστα τῶν ἐπὶ μέρος λαῶν καὶ προσώπων, ὧν τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι περιγράφει μετ' εὐστόχου καὶ πολλακίς μετὰ μιμητικῆς ἀληθείας καὶ ἐνεργείας⁶. Διὸ προτιμᾷ τὰς εἰκονικὰς καὶ παροιμιώδεις τοῦ λαοῦ ἐκφράσεις, εὐμοιρεῖ πλούτου πρὸς

1) Δίωνος Χρυστοῦ σ. 479 R. «Ἡρόδοτος μὲν οὖν, εἴποτε εὐφροσύνης σοὶ δεῖ, μετὰ πολλῆς ἰσχυρίας ἐντελέξει τὸ γὰρ ἀνευμένον καὶ τὸ γλυκὺ τῆς ἀπαγγελίας ὑπόνοιαν παρέξει μυθῶδες μᾶλλον ἢ ἱστορικόν τὸ σύγγραμμα εἶναι.»

2) Orator. 12. «Sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit.»

3) Μακροελλείνου ἐν βίῳ Θουκυδίδου 40. «μέσω μὲν (χαρακτῆρι) Ἡρόδοτος ἐγγράστο, ὅς οὔτε ὑψηλὸς ἐστὶν οὔτε ἰσχνός» Πρβλ. Διονύσιος Ἀλικ. : περὶ συνθῆσ. ὀνομάτων : 24 καὶ Ἡρόδ. VII. 8. ἔνθα τὸ χωρίον «ἄνδρες Πέρσαι» κτλ, ὅπερ Διονύσιος Ἀλικ. : «περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος : 41. παρεμπάγει ὡς ὑπόδειγμα «Ἡροδότου λέξιν τῆς τ' αὐστηρᾶς καὶ τῆς ἰδίας ἁρμονίας μέσην εἶναι καὶ τὰ κράτιστα εἰληφέναι παρ' ἑκατέρας.»

4) Quintil. inst. orot. X, 1. «densus et brevis et semper instans sibi Thucydides; dulcis et candidus et jusus Herodotus; ille concitat is hic remissis affectibus meliv, ille concionibus hic sermonibus. ille vi hic voluptate.»

5) Διονύσιος Ἀλικ. Πρὸς Γνάϊον Πομπήϊον. σ. 776. «Θουκυδίδης τὴν πάθη δηλωσάσαι κρείττων, Ἡρόδοτος δὲ τὴν γ' ἄβη παραττῆσαι δεινότερος.» καὶ 777 «τὸ μὲν Ἡροδότου κάλλος ἡλαρόν ἐστι, φοβερόν δὲ τὸ Θουκυδίδου.»

6) Θεώνος : Προγυμνάσματα : σ. 336. «καὶ βαρβαρικῶς φανεῖ εἰπεῖν πολλακίς τὸν Ἡρόδοτον καίπερ ἑλληνιστὶ γράφοντα, ἥτις τοὺς ἐκείνων λόγους μεμύηται.»

δήλωσιν τῶν ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ καθημερινοῦ βίου δεδανεισμένων τούτων ἐκφράσεων καὶ ἀποφεύγει μεθ' ἄβρας εὐλαβείας πᾶν τὸ ἐν τῷ λόγῳ ἄδεμνον καὶ ἀνδές. Ὅπως πᾶσα ἡ ἱστορικὴ ὕλη συνέχεται καὶ μετ' ἀταράχου ἡρεμίας κατὰ πράξεις καὶ λόγους τελειοῦται, αἱ δὲ εἰδικαὶ γραμμαὶ τῶν εἰκόνων μετὰ καθαρᾶς ἀναπτύσσονται ἀκολουθίας ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην, οὕτω κατατάσσονται καὶ αἱ λέξεις φυσικῶς καὶ ἀπερίττως, ἀποτελοῦσαι εὐπεριγράπτους φράσεις, καὶ ἐξαιρεται ἡ ἀνειμένη μᾶλλον καὶ ραθυμότερα, ἢ ἡ λογικὴ ἐκάστης προτάσεως σύνδεσις. Ἐντεῦθεν μεταχειρίζεται ὁ συγγραφεὺς τὴν λεγομένην **λέξιν εἰρουμένην**¹, τουτέστι τὸν τρόπον ἐκείνον τοῦ γράφειν, καθ' ὃν πᾶσαι αἱ προτάσεις τῶν περιόδων παρατάσσονται ἀθυπάρκτως ἢ μία παρὰ τὴν ἄλλην ἄνευ ἐσωτερικῆς καὶ στενῆς συνδέσεως αὐτῶν καὶ ὑποταγῆς εἰς μίαν πρωτεύουσαν ἔννοιαν. Τὴν **εἰρουμένην** δὲ ταύτην λέξιν μετεχειρίσθησαν ἐν μέρει καὶ αὐτοὶ οἱ λογογράφοι. Ἐν τούτοις ὅμως ἀπαντῶσι παρ' Ἡροδότῳ οὐχὶ σπανίως καὶ ἀπόπειραι περιοδικῶν συντάξεων, ὡς ἐπιτυγχάνει μόνον ὅταν εἶναι γενικοῦ περιεχομένου, χρησιμεύοντος εἰς ἀπόδειξιν ἢ ἔλεγχον, ὅτε ἡ ἔλλειψις ἀσκήσεως ἐν τῇ λογικῇ τῶν ἐννοιῶν ἀναπτύξει καὶ ἡ σπουδὴ πρὸς ἐναργῆ καὶ εὐδύνοπτον τῶν πραγμάτων παράστασιν δὲν δύνανται νὰ συμβαδίζωσι². Συνελόντι δ' εἰπεῖν, εἶναι τὸ ὕψος τοῦ Ἡροδότου πιστὴ εἰκὼν προφορικοῦ λόγου καὶ οὐχὶ σπανίως ὑπομνησκεί τὰς δημοσίους ἐκείνας ἀναγνώσεις, αἵτινες δύνανται ἐν τινι μέτρῳ νὰ παρεῖσθαι ἀμετάβλητοι ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγοῦνται καὶ αἱ πολλαπλαῖ ἐκεῖναι ἀναφοραὶ καὶ προοιμιακαὶ ὑποδηλώσεις, δι' ὧν ἐπιζητεῖ ὁ ἱστορικὸς οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ νὰ διευκολύνῃ μὲν τὴν συνοπτικὴν τῶν ἱστορουμένων κατανόησιν, καταστήσῃ δ' ἐπαισθητὸν τὸ νῆμα τῆς συνεχείας ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ.

1) Ἀριστοτέλ. Ρητορ. III, 9: «Λέγω δὲ «εἰρουμένην», ἢ οὐδὲν ἔχει » τέλος καθ' αὐτήν, ἂν μὴ τὸ πρῶτον λεγόμενον τελειωθῆι». Ἀντίθετος πρὸς τὸν ὅρον τοῦτον ὑπάρχει παρὰ τῷ αὐτῷ Ἀριστοτέλει, ἐνθ' ἄνωτέρῳ, ἕτερος, ἢ λεγομένη «λέξις κατεστραμμένη». ἢ ὁρίζει ὡς ἐξῆς. «Λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ μέγεθος ἐν » σύνοπτον». Ὁ τελευταῖος οὗτος ἱρισμὸς ἐδράζεται ἐπὶ τῆς ὑποταγῆς μίξ ἢ καὶ πλειοτέρων δευτερευουσῶν προτάσεων ὑπὸ μίαν κυρίαν ἔννοιαν, ἣτις καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν διακρίνεται ἀπὸ πάσης ἄλλης δευτερευούσης. Τὴν «κατεστραμμένην» δὲ ταύτην «λέξιν» μετεχειρίσθη ἰδιαίττα ὁ Θουκυδίδης.

2) Παραδείγματα ταιούτων περιοδικῶν συντάξεων ἴδ. II, 43, 146.

ΙΣΤ'.

Περὶ τοῦ ἑλληποῦς τέλους τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου¹.

Τὸ ἔργον τοῦ Ἡροδότου ἀπέμεινεν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς παρούσης πραγματείας εἴρηται², ἀτελές. Τοῦτο δ' ἐξάγεται ἐκ τῆς αἰθνιδίου διακοπῆς τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Ἄμεσος ὅμως ἀπόδειξις τῆς ἐλλείψεως τέλους ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ ἱστορικοῦ κεῖται ἐν οἷς οὗτος ἀφηγεῖται, περὶ τοῦ θανάτου τοῦ προδότου Ἐφιάλτου προκειμένου, ὅτι ἐν τῇ μετέπειτα συνεχείᾳ τῆς ἱστορίας του ἐμελλε νὰ διαλάβῃ περὶ τῆς ἀληθοῦς αἰτίας τοῦ θανάτου αὐτοῦ³. Ἐν τούτοις μεθ' ὅλην τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην δὲν ἐπανέρχεται ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ἐκτὸς ἂν τις ἀποδεχθῆ ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτεθῆ ἡ αἰτία αὕτη ἐκεῖ (VIII, 120), ὅπου ἐν τοῖς ἀρχαίοις χειρογράφοις παρετηρήθη κενόν τι. Πλὴν δὲ τούτου καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου προοίμιον ἐθεωρήθη ὡς ὑπὸ ξένης χειρὸς προστεθὲν πρὸ τῶν λέξεων: «Περσέων μὲν νυν οἱ λόγοι Φοίνικας αἰτίους γενέσθαι φασὶ τῆς διαφορῆς». Φέρεται μάλιστα ἀρχαία πληροφορία τοῦ ψευδολόγου Πτολεμαίου τοῦ Χηννέως παρὰ Φωτίῳ⁴ περισώθεισα, ἐν ἣ λέγεται ὅτι ὁ ὕμνογράφος Πλυσίρροος, ὁ ἐπιζήσας καὶ κληρονομίας τὸν Ἡρόδοτον, ἐποίησε τὸ προοίμιον τοῦτο. Ἡ εἰρησὶς ὅμως αὕτη, καὶ δὴ ἡ ἀφορῶσα εἰς τὰ περὶ κληρονομίας τοῦ Ἡροδότου μετὰ θάνατον αὐτοῦ καὶ τῆς συνθέσεως τοῦ προοιμίου τῆς ἱστορίας του, ἀναιρεῖται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μεταδόντος αὐτὴν Πτολεμαίου, δι' ὧν οὗτος ἐφεξῆς ἐπὶ λέξει ἀναφέρει⁵, «σιγῆσαι δὲ τοῦνομά φασὶ τῆς γυναικὸς (Κανδαύλου) τὸν Ἡρόδοτον, ἐπεὶ ὁ ἐρώμενος Ἡροδότου Πλυσίρροος Νυσίας ὀνόματι ἐρασθεὶς Ἀλικαρνασσίας τὸ γένος, ἐπεὶ μὴ τύχοι τῆς ἐταίρας, οὐκ ἀνεχόμενος βρόχῳ ἑαυτὸν ἀνήρτησε· διὸ φυλάξασθαι ὡς ἀπεχθὲς εἰπεῖν τὸ τῆς Νυσίας ὄνομα Ἡρόδοτον». Ἀφοῦ λοιπὸν μὴ ἀνεχόμενος ὁ Πλυσίρροος βρόχῳ

1) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 44.

2) Ἰδ. κεφάλαιον Η' ἐν τέλει.

3) VII, 213: «ἀπέκτεινε μὲν Ἐπιχλέα δι' ἄλλην αἰτίην, τὴν ἐγὼ ἐν τοῖς ὀπίσθε λόγοις σημανέω».

4) Βιβλ. 148, 6. «ὡς Πλυσίρροος ὁ ὕμνογράφος ἐρώμενος γεγονώς καὶ κληρονόμος τῶν αὐτοῦ (τοῦ Ἡροδ.). οὗτος ποιήσει τὸ προοίμιον τῆς πρώτης ἱστορίας Ἡροδότου Ἀλικαρνασσέως· τὴν γὰρ κατὰ φύσιν εἶναι τῶν Ἡροδότου ἱστοριῶν ἀρχὴν «Περσέων οἱ λόγοι Φοίνικας αἰτίους γενέσθαι φασὶ τῆς διαφορῆς».

5) Πρβλ. Φωτίου Βιβλ. 150 6.

ἑαυτὸν ἀνῆρτησε καὶ ἀπέθανεν, ὁ δὲ Ἡρόδοτος μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἀπέφυγε ναναγράφῃ τὸ ὄνομα τῆς Νυσίας ὡς ἀπεχθές, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ κληρονομήσῃ τὸν Ἡρόδοτον καὶ ποιήσῃ τὸ προοίμιον; ὥστε ψευδῆς ἐλέγχεται ἡ προκειμένη εἰδησις, τὸ δὲ προοίμιον κατάγεται ἐκ γνησίας αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ χειροῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτου. Ἐτέρα δ' ἀπόδειξις, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ἡροδότου κατελείφθη ἄνευ τέλους εἶνε, ὅτι ἐξηκολούθησεν ὁ ἱστορικὸς τὴν ἀφήγησιν τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατακτίσεως τῆς Σηστοῦ², ἐνῶ, ἂν ἠδύνατο ὁ Ἡρόδοτος νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ, φυσικώτερον θὰ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐὰν ἐσταμάτα μέχρι τῆς ἐν Εὐρυμέδοντι νίκης, μεθ' ἧν ἐπῆλθε προσωρινὴ ὄπλων ἀνακωχή.

Ἡ δὲ διαίρεσις τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ ἔργου εἰς ἐννέα βιβλία ἀμφιδάλλεται ἂν ἐγένετο διὰ χειροῦ αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι τὸ ἔργον ἔφερε τὸν τίτλον: «Ἱστορίαι». Ἡ δὲ κατατομὴ αὐτοῦ εἰς ἐννέα βιβλία παρέσχε ἀφορμὴν νὰ ποδοθεῶσιν εἰς ἕκαστον αὐτῶν τὸ ὄνομα μιᾶς τῶν ἐννέα Μουσῶν³.

Οἱ Ἀσσύριοι λόγοι, ἐνθα εἶχε καταθέσει ὁ Ἡρόδοτος τὸ ἐξαγόμενον τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ περὶ τῶν βασιλείων Βαβυλῶνος καὶ Νινευί, ἀπετέλουν ἴδιον σύγγραμμα, περὶ οὗ ὅμως οὐδεμίαν βεβαίαν περιεσῶθη εἰδησις⁴. Βεβαίως οὐδόλως ἐσκόπει νὰ περιλάβῃ καὶ τὰς ἐρεύνας ταύτας μετὰ τῶν λοιπῶν ἰδιαιτέρως συγγραφέντων μερῶν ἐντὸς τοῦ ὅλου ἔργου αὐτοῦ: ἐνῶ, ἂν τὸ πρῶγμα εἶχεν ἄλλως, οὐδεμίαν θὰ παρέλειπεν εὐκαιρίαν, ὅπως παραδείγμα γὰρ τὰ περὶ τῶν εἰρημένων κρατῶν ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅπου γίνεται ἡ τῆς ἡγεμονίας μετάβασις ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων εἰς τοὺς Μήδους⁵, ἢ τέλος πάντων θὰ εὕρισκεν ἐν τῇ περαιτέρῳ συντάξει τῆς ἱστορίας αὐτοῦ κατάλληλόν τι χωρίον⁶, ὅπως παρενεῖρη, ἂν μὴ

(1) Πρὸβλ. Λουκιανῶς: Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν, 54. «Τοιοῦτοίς τοῖς προοίμοις οἱ ἀριστοὶ τῶν συγγραφέων ἐγγράταντο, Ἡρόδοτος μὲν, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξίτηλα τῷ χρόνῳ γένηται μέγιστα καὶ θαυμαστά ὄντα, καὶ ταῦτα νίκας ἐλληνικὰς δηλοῦντα καὶ ἤττας βαρβαρικὰς...»

2) Ἰδ. Ἡροδ. IX, 114 ἐφεξῆς.

3) Πρὸβλ. Λουκιανῶς: Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν, 42. καὶ: Ἡρόδοτος ἢ Ἀετίων, I.—Σουΐδας ἐν λέξει. Τὸν δὲ γαικὸν τίτλον «Μούσας» παρεστήγαγε πρῶτος ὁ Ἑρρίκος Στέφανος.

4) Ἡροδ. I, 106.

5) I, 106.

6) Οἷον τὸ μετὰ τὸ III, 160.

πᾶσαν μέρος τοῦλάχιστον τῆς ἱστορίας τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κράτους καὶ ἰδίᾳ τὴν περιγραφὴν καὶ τὴν νεωτάτην ἱστορίαν τῆς πόλεως Βαβυλῶνος.

IZ'.

Περὶ τῆς Ἡροδοτείου διαλέκτου².

Ἡροδοτεῖον διάλεκτον συνήθως ἀποκαλοῦσι τοὺς ἰδιωτισμοὺς ἐκείνους, οἵτινες ὑπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν φθόγγων καὶ τῶν τύπων διακρίνουσι τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἡροδότου ἀπὸ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ Ἡροδότου αὕτη γλῶσσα κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων ἐλάχιστα διέφερεν ἀπὸ τῆς γλῶσσης τῶν λεγομένων Ἰώνων λογογράφων καὶ φιλοσόφων, ἐθεωρεῖτο μὲν αἰεποτε διὰ τοῦτο ὡς τὸ τελειότερον ὑπόδειγμα τῆς Ἰωνικῆς πεζογραφίας, οἱ ἀρχαῖοι ὅμως ἀπεδέχοντο τὴν Ἡροδοτεῖον διάλεκτον ὡς κανόνα τῆς Ἰάδος μᾶλλον διὰ τὴν εἴστοχον ἐν γένει τοῦ λόγου ἐκφορὰν, ἢ διὰ τὸν ἰωνικὸν ἰδίᾳ σχηματισμὸν τῶν λέξεων. Τοῦναντίον αὐστηροὶ γραμματικοί, οἷος Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος, δὲν συγκατηρίθιμον τὸ πάλαι καὶ τὸν Ἡρόδοτον, ὡς τὸν Φερεκύδην, Ἐκαταῖον καὶ Δημόκριτον, μετὰ τῶν ὑποδειγμάτων τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου, οἱ δὲ ῥήτορες, οἵτινες ἐλάμβανον ἰδίᾳ ὑπ' ὄψει τὸν πλοῦτον τῶν λέξεων καὶ τὸ λεκτικὸν τῶν συγγραφέων ἕφος, ἀπεκάλουν τὴν γλῶσσαν τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ «μεμιγμένην καὶ ποικίλην Ἰάδα». Καὶ ὄντως ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ἡροδότου οὐ μόνον πολλοὶ Ἰωνισμοὶ ἀποφεύγονται, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ἐγκατασπείρονται ξένοι τύποι.

Πῶς δ' εἶχεν ἡ καθαρὰ Ἰωνικὴ διάλεκτος ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς καὶ ἐνιαίῃ μορφῇ πρὸς τὰς λοιπὰς διαλέκτους εἶναι τόσον σκοτεινὸν καὶ ἀβέβαιον, ὅσον σκοτεινὴ εἶναι καὶ ἡ ἀρχαιότερα ἱστορία τῆς Ἰωνικῆς φυλῆς. Διότι ἡ διαφορά, ἢν ὀψιαιτέρον διέκριναν οἱ Ἕλληνες γραμματικοὶ μετὰ τῆς ἀρχαιότερας παρ' Ὀμήρω Ἰάδος καὶ τῆς νεωτέρας τῶν Ἰώνων συγγραφέων τῆς βῆς καὶ 5ης π. X. ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἐβασίζετο ἐπὶ ἱστορικῶν ἀποδείξεων: ἐξεπύλασε δὲ ἐκ τῆς σπουδῆς τοῦ διακρίναι, ὅσον ἐνῆν, τοὺς ἰδιαζοντας τῇ Ὀμηρικῇ γλῶσσῃ τύπους καὶ ἀγαγεῖν ἕκαστον αὐτῶν εἰς ἡν ἀνήκε διάλεκτον³, ἰδίως δὲ τὴν Ἰωνικὴν, καὶ ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ Ὀμηρὸς ἤκμασεν ἐν τῇ

1) I, 178 ἐφεξῆς.

2) H. Stein: Herodotos: Einl. σ. 47.

3) Ἐπικρὴν, Δωρικὴν καὶ Ἰωνικὴν.

Ἀσιατικῆ Ἴωνία. Βέβαιον δὲ μόνον εἶνε, ὅτι σὺν τῇ διαίρειται καὶ διασπορᾷ τοῦ Ἴωνικοῦ φύλου, ἀπώλεσε καὶ ἡ διάλεκτος αὕτη τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομέρειαν αὐτῆς. Περί δὲ τοῦς Μηδικούς χρόνους εὔρηται ἡδὴ ἡ Ἴωνικὴ αὕτη διάλεκτος κατατετυμημένη εἰς πολλὰ ἐπιτοπίως ἰσχύοντα ἰδιώματα, ὧν τέσσαρα μάλιστα ἐναργῶς ἀναφαίνονται ἐν τῇ πολιτικῶς ἐνωθείσῃ Ἴωνικῇ Δωδεκαπόλει¹. Ἡ δὲ περὶ αὐτῶν σημερινὴ γνῶσις ἡμῶν οὕτως ἀνεπαρκῆς ἀποβαίνει, ὥστε ἀδύνατον μετὰ βεβαιότητος νὰ λυθῆ τὸ ζήτημα εἰς ποῖον τῶν τεσσάρων τούτων γλωσσικῶν ἰδιωμάτων ἀνήκεν ἡ τοῦ Ἡροδότου διάλεκτος.

Οἱ ἐν τῇ καθαρᾷ ἠεροδοτείῳ Ἰάδι ὑπάρχοντες ξένοι τύποι τὸ μὲν ἐλιψήθησαν ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ ἔπους γλώσσης, τὸ δὲ ἀνήκουσιν εἰς τὸ Δωρικὸν τῆς ἑλλην. γλώσσης ἰδιώμα. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐξηγοῦνται ὡς ἐκ τῆς μεγάλης πρὸς σπουδὴν τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν τάσεως, οὗτοι δὲ πάλιν ἐμποιοῦσιν ἐντύπωσιν ἔνεκα τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ αὐτῶν, ὡσεὶ ὁ συγγραφεὺς ἦτο Δωριεὺς τὴν καταγωγὴν. Βεβαίως περὶ τοῦς χρόνους τοῦ ἡμετέρου ἱστορικοῦ καὶ ἐν Ἀλικαρνασσῶ, ἀποτελοῦσιν ἄλλοτε μέρος τῆς Δωρικῆς λεγομένης Ἐξαπόλεως², εἶχεν ἐπικρατήσει γλωσσικὸν ἰδιώμα περιλαμβάνον ἄττικούς τε καὶ ἰωνικούς τύπους, ἡ δὲ Δωρικὴ τῶν πρώτων ἀποίκων διάλεκτος³ τοσοῦτω σὺν τῷ χρόνῳ εἶχεν ἐξαλειφθῆ, ὥστε μόλις που καὶ που διεσώζοντο εἰσέτι μεμονωμένα καὶ σπάνιά τινα ἴχνη αὐτῆς. Τὸ ἄττικοῖωνικόνι δὲ τοῦτο ἰδιώμα ἐκ νεωρᾶς ἀσκηθεὶς ὁ Ἡρόδοτος ἡλικίας, γνωρίσας δ' ἐν ταῖς ἀποδημίαις αὐτοῦ πάντα σχεδὸν τὰ γλωσσικά τῶν ἑλληνικῶν, ἃς ἐπεσκέθη, χωρῶν ἰδιώματα καὶ ἔνεκα τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐν Ἀττικῇ διαμονῆς ἀποβαλὼν πᾶν ἄλλο τοπικὸν ἰδιώμα, ἐμόρφωσε τὴν τῆς γενεθλίου πατρίδος αὐτοῦ γλώσσαν ὁ συγγραφεὺς, ἦν μὴ οὐδὲν ἀπηλλαγμένην πάσης ἐπιρροῆς τῆς ἀρχαιοτέρας ἄττικῆς γλώσσης, μετεχειρίσθη ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ.

Μεθ' ὀπίσης δ' αὐστηρότητος καὶ ἐμμονῆς εἰργάσθη πρὸς τοῦτο ὁ Ἡρόδοτος δυσχερῆς ἀποβαίνει νὰ ὀρισθῆ ἐν τοῖς καθέ-

1) Ἡροδ. I, 143: «γλώτσαν δὲ οὐ τὴν ἀπὸ τὴν νενομίκασι (οἱ Ἴωνες), ἀλλὰ τρόπους τέσσαρας παραγωγέων».

2) Ἰδ. ἐν τοῖς προειρημέναις κεφαλ. Γ'.

3) Ἰδ. κεφ. Γ'. ἐν τῇ ἐν ἀρχῇ ὑποσημειώσει περὶ τῶν ἐκ Τροίης καὶ Ἐπιδαύρου ἀποίκων, καὶ κατωτέρω μέχρι τέλους τοῦ κεφαλαίου.

4) Περὶ φυσικοῦ Ἴωνισμοῦ τοῦ Ἡροδότου Ἰδ. E. Curtius: Gr. Geschichte. II, σ. 842. σημ. 144.

κάστα. Διότι ὄσῳ ὁμοιοειδῆς καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐντύπωσις, ἦν γενικῶς ἐμποιεῖ ἡ γλώσσα αὐτοῦ, τοσοῦτω πολυπληθεῖς ἐξ ἄλλου εἶναι αἱ διαφοραὶ καὶ ἀποκλίσεις τῶν γλωσσικῶν τύπων, τῶν ἀπαντῶντων ἐν αὐτῷ τῷ ἐκκαθαρισθέντι κατὰ τε τοῦς ἀρχαιοτέρους καὶ τοῦς νεωτέρους χρόνους ἀπὸ πάσης αὐθαίρετου διορθώσεως καὶ μεταβολῆς ἀρχαίῳ κειμένῳ. Συχνάκις δὲ παρὰ τοῦς ἰδιάζοντας ἰωνικούς ἀπαντῶσι συνήθως ἄττικοὶ τύποι, παρὰ τι γλωσσικὸν ἰδιώμα εὔρηται ἕτερον ὁμοίως κυρούμενον, καὶ οἱ ἰδιάζοντες τῇ διαλέκτῳ περὶ προφορᾶς καὶ κλίσεως κανόνες σπανίως μόνον βεβαιοῦνται διὰ σειρᾶς ὅλης ὁμοίων παραδειγμάτων. Ὁφείλει πάντως νὰ ποδεχθῆ τις, ὅτι ἐξ ἀρχαιοτάτων ἔτι χρόνων, ὡς ἐκ τῆς ἀμελείας τῶν ἀντιγραφῶν, παρειδέφθησαν ἐν τοῖς χειρογράφοις πασίγνωστοὶ ἐκ τῆς προφορικῆς καὶ γραπτῆς ἄττικῆς γλώσσης εἰλημμένοι τρόποι ἐκφράσεων, ἀντὶ ἄλλων καθαρῶς ἰωνικῶν καὶ παρειδέφθησαν ἐνιαχοῦ αὐθαίρετοι μεταβολαὶ ὑπὸ ἀκρίτων διορθωτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἡ νεωτέρα κριτικὴ ἐπιστήμη ἀνεγνώρισε πάντα ταῦτα ὡς ξενότροπα τῷ ἰδιώματι τοῦ συγγραφέως καὶ ἀπίλειψεν ἐκ τοῦ κειμένου ἢ ἐσημείωσε μόνον, ὑπολείπονται εἰσέτι ἱκαναὶ ἀνωμαλῖαι, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ διορθωθῶσιν ἄνευ βλάβης, ἀλλὰ μᾶλλον θεωρεῖται ὡς ἀρχικῶς ἐν τῷ κειμένῳ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀφεθεῖσαι καὶ φέρουσαι εἰς ἀποδοχὴν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὐδεμίαν ἀναλογίαν οὔτε προδιεχάραξεν, οὔτε ἐζήτησε νὰ τηρήσῃ ἐν τῇ ἐκφορᾷ τῶν γλωσσικῶν τύπων. Διότι ποιά τις ποικιλία τῶν ἐκφράσεων καὶ τῶν τύπων οὐδόλως ἐθεωρεῖτο ὡς ἑλλειψὶς ἢ ἀμάρτημα παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τῆς ἡς π. Χ. ἑκατονταετηρίδος μέχρι Ξενοφώντος, οἵτινες δὲν εἶχον ἀκόμη δεσμευθῆ διὰ τῶν σχολικῶν ἐκείνων κανόνων, οὗς ὀφθαίτερον ὥρισαν καὶ ἐπέβαλον οἱ σοφισταὶ καὶ οἱ ρήτορες. Ἐν τούτοις ἡ ποικιλία αὕτη ὑφίσταται ἐν τῇ ποιητικῇ φιλολογίᾳ ὅλων τῶν αἰώνων καὶ τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου καὶ αὕτη μόνη ἐχορήγησεν εἰς τὴν μετέπειτα πεζογραφίαν κανόνα ὕψους, ὃν οἱ εἰς τὸ εἶδος τῆς ἱστοριογραφίας ἀσχολούμενοι δὲν ἀπέκρουον ὡς τι προνόμιον ἢ προτίμησιν γλωσσικῆς τέχνης, ἀλλ' ἐπιμελῶς καὶ ἐπὶ σκοπῷ ἐκαλλιέργουν.

ΤΕΛΟΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ.

Σελίς 3. ἀντὶ **1889** ἀνάγνωθι **1888**.

Σελίς 8. στίχ. 13. μετὰ τὰς λέξεις καὶ οἱ Ρηγῖνοι πρόσθετες ὑπὸ τῶν Ἰαπύγων τῷ **473** π. Χ. ἦτο αἰματηροτέρα πάσης ἄλλης.

Σελίς 10. στίχ. 4. ἀντὶ Ἀγαθικλέυς ἀνάγνωθι Ἀγαθικλέους.

Σελίς 10. στίχ. 25. ἀντὶ ὅπως ἀνάγνωθι ὅπου.

Ἄλλα ἐλαφρότερα παροράματα ἀφίνονται εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου.

